

LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM VE ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEO-LİBERALİZM VE TÜRKİYE'DEKİ
YAPILANMASI
(1980-2020)

Erkan TÜRK

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ali DAYIOĞLU

LEFKE 2021

LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM VE ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEO-LİBERALİZM VE TÜRKİYE'DEKİ
YAPILANMASI
(1980-2020)

Erkan TÜRK

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ali DAYIOĞLU

LEFKE 2021

LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Lefke Avrupa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Erkan Türk'ün "**Neoliberalizm ve Türkiye'deki Yapılanması (1980-2020)**" başlıklı tez çalışması 10 Ağustos 2021 tarihinde savunulmuş ve jüri üyeleri tarafından başarılı bulunmuştur.

Jüri Üyeleri

Yrd. Doç.Dr. Sinan EVCAN

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Yrd. Doç.Dr. Fehiman EMİNER

Lefke Avrupa Üniversitesi

Doç.Dr. Ali DAYIOĞLU (Tez Danışmanı)

Lefke Avrupa Üniversitesi

Prof.Dr. Özgür Cemal ÖZERDEM

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma

Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Neo liberal ekonomik ve siyaset düşüncesi, kapitalizmin 1980’li yıllar öncesi içine düştüğü krizi ve bu krizden kurtulmak için geliştirilen ekonomik sistemleri kapsamaktadır. Bununla beraber, neo liberaliz düşünce sistemi, siyasi alanda yapılan yeni düzenlemelerle birlikte eski dönem klasik ekonomi yönetiminin etkilerini azaltmaya çalışmıştır. Neo liberal düşünce sistemi, 1980’li yılların başından itibaren, tüm dünyada yeni bir ekonomik ve siyasi düşünce sistemi olarak ortaya çıkmış bununla birlikte yeni bir sosyal ve ekonomik durum yaratmıştır. Bu çalışmada, neo liberal düşünce sisteminin benimsenmesi sonrası meydana gelen değişimin boyutları ele alınacak, Türkiye’de yaşanan değişim sürecinde, ekonomik sisteminin yeniden yapılanma aşamaları ana hatlarıyla incelenecektir. Neo liberal iktisadi düşünce sistemi, 1980 yılından başlayarak dünyada ve Türkiye’de hızla büyüyen genel ekonomi politikaları çerçevesinde incelenecektir. Neoliberal düşünce modelinin, Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana getirdiği değişimler değerlendirilecektir. Bu çalışmanın birinci bölümünde, izlenen yöntem, teknikler ve önemi üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, liberalizm ve neo liberalizmin doğuşu, gelişimi, kısa tarihi, Keynesçi refah devleti gibi kavramları açıklanacaktır. Üçüncü bölümde, Türkiye’de 1980 askeri darbesinden Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarına kadar olan dönemde, Türkiye’de liberalizm ve neo liberalizmin dönüşümü incelenecektir. Dördüncü bölümde ise, AKP döneminde devletin neo-liberal ilkelere göre yeniden yapılanma süreci ve neo liberal popülizm konularıyla bağlantılı olarak, bu durumun devletin kurumsal yapısında meydana getirdiği değişimler incelenecektir. Türkiye’de neo-liberal ekonomik politikaların uygulanmasına geçişi sağlayan süreçleri oluşturan düzenlemeler üç döneme göre ele alınarak tartışılacaktır. Bu dönemler;1980-1998 yıllarını kapsayan “1.Dönem Yasal Düzenlemeler”;1998’den başlayarak 2001 yılına kadar devam eden “2 Dönem Yasal Düzenlemeler “ve 2002 ile 2020 yılları (AKP dönemi) kapsayan “3 Dönem Yasal Düzenlemeler” şeklindedir.

Bununla birlikte, dış piyasalara açılmayı amaçlayan ihracata dayalı sanayileşme politikasının uygulanması için alınan siyasi ve ekonomik kararların devlet ekonomisinde meydana getirdiği değişimler dönemin konjonktürü içinde incelenecektir. Türkiye’de kamu yönetimi anlayışında yaşanan değişimlerin ekonomi dünyası üzerindeki etkileri, neo liberal düşünce modelinin benimsenmesi için gerçekleştirilen yapısal reformlar çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmada; Türkiye’de neo liberal ekonomi düşünce sisteminin benimsenmesine bağlı olarak devletin ekonomik ve idari yapısında meydana gelen değişim ve dönüşüm süreci belirli dönemlere göre ele alınacaktır. Böylece birlikte neo-liberal iktisadi düşünce sisteminin Türkiye’deki gelişim sürecine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Liberalizm, Neo-Liberalizm, Keynesçilik, Refah Devleti

ABSTRACT

Neo-liberal economic and political thinking covers the crisis that capitalism fell into before the 1980s and the economic systems developed to get rid of it. However, the neo-liberal thought system has tried to reduce the effects of classical economic management in the old era with new regulations in the political sphere. Since the early 1980s, the neo-liberal thought system has emerged as a new system of economic and political thinking all over the world, creating a new social and economic situation. In this study, the dimensions of the change that occurred after the adoption of the neo-liberal thought system will be discussed and the restructuring stages of the economic system will be examined in the process of change in Turkey. The neo-liberal economic thought system will be examined within the framework of rapidly growing general economic policies in the world and in Turkey starting in 1980. The changes of the neoliberal thought model in Turkey's economic, social and political structure will be evaluated. In the first part of this study, the methods, techniques and importance of the monitored methods will be emphasized. In the second chapter, concepts such as the birth, development, short history of liberalism and neo-liberalism, keynesian welfare state will be explained. The third chapter will examine the turnaround of liberalism and neo-liberalism in Turkey from the 1980 military coup to the rule of the Justice and Development Party (AKP). In the fourth chapter, the changes in the institutional structure of the state will be examined in connection with the restructuring process of the state according to neo-liberal principles and neo-liberal populism during the AKP period. The regulations that constitute the transition to the implementation of neo-liberal economic policies in Turkey will be discussed according to the three periods. These periods; "1st Term Legal Regulations" covering the years "2-Term Legal Regulations" starting from 1980-1998; and "3-Term Legal Regulations" covering the years 2002 and 2020 (AKP period). However, the changes in the state economy of political and economic decisions taken for the implementation of the export-based industrialization policy aimed at opening up to foreign markets will be examined within the conjunctions of the period...

The effects of changes in public administration in Turkey on the economic world will be evaluated within the framework of structural reforms carried out for the adoption of the neo-liberal thought system. In the study; Depending on the adoption of the neo-liberal economic thought system in Turkey, the process of change and transformation in the economic and administrative structure of the state will be handled according to certain periods. Thus, together, the development process of the neo-liberal economic thought system in Turkey will be tried to be shed light.

Keywords: Turkey, Liberalism, Neo-Liberalism, Keynesianism, Welfare State

ÖNSÖZ

“Neo-liberalizm ve Türkiye’deki Yapılanması 1980-2020” başlıklı bu çalışmada, Dünya’da özellikle 1970’li Yıllarda ortaya çıkan ve hızla büyüyen yeni bir iktisadi düşünce akımı olan neo liberalizmin, Türkiye’de ki yapılanmasını içermektedir. Özellikle 1980 yılından meydana gelen askeri darbenin meydana getirdiği siyasi belirsizliklere rağmen neoliberal ekonomik sistemin devlet yapılanmasında yarattığı sosyo ekonomik gelişme ve değişimler açıklanacaktır. Bununla beraber yeniden yapılanma aşamasında yapılan yapısal reformları tarihsel bir süreç çerçevesinde içinde ele alınacaktır.1980 yılından sonra Türkiye de gündeme gelen neo-liberal iktisat politikasının, Türkiye’deki gelişimi farklı bir bakış açısı ile incelenerek Türkiye’nin bu süreçteki yeniden yapılanmasına ışık tutulacaktır.

Bu çalışmada neo-liberal ekonomik sistemin devletle toplum yapısında yaptığı yapısal dönüşümler Türkiye’nin temel dinamikleri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Neo liberalizm politikasını benimsemesiyle birlikte devletin yapısında yaşanan köklü dönüşüm süreci karşılaştırılmalı bir şekilde değerlendirilecektir. Türkiye’de devletin neoliberal düşünce sistemi çerçevesindeki yeniden yapılanması sürecinde yapılan yapısal reformlar ile ulaşılan sonuçlar birlikte tartışılacaktır.

Bu tezin hazırlanma sürecinin her aşamasında desteklerini esirgemeyen tez danışman hocam Doç.Dr. Ali Dayıoğlu’na eleştirileriyle tezimi tamamlamama yardımcı olan değerli jüri üyelerine katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmamın her aşamasında bana gösterdikleri anlayış, fedakârlık ve destekleri için; eşim Pınar’a çalışma azmi kazandıran kızlarım Melis Çağla ile Melda Hanım’a ve oğlum İlkan Melih TÜRK’ e çok teşekkür ederim.

Erkan TÜRK

Ağustos 2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
KISALMALAR LİSTESİ.....	xi
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Amacı.....	3
1.2 Araştırmanın Önemi.....	3
1.3 Araştırmanın Sınırlılığı.....	4
1.4 Araştırma Modeli ve Metodu.....	4
1.5 Veri Toplama Süreci ve Literatür Taraması.....	5
1.6 Verilerin Çözümlemesi ve Raporlaştırma.....	6
İKİNCİ BÖLÜM: LİBERALİZM VE NEO-LİBERALİZMİN DÜNYADA GELİŞİMİ.....	6
2.1. Liberalizmin Ortaya Çıkışı ve Liberalizmin Tarihine Genel Bir Bakış.....	6
2.2. Liberalizm Sorunu, Refah Devlet Düşüncesi, Liberalizmin Çöküşü ve Petrol Krizi.....	17
2.2.1. Liberalizm Sorunu.....	17
2.2.2. Keynesçi Refah Devlet Düşüncesinin Ortaya Çıkışı.....	19
2.2.3. Liberalizmin (Keynesçi Refah Devlet Modeli) Çöküşü.....	25
2.2.4. Petrol Krizi Etkileri ve Sonuçları.....	26
2.3. Neo-Liberal İktisat Düşünce Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi.....	31
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:1980'DEN 2002'E KADAR TÜRKİYE'DE NEO- LİBERALİZM VE DEVLETİN DÖNÜŞÜM SÜRECİ.....	35
3.1. 1980 Öncesi Dönemde Türkiye'de Liberalizm.....	35
3.1.1. Cumhuriyet Döneminden Demokrat Parti Dönemine Kadar Türkiye'de Liberalizm.....	35

İÇİNDEKİLER (Devam)

Sayfa

3.1.2. DP Döneminde Liberalizm ve Liberal Uygulamalar	37
3.1.3. 1960-1980 Döneminde Türkiye’de İthal İkamecilik ve Liberalizm.....	41
3.2. 1980-2002 Döneminde Neo-Liberalizmin Türkiye’deki Gelişimi.....	45
3.2.1. 24 Ocak 1980 Kararları ve 12 Eylül Askeri Darbesi	46
3.2.2. Anavatan Partisi Döneminde Neo-Liberalizmin Gelişimi.....	50
3.2.2.1. Devlet Kurumlarının ve Yönetimlerin Yeniden Düzenlenmesi.....	50
3.2.2.2. Sanayileşme ve İhracata Yönelik Uyum Çalışmaları.....	51
3.2.2.3. İdari Örgütlenmenin Devlet Yapılanmasında Yeniden Düzenlenmesi.....	53
3.2.2.4. Neo-Liberal Düşüncede İkinci Dönem Yasal Düzenlemeler.....	56
3.2.3. ANAP Döneminden 2002’ye Kadar Türkiye’de Neo Liberalizmin Uygulanması ve Yaşanan Gelişmeler	59
3.2.3.1. 2001 Krizi ve Sonuçları	61
3.2.3.2. Türkiye’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: AKP İKTİDARI DÖNEMİNDE DEVLETİN NEO- LİBERAL İLKELERE GÖRE YENİDEN YAPILANMASI VE NEO-LİBERAL POPÜLİZM (2002-2020).....	67
4.1. AKP’nin Kuruluşu, İlkeleri ve İktidara Gelmesi.....	68
4.1.1 AKP’nin Kuruluşu ve Temel İlkeleri.....	68
4.1.2 AKP’yi İktidara Getiren Nedenler	69
4.2. AKP Döneminde İktisadi ve İdari Alanlarda Neo-liberal Politikalar	70
4.2.1. Devletin İdari Yapısında Neo-Liberal Değişim.....	70
4.2.2. Kamu Yönetimi Reformu	71
4.2.3 Bağımsız Düzenleyici Kurumlar	73
4.2.4 Kamu İhale Kanunu ve Kurumu	77
4.3. Neo-liberalizmin Sosyal ve Siyasal Sonucu: AKP ve Neo-Liberal Popülizmin Yükselişi.....	81
4.3.1 Neo Liberalizm Popülizm.....	81
4.3.2. AKP Döneminde Neo-liberal Popülizm	83

İÇİNDEKİLER (Devam)

	Sayfa
4.3.2.1 Eğitimde Neoliberal Popülizm.....	83
4.3.2.2. Sağlıkta Neoliberal Popülizm	86
4.3.2.3. Sosyal Yardımlarda Neoliberal Popülizm.....	88
4.3.2.4. Neoliberal Popülizmin Sınıf Siyaseti ve AKP İlişkisi	92
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	100

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 1.1. Washington Mutabakatı Temel İlkeleri	34
Çizelge 2.1. Devreler İtibarıyla Türkiye'ye Yapılan İktisadi Yardımlar	41
Çizelge 2.2. Yıllara Göre İmalat Sanayi Büyüme Oranları	45
Çizelge 2.3. Türkiye'de Kamu Maliyesinin Ana Göstergeleri (Yüzdeler)	55
Çizelge 2.4. TCMB'nin Rezerv Yeterliliği Oranları	56
Çizelge 3.1. 2020 Yılı İtibariye Etkin Olan BDDK'lar	77
Çizelge 3.2. Düzenleyici Kurum ve Kuruluşların Yasal Durumları (2020 Yılı İtibariyle)	77
Çizelge 3.3. AKP Döneminde Eğitim Politikası ve İdeolojik Temelleri	85
Çizelge 3.4. Yıllara Göre Türkiye'deki Eğitim Harcamaları	86

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1. 2000-2001 Ocak –Aralık Dönemi Dış Ticaret Durumu	62
Şekil 3.1. Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Gelirleri (Milyon ABD Doları)	72
Şekil 3.2. Türkiye’de 2010-2019 Yılları Arasındaki Sağlık Harcamaları	88
Şekil 3.3. 2002-2023 Sosyal Harcamalar GSYH’ye Oranı.....	93

KISALMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ANASOL	: Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi Koalisyonunun oluşturduğu 55.Türkiye Hükümeti
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDK	: Bağımsız Düzenleyici Kurum
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DB	: Dünya Bankası
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
EKK	: Ekonomi Koordinasyon Kurulu
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
FP	: Fazilet Partisi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİK	: Kamu İhale Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsler
MB	: Merkez Bankası
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
OECD	: Uluslararası İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı

OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
SFC	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SP	: Saadet Partisi
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SYD	: Sosyal Yardımlaşma Derneği
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

1970’li yılların sonlarında dünyada ve Türkiye’de yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin temel nedeni olarak devletlerin sosyal harcamalardaki izlediği yanlış politika anlayışı görülmüştür. Yaşanan bu krizlerin başka bir nedenini ise devletin piyasalar üzerindeki aşırı etkinliğinde gören neo liberal iktisat politikası, devletin ekonomiye müdahalesini en aza indiren bir ekonomik politika izlenmesini savunmuştur. Özellikle dünyada ve Türkiye’de uygulanan Keynesçi ekonomik politikaların baskın sonuçları, beraberinde petrol krizi aşırı enflasyon oranları ve yüksek faiz gibi iktisadi sıkıntılar da meydana getirmiştir. Yaşanan bu ekonomik krizler özellikle Friedrich Hayek ve Milton Friedman tarafından gündeme getirilerek çeşitli akademik çalışmalara konu olmuştur. 1980’li yıllarda az gelişmiş ülkelerde yaşanan ithal ikame anlayışının yarattığı ekonomik sıkıntılar, gelişmiş ülkelerde Keynesçi iktisat politikası olarak bilinen refah devlet fikrinin eleştirme durumuna getirmiştir. Dünya genelinde yaşanan bu ekonomik krizler neo liberal ekonomik düşünce sistemin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Neo liberal iktisadi düşünce sistemi, klasik liberalizmin devlet yapısında yarattığı geleneksel işleyişi, daha ılımlı ve yapıcı bir şekilde ele alan bir sistem olarak doğmuştur. Dünyada özellikle İngiltere’de 1979 yılında Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri’nde 1980 ‘de Ronald Reagan gibi sağ görüşlü siyasetçilerin iktidara gelmeleri ile 1980’li yıllarda neo liberalizm daha belirgin şekilde dile getirilmeye başlanmıştır.

Türkiye’de neo liberal iktisat politikası serüveni özellikle 1980 askeri darbesi öncesi 24 Ocak ekonomik kararlarının alınması ile başlamıştır. İhtilal sonrası oluşan askeri yönetim döneminde ise geçiş uygulamaları denenmiştir. Ancak neo liberalizm özellikle 1983 tarihinde iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) ile ANAP’ın lideri Turgut Özal döneminde uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde özellikle 24 Ocak Kararları etkin bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Neo-liberal ekonomi politikası, bir ekonomi programı olmakla beraber aynı zamanda bir siyasi düşünce biçimi olarak da toplum ve devlet ilişkilerinde yapıcı değişiklikler de meydana getirmiştir (Boratay,1991). Türkiye’de 2000’li yıllarda yapılan ekonomik ve siyasi reformlar bu alanda yapılan çalışmaları destekler durumundadır.

Günümüzde neo liberal ekonomik düşüncenin dönüşüm sürecine dönüp baktığımızda özellikle 1980 -1988 döneminde yapılan “Birinci dönem yasal reformlar” ile Avrupa Birliği’ne (AB) girme yönünde yapılan uyum yasalarını içeren “İkinci dönem yasal reformların” ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu reformlar içinde birinci dönem yasal reformların daha çok devletin ekonomiye müdahalesini azaltmaya yönelik ve özelleştirmeyi teşvik edici kararları kapsamaya yönelikken, ikinci dönem yasal reformların devletin küçülmesine yönelik planlara göre yeniden yapılanmasını içeren uygulamaları kapsadığını görmekteyiz.

Türkiye’de neo-liberal iktisat politikası ve bunun yansıması olan uyum paketlerinin en belirgin özelliği bu yasaların devletin dönüşüm sürecine uygun olarak belirli bir plan ve süreç içerisinde gelişmiş olmasıdır. Dünya’da 1973’de yaşanan petrol krizi ile birlikte başlayan ekonomik sıkıntılar, Türkiye’de de çeşitli sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur.1970’li yılların sonunda yoğunlaşan siyasi kargaşa ve 1980 askeri ihtilali bu sıkıntıların artmasına neden olmuştur. Bunu takip eden dönemlerde, özellikle 1997 yılında iktidara gelen Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi koalisyonunun oluşturduğu ANASOL koalisyon hükümeti döneminde, yaşanan siyasi gerginlikler nedeniyle yeni bir ekonomik kriz daha meydana gelmiştir. Bütün bu olumsuzlukların ardında iktidara gelen AKP’nin yaptığı AB uyum yasaları ile siyasal ve ekonomik alanda yaptığı diğer yapısal reformlar neo liberalizme geçiş süreci kapsamında yapılan çalışmalar olarak dikkat çekmektedir. Türkiye’de yaşanan bu ekonomik ve siyasal reformların yanında kamu yönetiminde de çeşitli yapısal reformlar yaşanmıştır. Özellikle personel yönetim, kamu maliyesi yönetimi, sosyal güvenlik sistemi ve en önemlisi Anayasa da yapılan değişikliklerle bu süreç desteklenmiştir (Yalman, 2004).Neo-liberal ekonomik düşünce sisteminin, dünyada başlattığı yeniden yapılanma süreci gelişmiş ülkelerle birlikte, Türkiye’de de sürekli takip edilmiştir. Bu çalışmada; neo-liberalizm iktisat paradigmasının dünyadaki ve Türkiye’deki gelişimi tarihsel süreçlere göre açıklanacak, Türkiye’de iktisadi ve siyasal alanda yapılan yapısal reformlar ışığında yeni bir ekonomik düzenin başlangıcı olan neo liberalizmin Türkiye’deki gelişimine ışık tutulmayı çalışılacaktır. Çalışma, Türkiye’nin neo liberal ekonomik düşünce modeli çerçevesinde 1980-2020 yılları arasındaki gelişimini ve yeniden yapılanma sürecini kapsamaktadır.

1.1 Araştırmanın Amacı

Dünyada 19.Yüzyılda yaşanan sanayi devrimi ile birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu başlayan ikinci küreselleşme politikası, mali piyasalar başta olmak üzere hayatımızın her alanında hâkim olduğu bir dönem olmuştur. Klasik liberalizmin babası kabul edilen John Keynes tarafından 1920 yılında geliştirilen Keynesçilik fikri bu dönemde ön plana çıkmaya başlamıştır. Keynesçiliğin ilk etkileri 1920’li yıllarda başlamasına rağmen etkileri zamanla yükselerek 1930’lu yıllarda en üst seviyeye gelmiştir. Keynes, özellikle 1929 Amerikan Ekonomik Buhranı’nı önceden tahmin ederek yaşanacak ekonomik krizleri ve bunların dünya ekonomisi üzerindeki etkileri için uyarılarda bulunmuştur. Keynes’in 1929 Ekonomik Buhranından sonra “Müdahaleci Devlet” anlayışını savunması bütün dünyada kabul görmeye başlamıştır. Keynes’in bu teorisi ve görüşleri 1979 yıllarının sonuna kadar popülerliğini korumuştur. Klasik liberalizm olarak da bilinen Keynes’in bu teorisi dünyada devletlerinin ekonomide ki etkinliklerini oldukça yükseltmiştir. Keynesçilik olarak bilinen bu teori nedeniyle gelişmiş devletler ekonomik alanda hızla büyümüş ve diğer dünya devletleri üzerinde küresel bir güç haline gelmişlerdir. Bu küresel güçler, diğer dünya devletlerinin iktisadi yapılarında yüksek enflasyon ve bütçe açıkları gibi yeni ekonomik sorunların çıkmasına neden olmuştur. Dünya genelinde yaşanan bu sorunlar ülkeleri ve dolayısıyla iktisatçıları yeni arayışlar içine sürüklemiştir. Türkiye’de 1980’li yıllarda yeni iktisadi düşünceler arayışı belirginleşmeye başlamıştır.

1.2 Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada, Türkiye’de 1980’den sonra yeni bir sistem olarak ortaya çıkan neo liberal iktisat modelinin 1980-2020 döneminde incelenmesi ve neo- liberal iktisat modelinin benimsenmesiyle devletin yaşadığı idari ve iktisadi değişimlerin analizi yapılacaktır.1980’den itibaren ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok ülkeyi, bu arada da Türkiye’yi etkileyen neo-liberal sistem, ülkelerin yalnızca ekonomik değil siyasi, idari, sosyal ve kültürel yapılarını da derinden etkilemiştir. Benzer bir durum, 24 Ocak 1980 kararlarıyla neo -liberal ekonomik sistemi benimseyen Türkiye

bakımından da geçerli olmuş, bu sistem Türkiye'deki pek çok alanda yapısal değişikliklere sebebiyet vermiştir.1984'teki ANAP iktidarıyla birlikte daha yoğun şekilde uygulanmaya başlayan neo-liberal ekonomik sistem, sonraki yıllarda iyice gelişmiş, 2002'de iktidara gelen AK Parti hükümetiyle, özellikle de neo-liberal popülist uygulamalarıyla birlikte iyice kökleşmiştir. Tezde pek çok ülkenin yanı sıra Türkiye'yi de derinden etkileyen neo-liberal ekonomik sistemin Türkiye'deki ekonomik, siyasi ve idari yapıyı ne denli etkilediği ortaya konulacak ve Türkiye'deki birçok yapısal değişimin nedenleri aktarılmaya çalışılacaktır.

1.3 Araştırmanın Sınırlılığı

Bu çalışmada, neo liberal ekonomik düşünce modelinin benimsenmesiyle birlikte Türkiye'de yaşanan yeniden yapılanma süreci ve bu alanda yapılan yapısal reformları içeren yayınlar incelenmiş bu kaynaklardan veriler toplanmaya çalışılmıştır. Özellikle 1980 ile 2020 yılları arasında neo liberal düşünce sistemi ile ilgili yayınlanmış kitap, makale, benzer tez çalışmaları ve bu alanda yayınlanmış diğer bilimsel çalışmalar ile sınırlı tutulmuştur. Neo liberal ekonomik sistemin, Türkiye'deki gelişimi ile ilişkin belirtilen süreleri kapsayan zaman içerisinde yayınlanmış eserler bu kapsam sınırlılığı olarak değerlendirilmiştir. Belirtilen literatür kaynakların analizi yapılırken sadece bu alanda yazılmış yazılı metinler ele alınmış, diğer görsel ve işitsel öğeler dikkate alınmamıştır. Bu araştırma neo liberalizm ve Türkiye 'deki yapılanması ve buna bağlı olarak devletteki yapısal dönüşü ile ilgili belirtilen sürelerde yayınlanmış kaynaklar ile sınırlandırılmıştır.

1.4 Araştırma Modeli ve Metodu

Bu çalışma için literatür taraması yapılırken başvuru kaynaklardan elde edilen bilgi ve verilerin analizi ve yorumlanması için nitel desenli araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel kelimesi, belirli özellikleri kapsayan bir bütünün paylaşılması sonucu ortaya çıkan yeni bir araştırmayı anlatmak için kullanılan bir yaklaşımı için kullanılmaktadır (Creswell, 1998; McMillan, 2009).

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği bir araştırma olarak tanımlanabilir. Nitel çalışmada temel hedef, araştırma konusu hakkında mümkün olduğu kadar geniş bilgiyi sağlayacak olan katılımcıya ulaşmaktır. Bundan dolayı rastgele-olmayan amaçlı, amaca yönelik örneklem seçimi ile en etkin şekilde veri toplanmaya çalışılır (Creswell, 2007; Marvasti, 2004). Bu çalışmada; sosyal bilimlerde yayınlanmış bilimsel kitap, makale ve benzer tez çalışmaları kapsayan literatür taramasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca devlet tarafından yayınlanan istatistiksel veriler grafikler, tablolar ve diğer yardımcı kaynaklar ile desteklenmiştir.

1.5 Veri Toplama Süreci ve Literatür Taraması

Literatür taraması bir akademik çalışmanın konusunu oluşturan problemin belirlenerek bu problemin daha iyi anlaşılmasını sağlayan en önemli kaynak ve veri araştırma ve toplama yöntemidir. Bu çalışmada kullanılmak üzere toplanan bilimsel veriler ve başvurulmuş kaynaklar araştırmacı tarafından bizzat toplanmıştır. Araştırma konusuna ilişkin yayınlanmış eserler, makaleler ve bu konu üzerinde daha önce yazılmış ve yayınlanmış benzer tez çalışmalardan oluşmaktadır. Özellikle internet üzerinde yayınlanan kaynaklar incelenmiş neo liberalizm ve Türkiye’de yapılması ile ilgili haberler makaleler ve tez çalışmalarında gerekli veriler toplanarak bir örnekleme seçilmeye çalışılmıştır. Daha sonra bu örneklemeler ışığında hareket edilerek toplanan bu veri ve kaynaklardan istifade edilerek çalışma için bir teorik çerçeve ve arka plan oluşturmaya çalışılmıştır. Literatür çalışması yapılarak toplanan veriler ve dokümanlar dijital bir ortama aktararak veri toplama ve edebiyat taraması süreci tamamlanmıştır. Literatür taraması yapılırken araştırma konusu ile ilişkin makalelerden, tezlerden, raporlardan bilimsel yayınlardan hükümet kaynak ve dokümanlarından maksimum seviyede yararlanılma ya çalışılmıştır. Bu araştırmada veri toplamak için gözlem, görüşme, belgesel tarama ve edebiyat taraması teknikleri kullanılacaktır. Gözlem yaparken sistemli gözlem tekniği ile veri toplanacaktır

1.6 Verilerin Çözümlemesi ve Raporlaştırma

Bu araştırmada kullanılmak üzere daha önce literatür taramasında elde edilen veri ve kaynaklar dijital ortamda bir araya getirilerek bir kaynakça oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu kaynakça incelenerek konuyla ilgili veriler araştırma içeriği ve konu başlıklarına göre tasnif edilerek bir çalışma planı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu çalışma planı ile bağlantılı olarak alt kategoriler belirlenmiş ve son olarak elde edilen bu verilerden en çok öne çıkan ve günce yazılardan hareketle araştırma ile verilerin çözümümlenmesi tamamlanarak raporlaştırma işlemine geçilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: LIBERALİZM VE NEO-LİBERALİZMİN DÜNYADA GELİŞİMİ

2.1. Liberalizmin Ortaya Çıkışı ve Liberalizmin Tarihine Genel Bir Bakış

Liberalizm kavramı, Latince kökenli bir kelime olup mert, eli açık ve cömert gibi anlamlara gelmektedir. Günümüzde liberalizm kelimesi daha çok serbest eylemlerde bulunma, özgürce düşünme veya serbestlik gibi anlamlara gelmektedir (Aktan, 1995). Liberalizm kavramının bir düşünce sistemi olarak kullanılması ünlü siyaset filozofu John Locke tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kavramın bir ekonomi modeli olarak gelişmesi hususunda dünyayı saran kapitalizmin babası olarak da kabul edilen İskoç iktisatçı Adam Smith tarafından geliştirilip uygulama alanı bulduğu düşünölmektedir.

Liberalizm, siyasal bir kavram olarak modern toplum ve insan önceliğini ele alan bir düşünce sistemi olarak kabul edilmektedir. Liberalizm, toplumlar arası siyasal farklılıkları oluşturan bireyleri ele alarak bu bireylerin toplum içindeki hareketlerini inceleyen ve bu bireylerin toplum ile etkileşimini kapsayan bir düşünce sistemi olarak da kabul edilmektedir (Toker, 2005).

Liberalizm, bir düşünce biçimi ve iktisat modeli olarak toplum içinde vatandaşın temel haklarını korumaya yönelik devletin bu haklara müdahalesini eleştirerek gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini savunan bir sistem biçimidir (Aktan, 1996). Genel olarak liberalizm, üç temel noktada incelenmektedir. Bu temel noktalardan birincisi, 1700-1930 yıllarını kapsayan “Klasik Liberalizm Dönemi” ikincisi, 1930 ile 1970 yılları arasını kapsayan “Sosyal Liberalizm Dönemi” ve son olarak da 1970’ten günümüze kadar olan süreyi içeren “Neo Liberalizm Dönemi” olarak ele alınmış ve bu dönemlere göre çalışmalar sürdürülmüştür.

Liberalizm ilk olarak, 1632 -1704 yılları arasında yaşayan ünlü düşünür John Locke tarafından, özgürlük ve demokrasi gibi kavramlar çerçevesinde dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra liberalizm, dünyaca ünlü düşünürlerden John Stuart Mill, Benjamin Constant, John Locke, Adam Smith ve Herbert Spencer gibi düşünürle tarafından ileriye taşınmıştır. Daha sonra, Immanuel Kant tarafından en yüksek seviyeye ulaştırılmıştır. Liberalizm; daha çok özgürlük, insanın temel yaşam hakkı, mülkiyet hakkı ve evrensel hukuk gibi akla dayalı fikirler çerçevesinde gelişmiştir (Cevizli, 2010).

Liberalizm, dünya genelinde mevcut düzene, özellikle baskıcı feodal yapıya ve buna bağlı olarak meydana gelen kişi hak ve özgürlüklerini ihlal eden, dine dayalı bağnaz ideolojilere karşı bir başkaldırı olarak doğmuştur. Bu açıdan baktığımızda, liberalizmin yeni bir sınıfın ideolojisi olduğu da söylenebilir. Bu süreç, İngiltere’de Sanayi Devrimi ile başlayıp Fransız İhtilali ile yükselen ve dünya geneline yayılan özgürlük, demokrasi, eşitlik gibi kavramlar ışığında gelişmiş ve yükselmiştir (Akşin, 2000).

Liberalizmin dünya genelinde bir düşünce ve örgütlenme biçimi olarak gelişimi, İngiltere’de Adam Smith, Fransa’da Jacques Turgot ile Marquis de Condorcet, Amerika Birleşik Devletleri’nde Thomas Jefferson ve Almanya’da da Immanuel Kant öncülüğünde 18. yüzyılın sonlarına doğru değer görüp yükseldiği kabul edilmektedir. Bu düşünsel ve toplumsal ideoloji biçiminin dünyada insanlar tarafından destek görmesinin en önemli nedeni ise katı ve baskıcı otoriter düzenler tarafından ihlal edilen temel hakları savunuyor olmasıdır.

Özellikle özgürlük ve eşitlik gibi toplum tarafından benimsenen yeni bir düşünce biçimi olarak ön plana çıkmıştır (Vergara, 2006). Bu açıdan baktığımızda kişilerin devlete karşı temel hak ve özgürlüklerini teminat altına alan doğal bir hukuk metni olarak John Locke'nin Doğal Haklar ve Toplumsal Sözleşmesi'ni gösterebiliriz. John Locke bu eseriyle liberal düşünce sisteminin temelini geliştirerek devletin meşruiyet kaynağının ve mutlak sahibinin devlet veya tanrı olmadığını, bunun tek sahibinin sadece insan olduğunu belirterek bu meşruiyet kaynağının toplumsal sözleşme içinde gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. John Locke tarafından geliştirilen, insanların devlete karşı temel hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik metinleri içeren bu teorinin temel mantığı, devletsiz bir toplum içinde yaşayacak olan insanların aşırı hırs ve iktidar hevesleri sonucu yaşanacak savaşların sonunda ulaşılabilecek toplumsal bir mutabakat varsayımına dayanmasıdır.

Bu toplumsal sözleşme metni kişilerin belli bir hukuk düzeni oluşturmak için belirli özgürlük alanlarında fedakârlık yapmayı ve daha fazla özgürlük alanı oluşturmaya imkân sağlamaktadır. Bu nedenle de bu toplumsal sözleşme aynı zamanda devlete meşruiyet de getirmektedir (Heywood, 2013). Bu süreci takip eden dönemde ünlü İskoç filozof ve ekonomist David Hume bireylerin her zaman kişisel çıkar ve fayda arayışı içinde olduğu tezini ileri sürmüştür. Hume'ye göre insanların özgürlük ve çıkarıcılık arayışının insanın tabii yapısında var olduğunu, bunun için doğal düzenin bireyler için en iyi düzen biçimi olduğunu ve devletin bu düzene karışmaması gerektiğini savunmuştur (Çetin, 2002).

Bu felsefi düşünceye benzer bir iktisadi model geliştiren Adam Smith ise belli fayda ve çıkar peşinde koşan insanların toplumsal çıkarları artırması nedeniyle doğal düzenin onlar için en iyi ekonomik düzen biçimi olduğunu belirterek "Klasik Liberalizm" iktisadi modelinin temelini geliştirmiştir. Liberal pragmatizmin temsilcisi olarak kabul edilen John Stuart Mill ve Jeremy Bentham göre bireylerin kişisel çıkar ve ihtiyaçlarını maksimum seviyede karşılayacak bir ekonomi modelinin oluşmasının bireye sağlayacağı fayda ile toplumsal faydaya katkısını da maksimum seviyede artıracaktır. Liberal pragmatikçilere göre John Locke'nin "Toplumsal Sözleşme" teorisi birer kurgu ve soyutlama modelinden başka bir şey değildir.

Liberal pragmatikçi iktisadi felsefesi John Locke'nin saf liberalizm teorisine karşı örgütlenmenin fazla olduğu toplumsal faydaya dayanan, ortak çıkarları koruyan David Hume'ci bir siyasi ve ekonomi modeline dayanmaktadır. Bu kişisel çıkar arayışı yerini ortak ve genel faydaya dayalı topluma bırakmıştır. Kişisel çıkarların terk edilerek toplumsal çıkar aranması ise Klasik Liberalizm'in oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Liberalizm özellikle 18. yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen teknolojik gelişmelerin yarattığı olumlu hava ve İngiltere'de gerçekleşen Endüstri Devrimi'nin etkisiyle Kıta Avrupası'nda da etkili bir felsefi ve ekonomi modeli olarak gelişmeye başlamıştır. Liberalizmin toplumsal fayda ve ortak çıkarları destekleyen bir siyaset modeli olarak benimsenmesi için çoğunlukla gelenek ve ahlaki değerleri göz ardı ettikleri görülmektedir (Guttman, 1985).

Bütün bu tartışma ve gelişmeler doğrultusunda klasik liberalizmi oluşturan temel ilkeleri şöyle sıralayabiliriz (Aktan, 1995).

- Sınırlı minimal devlet
- Serbest piyasa ve doğal düzen
- Hukuka bağlı devlet
- Liberal rasyonalizm
- İnsan Hakları
- Bireysellik
- Özgürlük ve eşitlik

John Locke'nin Klasik Liberalizm anlayışında devlet tek başına hareket eden, zor kullanan değil gücünü sadece toplumsal barış ile kişisel hak ve hürriyetleri korumaya yönelik kullanan tarafsız, yasalara bağlı ve dürüst bir devlet varsayımına dayanmaktadır (Tuncay, 1969).

Klasik Liberalizm 20. yüzyılda yaşanan değişim ve gelişmelerden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Özellikle dünyayı sarsan 1929 Amerikan Ekonomi Buhranı ile birlikte John Locke'nin doğal düzen teorisi de sorgulanmaya başlanmıştır.

Amerika’da yaşanan bu krizin yarattığı olumsuz etki ve bunu takip eden diğer krizlerin bütün dünyayı etkilemesi nedeniyle liberal ekonomi modelinde yeniden yapılanma çalışmalarına gidilmiştir. Siyasi düşünce ve ekonomi modeline bireyi koyan Klasik Liberalizm, ulus devletlerin ekonomiye ve toplumsal yaşama müdahalesi nedeniyle yeniden yapılanmayı zorunlu hale getirmiştir. Dünyada John Maynard Keynes’in düşünceleri çerçevesinde yükselen ve önem kazanmaya başlayan müdahaleci devlet fikrinin hızla yükseldiği bir dönemde liberalizm kavramı bu sefer “Sosyal Liberalizm” adıyla anılmaya başlanmıştır. Dünya genelinde kapitalist devletlerin ekonomik hayattaki etkisinin giderek arttığı bir dönemde ulus devletlerin bu ekonomik krizlerden kurtulma yönünde çeşitli çabalar göstermesini de beraberinden getirmiştir. Özellikle sosyal ve ekonomik uygulamaların arttığı refah devlet çabaları ön plana çıktığı bu dönemde Klasik Liberalizm teorisinin de sorgulandığı ve eleştirildiği bir dönem olmuştur.

Sosyal Liberalizm anlayışı, Klasik Liberalizmin oluşturduğu negatif özgürlük düşüncesine karşın pozitif özgürlüğe önem veren bir düşünce biçimini benimsemiştir. Sosyal Liberalizm anlayışı, devleti oluşturan birey ve toplumların refah seviyesini yükseltmeyi, özgürlük, eşitlik gibi kavramları devletin uygulamakla mükellef olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktadan hareketle Sosyal Liberalizm anlayışında bireylerin kişisel menfaatlerinin değil toplumsal sevgi ve hoşgörünün önem kazandığını söyleyebiliriz. Bu nedenle de sosyal bir yapıyı ve toplumsal refah seviyesinin yükselmesini savunması gibi düşünce biçimi ile Klasik Liberalizmden farklılık göstermektedir. Bu konuda devletin bireylerin refah seviyesinin yükseltilmesi için hoşgörü ile birlikte toplum çıkarlarını korumaya yönelik bir çalışma yapması gerektiğini belirten Brian Green’in fikirleri ise Sosyal Liberalizmi tamamlayan ve tanımlayan kavramlar olmuştur (Heywood, 2013).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada başlayan küreselleşme ile birlikte süper güç durumuna gelen ABD ve Rusya’nın izlediği dış politikalar nedeniyle kapitalizm bütün dünyaya egemen olmaya başlamıştır. Bu devletlerin izlediği siyasi ve ekonomik politikalar nedeniyle diğer dünya devletlerinin ekonomik ve siyasi yapılarında bütçe açığı, aşırı enflasyon ve yüksek vergi gibi çeşitli krizler meydana gelmiştir.

Bu durumun daha çok 1970’li yıllarda kendini göstermeye başladığını görmekteyiz. Dünyada yaşanan bu ekonomik krizler, serbest piyasa ekonomi modelinin önem kazanmasına imkân sağlamıştır. John Maynard Keynes’in refah devlet teorisi yerine serbest ekonomi modeli ve özelleştirmeyi teşvik eden yeni bir ekonomik sistemin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Özellikle 1980’li yıllarda etkili olan bu yeni ekonomik model neo-liberalizm olarak adlandırılmış ve etkisi günümüze kadar devam etmiştir. Dünya genelinde yaşanan bu mali krizler nedeniyle ulus devletlerin özellikle 1970’li yılların sonlarına doğru Klasik Liberalizm anlayışından ayrılarak yeni bir iktisadi düşünce modeli olan neo-liberal düşünce modelinin benimsenmelerini sağlamıştır. Neo-liberal ekonomi modeli, Klasik Liberalizm’in devlet ile ilgili düşüncelerinden arınıp bununla birlikte muhafazakâr kanatlı yeni bir sağ görüşün benimsendiği bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımın daha çok toplum yaşamını etkileyen, piyasa dili ve kavramların kullanıldığı bir iktisat modeli olarak doğduğu ve yükseldiği kabul edilmektedir (Özkazanç, 2007).

Bir iktisadi düşünce biçimi olarak ortaya çıkan liberalizmin tarihsel gelişimini incelediğimizde liberalizmin, Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan ve Fransız İhtilalinin oluşturduğu şartlarda yükselen bir model olduğunu görmekteyiz. Buna daha sonra sosyalizm ve muhafazakârlığın da eşlik ettiğini söyleyebiliriz. Ekonomik sistemlerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimlerine bakıldığında neo-liberal sistemin sağ tabanlı, muhafazakâr yapılı bir model olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Bu iktisadi düşünce sistemi daha çok diğer ekonomik sistemlerin görüşlerini eleştiren yeni bir siyasi ve ekonomik model olarak da görülmektedir (Wallerstein, 2003).

Liberalizm düşünce sisteminin en önemli felsefesini genel oy hakkı oluşturmaktadır. Immanuel Wallerstein’e göre liberalizm, Fransız İhtilalinde elde edilen hakların bireye oy hakkı verilerek kaldırılmasıdır. Belçikalı siyasetçi Chantal Mouffe’a göre ise demokratik el erki bireylerin seçimlerde değişim yapacak güce sahip olmasıdır. Fakat bu gücün kullanılacak oy hakkı ile mümkün olup olmayacağı ise konunun tartışmaya açık başka bir tarafını oluşturmaktadır (Heijden, 2017).

Ünlü Alman sosyolog ve felsefeci Karl Marx'a göre ise oy verme hakkı hegemonyaya dayalı siyasi gruplara iktidar hakkı vermeden önce mevcut demokrasi şartlarında gerekli iyileştirmelerin yapılmasıdır. Yapılacak iyileştirmelerin kapitalist bir sosyal düzenin oluşmasına zemin hazırlayacağını bunun da toplumsal kapitalizmin sürdürülmesine olanak tanıyacağını belirtmektedir. Liberalizm düşünce sisteminin en önemli felsefesini oluşturan genel oy hakkı, toplumsal gelişim, değişim açısından büyük önem taşımaktadır. Toplumsal değişim ve gelişimin örnekleri olarak kabul edilen İngiltere, Fransa ve Almanya'da yaşanan yeniden yapılanma süreçlerindeki etkinliğinden dolayı büyük bir önem taşımaktadır. Bundan dolayı oy hakkı liberalizm düşünce sisteminde önemli bir yer kapsamaktadır. Bütün bu tarihsel sürece rağmen liberalizm genel oy hakkını siyasal sınırlar içinde ve siyasal iktidarların denetim ve gözetiminde sürdürmeye devam ederek ekonomi ve siyaset ayrışmalara dayanan bir örgütlenme içinde varlığını sürdürmüştür. Bu açıdan baktığımızda liberalizmin ve neo-liberalizmin ekonomik düşünce sistemlerinin bir bütünü oluşturan modelin aynı birer parçası olduğunu görmekteyiz.

Kapitalizmle yönetilen toplumlarda siyasi iktidar ile kapitalist ekonomi arasında siyasi ve ekonomik bir ilişkinin var olmasını gerektirir. Bunun için siyasi yönetimler üretim faktörlerinin ve süreçlerinin kendi ideolojilerine göre yapılanmasına izin vermezler. Bunların çalışmaları özel mülkiyet hakkı denetlenmesinin kapsamı dışında tutulur. Bununla beraber devlet finansal harcamalarını topladığı vergilerden mahsup ettiğinde özel sektörün finansal faaliyetleri de aynı derecede olumsuz etkilenmektedir. Bu zorunlu ikili ilişkiden sorumlu kişilerin bağlı buldukları toplumsal sınıfların menfaatlerini koruma çabalarını da beraberinde getirmektedir. Bu yönetici gruplarının demokrasi ile yönetilen toplumlarda iktidara gelebilmeleri ancak seçimlerde alacakları oylarla orantılıdır. Bu nedenle sermayeyi elinde bulunduran sınıfların bu talepleri ancak emekçi sınıfının taleplerine verecekleri cevaba bağlıdır. Bunun için de yöneticilerin, toplumu oluşturan halkın menfaatlerini gidermeye yönelik bir siyaset izlemeleri ve üretmelerini de beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı liberalizmin önemli temsilcisi John Mill'e göre toplumları oluşturan insanlardan cahil olanlara oy hakkı verilmemeli, seçkin ve eğitilmiş olan bir seçmen profili için oy verme sisteminin yenilenmesi gerektiğini savunmuştur.

Oy verme hakkı, kapitalist toplumlarda alt sınıfların yıllarca süren toplumsal mücadeleleri sonunda elde ettikleri bir siyasi hak olarak gerçekleşmiştir (Beaud, 2016).

Neo-liberalizm düşünce sisteminde de Klasik Liberalizm'in iki yüz yıllık geçmişinin derin izleri görünmektedir. Neo-liberalizm düşünce sistemi özgürlük anlamında hiçbir söylemin olmaması açısından liberallerden farklılık göstermektedir. Bu nedenle piyasaların önündeki tehditleri kaldırmakta kullanılan bir siyasi düşünce olmaktan kurtulamaz (Thotsten, 2009). Neo-liberalizm düşünce sisteminin dünyada gelişimine ve Türkiye'deki yapılanmasına geçmeden önce Klasik Liberalizmin Türkiye'deki tarihsel sürecini de bilmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Türkiye'de Klasik Liberalizm düşünce sisteminin gelişimi 19. yüzyıla dayanmaktadır. Gelenekçi ve merkeziyetçi bir monarşi ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde bireysel hak ve özgürlükleri ön plana çıkararak liberal bir sistemin olması mümkün görünmemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda buna benzer özgürlükçü düşünce biçimleri hiçbir zaman konuşulmamış ve benimsenmemiştir (Kadıoğlu, 1998). 620 yıllık gelenekçi bir geçmişe sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda eşitlik ve bireyi öne çıkaran özgürlükçü bir liberal düşünce sistemine dayanan bir modelin oluşması da mümkün görünmemektedir. Bu nedenle liberalizm Osmanlı Devleti'nde diğer devlet ve imparatorluklarla olan ilişkilerinde bir bütünlük sağlayacak kadar etkili olamamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki bu monarşik yapı, liberalizmin Türkiye'de siyasi ve ekonomik bir düşünce biçimi olarak benimsenmemesi yönündeki en büyük engel olarak görünmektedir (İnsel, 2005). Osmanlı Devleti'nin bu baskıcı gelenekçi ve monarşik yapısına rağmen padişahın icraatlarına karşı muhalefet geliştiren din ve devlet adamlarını da görmek mümkün olmuştur. Özellikle yenilikçi olarak bilinen Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut'un icraatlarına karşı devlet içinde görevli devlet adamlarının tepkisi ve yeni arayışlar içine girme çabaları liberalizmin Osmanlı Devleti'nde başlaması açısından ilk adımları oluşturmuştur. Bu anlamda ilk ve en önemli adım olarak serbest ticareti önemseyen uluslararası ticaret için zemin hazırlayan çalışmaları ile Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın bu alandaki icraatları ve uygulamalarını gösterebiliriz (İnsel, 2005).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 3 Kasım 1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanı, liberalizmin Türkiye'de bir düşünce sistemi olarak gelişmesinde ilk adımı oluşturmuştur. Osmanlı tarihinde batılılaşma anlamında ve kendini yenileme yolunda atılan bu adım ile Osmanlı Devleti aydınlarının kendilerini yenileme ve yeni düşüncelerini dile getirme fırsatı bulmuştur. Tanzimat Fermanı ile kişisel özgürlüklere dayalı bir hukuk sistemi ve modernleşmeyi amaçlayan reformcuların başlattığı bu belge Türkiye'de liberal düşüncenin oluşması açısından ilk örneği oluşturmaktadır. Bunu takip eden süreçte Namık Kemal, Ali Suavi ve Prens Sabahattin gibi dönemin aydınlarının siyasi ve ekonomik fikirleri liberalizm düşüncesinin gelişmesine katkı sağlamış ve toplumda kendisine yer bulmuştur. Türkiye'de yaşanan Batılılaşma ve modernleşme çalışmaları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Kânun-ı Esasi'ye 'nin birey özgürlüklerini ve özel teşebbüsü teşvik edici maddeleri de Osmanlı Devleti'ndeki Batılılaşmanın çalışmalarının bir devamı olarak görülmektedir.

Osmanlı Devleti 'inde modernleşme ve Batılılaşma hareketleri son zamanlarda toplumda gerekli desteği görememesi sonucunda dönemin aydınları bu eksikliği devletin yönetim kademesinde arama çalışmalarına girmişlerdir. Bu nedenle de her zaman devlet içinde sorun yaratan bir güç durumuna gelmişlerdir. Bunun en bariz örneğini ise İttihat ve Terakki Partisi içindeki aydınlar oluşturmuştur. Toplumun belli bir kesiminde destek gören bu aydınların devlet ile olan mücadelesi iyi bir demokrasi mücadelesinin örneğini teşkil etmektedir (Coşar, 1995).

Liberal görüşlü bu İttihat ve Terakki Partisi aydınların, yurt dışında bulunmaları, yabancı dil bilmeleri, ülkeler arasında yapılan görüşmelerde görev almaları nedeniyle her zaman serbest ekonomi modeli ile Batılılaşma yolunda reformların önemini dile getirmişlerdir (Kadioğlu,1998). Avrupa'da özellikle İngiltere'den başlayarak diğer Avrupa devletleri tarafından desteklenen monarşiye karşı liberal görüşlü aydınların bu tür eylemlere karşı birliktelik oluşturması bu süreçte onlara güç kazandırmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türkiye'de liberalizm alanında önemli çalışmalar yapan Prens Sabahattin gibi aydınlar bu alanın öncüleri olarak kabul edilmektedir.

Toplumsal çıkarları korumak için kişisel çıkarların sınırlandırılmasının temel ekonomik göstergeleri sekteye uğratacağını, bunun için kişisel çıkarların iktisadi yaşamın en önemli unsuru olduğunu belirten fikirleriyle Cavit Bey ile İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı muhalefeti ile bilinen Prens Sabahattin, Türkiye'de liberalizm düşünce sisteminin gelişmesinde önemli temsilciler olmuşlardır (Çavdar, 2004).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde liberalizm düşünce sisteminin Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşanan liberalizm sürecinden farklı olarak geliştiğini görmekteyiz (Kadioğlu, 1998). Bu nedenle Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan liberalizm düşünce modeli çalışmalarının, Atatürk devrimlerinin belirlediği çizginin gölgesinde kalarak politik ve iktisadi anlamda bir varlık gösteremediğini görmekteyiz. Çağdaş bir yönetim biçimi olan Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında liberal düşünce yönünde atılan en önemli adım İzmir İktisat Kongresi'nin toplanmasıdır. Ancak bu kongrede alınan kararların uygulanması devletçilik politikasına paralel olarak ekonomik anlamda bir anlam bulsa da politik anlamda bir uygulama alanı bulamamıştır.

Cumhuriyet döneminde liberalizm, özellikle Avrupa'da yaşanan modernleşme ve teknolojik gelişmelerden etkilenen ve Türkiye'de batılılaşma yolunda çeşitli faaliyetlerde bulunan dönemin liberal görüşlü aydınlarının çabaları ile sınırlı kalmıştır. Cumhuriyet döneminde liberalizmin, ekonomik anlamda bir anlam bulsa da politik ve toplumsal anlamda gereken anlamı bulamadığını söyleyebiliriz (Çavdar, 2004). Türkiye'de liberalizmin bir siyasi düşünce biçimi olarak etkili olamamasının en bariz örneği ise Cumhuriyet döneminde yaşanan çok partili demokrasi çabalarının sonuçsuz kalmasıdır. Bu yıllarda açılan üç siyasi partiden ikisinin kapatılması ve tek partili bir dönemin yaşanması liberalizmin bir siyasi ve toplumsal düşünme biçimi olarak uygulanmasını engelleyen en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'de yaşanan ekonomik buhranın etkileri ve Türkiye'de ekonominin devletçilik politikasına göre şekillenmesi ve uygulanan siyasi, ekonomik politikalar nedeniyle liberalizmin, Cumhuriyet Dönemi'nde toplumsal ve siyasi bir zemin bulamamasının en önemli nedenleri olarak gösterebiliriz.

Bu dönemden başlayarak İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde gerek dünyada gerekse Türkiye'de liberalizm bir düşünce ve ekonomi sistemi olarak fazla bir gelişme ve düşünsel alan bulamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya üzerinde dengeleri değiştiren önemli olaylardan birisi de ABD ve Sovyetler Birliği arasında başlayan ve yarım yüzyıla kadar süren Soğuk Savaş Dönemi olmuştur. Bu dönemde oluşan gerilim ve olumsuz havaya rağmen "Birleşmiş Milletler" adında bir teşkilatın kurulması, ekonomik ve siyasi işbirliği geliştiren anlaşmaların imzalanması bu dönemde liberalizm anlamında gelişmeler olarak görülmektedir. Bununla beraber Türkiye'de CHP genel başkanı İsmet İnönü'nün 1945 yılındaki bir konuşmasında "Türk siyasi hayatında siyasal demokrasiye daha fazla alan açılacağına" dair söylemi demokrasi ve özgürlük anlamında liberalizmin Türkiye'de yeniden canlanması için ilk adım olmuştur (Coşar, 1995). Bu dönemde bir sermaye ve ticaret örgütü olarak "odaların ve borsaların" hükümetlerin uygulamalarında yer alması Türkiye'de ekonomik liberalizmin açılımı anlamında önemli bir adım olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen çok kutuplu oluşumlar nedeniyle bir arayışa giren Türkiye, Sovyet Rusya'nın bir tehdit olarak görülmesinden dolayı Amerika ve Avrupa'ya yaklaşma politikası ve Birleşmiş Milletlere üye olma çabası içine girmiştir.

Bu durum demokrasi anlamında bazı yeni reformlar yapmayı da beraberinde getirmiştir. Bunun için çok partili bir demokrasiye geçiş çalışmaları başlatılmıştır. Çok partili demokrasiye geçişin ilk temsilcisi olan Adnan Menderes'in lideri olduğu Demokrat Parti'nin (DP) 1950'de iktidara gelmesi ise siyasi liberalizm anlamında en önemli adım olmuştur. 1946 yılında Nuri Demirağ başkanlığında kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve Adnan Menderes'in başkanlık ettiği Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ile Türkiye'de çok partili hayata geçiş dönemi resmen başlamıştır. Bununla birlikte, siyasal ve ekonomik liberalizmi destekleyen demeçleri ile 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin bu anlamdaki söylemleri liberal düşünce modelinin yeniden gündeme gelmesine olanak sağlamıştır.

Demokrat Parti'nin kuruluş misyonunda liberal bir ekonomi modeline geçiş düşüncesinin yer alması nedeniyle toplumda, özellikle de esnaf, çiftçiler ve büyük baronların ekonomik düşüncelerini liberalizm kapsamında dile getirmesine imkân sağlamıştır. Bu durum Demokrat Parti'nin sınırlı devlet düşüncesi, kamu yatırımlarının azaltılması, özel mülkiyeti artırıcı politikaların geliştirilmesi ve serbest ticareti teşvik edici söylemlerini kapsayan bir iktisadi ve siyasi programla iktidara gelmesine imkân tanımıştır. Türkiye'de muhafazakâr ve gelenekçi bir siyasi ideolojiyi temsil eden Demokrat Parti'nin liberalizm kapsamlı bir ekonomik politika izlemesi başta toplum ve ekonomik çevreler tarafından kabul görse de siyasi liberalizm anlamında gereken başarıyı sağlayamamıştır. Muhafazakâr ağırlıklı bir siyasi yapıya sahip olan Demokrat Parti'nin bu dinamik yapısı icraatlarının ve ekonomik başarılarının görünmesinin önüne geçmiştir (Saybaşıllı, 1976). Bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye'de Demokrat Parti veya Adnan Menderes dönemi olarak bilinen 1950-1960 yılları arasını kapsayan 10 yıllık bir zaman dilimi Türkiye'de liberalizm temalı siyasi ve iktisadi politika ve uygulamaların yaygınlaştığı ve icraatlarının gerçekleştiği bir dönem olduğunu söyleyebiliriz (Özçetin ve Demirci, 2005). Çok partili hayata geçiş döneminde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte iktisadi ve siyasi anlamda yapısal reformların yaşanması, bu dönemde demokrasi ve liberal ekonomi alanında yapılan reformlar ile devletin liberalleşme yolunda önünün açıldığı yıllar olmuştur. İthalat kısıtlanmalarının kısmen kaldırılması, liberal bir dış politikanın izlenmesi ekonomik liberalizmin temelini oluşturmuştur (Ahmad,1996).

2.2. Liberalizm Sorunu, Refah Devlet Düşüncesi, Liberalizmin Çöküşü ve Petrol Krizi

2.2.1. Liberalizm Sorunu

Klasik liberalizm başta Kıta Avrupası olmak üzere İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde bir hükümet sistemi olarak kabul edilmiş ve yıllarca etkinliğini sürdürmüştür. Klasik liberalizmin, bir siyasi ve ekonomik düşünce biçimi olarak dünya genelinde bu denli etkili olmasını nedeni, kapitalist devletlerin hegemonyasını bir

ürünü olan “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (Laissez faire, laissez passes) politik yaklaşımının bir tezahürüdür. Bu dönemlerde Amerika ve Avrupa’da yaşanan ekonomik ve siyasi krizler birer küçük kaza olarak kabul edilmiş hatta bu dönemde iktisadi anlamda yaşanan düşüşler ve olumsuz değişimler bile bir geçici kriz olarak değerlendirilmiştir (Kaymak, 2010).

Liberalizmin 1920’li yıllardan sonra bu etkin popülerliğini kaybederek düşüş trenine geçmesine kadar süren bu döneme bakıldığında, temelde toplumda ve ekonomide yaşanan krizlerin nedeninin uygulanan liberal siyasi ve ekonomik sistem olmadığını, bunun bir doğal olay olduğu varsayımına dayanan bir mantığı savunmasından kaynaklandığını görmekteyiz. Gerek Klasik Liberalizm ve gerekse neo- liberalizmin bir siyasi ve iktisadi düşünce modeli olarak serbest piyasa ve iktisadi tüm faaliyetlerdeki bu etkinliğinin altında yatan temel düşünce ise “sihirli bir el” tarafından düzenli bir şekilde yönetilir olması düşüncesi vardır. Bu “sihirli el” başta Avrupa olmak üzere gelişmiş diğer dünya ülkelerinin de iktisadi ve toplumsal yaşayışlarını etkilemiş ve belirleyici rol oynamıştır. Liberalizm, 1920’den sonra bir iktisadi ve politik düşünce modeli olarak etkinliğini kaybetmesi ile birlikte özellikle 1920’den 1929 Amerikan Ekonomik Buhranı’na kadar bütün Avrupa devletlerini bir siyasal kriz ile baş başa bırakmıştır.

Bu dönemde bir liberal iktisadi model olarak benimsenen liberalizmde yaşanan iktisadi çözümler kendisi ile birlikte ulus devletlerinde siyasal iktidarlarda kalıcı ve zorunlu değişimlere gidilmek mecburiyetinde bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde özellikle Almanya’nın işgalci ve yayılmacı politikası sonucu diğer Avrupa ülkelerinde yaşanan siyasal iktidar değişimi ve yarattığı tahribatlar nedeniyle bu ülkelerde özellikle siyasi kurumlarda etkinliğin azalmasına ve siyasal iktidarların görevlerini yerine getirmede engel teşkil ettiğini görmekteyiz (Hobsbawn, 1996). Avrupa’da yaşanan bu iktisadi ve politik çöküş nedeniyle liberalizm de etkinliğini kaybeden bir ideoloji durumuna gelmiştir.

2.2.2. Keynesçi Refah Devlet Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Liberalizm bir iktisadi düşünce sistemi olarak eleştirildiği, ulus devletlerin ekonomideki etkinliklerinin yeniden kurulmaya başlandığı ve ekonominin toplum üzerindeki etkinliğinin yeni bir ivme kazandığı bir dönemde 1929 Amerikan ekonomik krizi baş göstermiştir. 18. yüzyılda Birleşik Krallık 'ta başlayan ve 19. yüzyılın başlarına kadar süren Endüstri Devrimi ile beraber gelişen ve büyüyen dünya ekonomisi ve buna bağlı olarak gelişmiş endüstri toplumları ve diğer ulus devletleri bu süreç içinde iktisadi anlamda bir kriz ile karşılaşmamışlardır. Bununla beraber uluslararası anlamda gelişimini yeterince sağlamayan finans ve para politikaları da bu süreç ile birlikte varlığını sürdürmüş ve bu süreç, Amerikan Ekonomik Krizi'ne kadar devam etmiştir. Fakat tarihte 1929 Amerikan Büyük Ekonomik Buhranı olarak bilinen New York borsasındaki patlaklıkların neden olduğu kargaşa ve ekonomik kriz bir anda bu olumlu sürecin değişmesine neden olmuştur. Amerika'da baş gösteren bu kriz kısa sürede bütün dünyada ekonomi üzerindeki olumsuz etkisini hissettirmiştir. Bu süreç Amerika ve dünya genelinde ulus devletlerin ekonomik yapılarının çöküşüne ve büyük çaplı finansal ve mali kaynakların kaybolmasına ortam hazırlamıştır (Akbaş, 2017).

Amerika Birleşik Devletleri'nde borsa krizi ile başlayan ve 1933 yılına kadar süren bu ekonomik kriz bütün dünya ekonomileri üzerinde domino etkisi yaratmıştır. Bu ekonomik kriz daha sonra Keynesçi ekonomi modeli olarak bilinen yeni bir düşünce sisteminin doğmasına da imkân sağlamıştır. Yaşanan bu krizi daha önce tahmin ederek ve bu durumdan ekonomi dünyasını haberdar eden John Maynard Keynes bütün dünyada bir anda ekonomi çevrelerinin gözlerini üzerine çekmeyi başarmıştır. Keynes, bu ekonomik düşünce modeli ile klasik liberalizmin etkili bir eleştirisini yaparak liberalizmin, serbest piyasa ve doğal düzen düşünce anlayışına karşı devletin ekonomide etkinliğini arttırması gerektiğini savunmuştur. Keynes, liberalizmin serbest piyasa modeli felsefesini ve bunun ekonomideki etkinliğinin azaltılmasını, bunun yerine devletin ekonomiye etkin müdahalesini savunmuştur (Shaikh,1988).

Keynesçiliğin en önemli özelliği kapitalist ülkelerde yaşanan iktisadi yönetiminin bir siyasi hükümet görevi olduğu düşüncesini geliştirmesi ve bunu bu kapitalist ülkelere benimsetmesidir. Keynes, devlet ve özel ekonomi dengesini oluşması için iktidarın, iktisadi hayata müdahalesinin zorunluluğunu öne sürmüştür. Bu düşünce biçimiyle Keynes devleti klasik düşünce modelinin “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” felsefesinin yarattığı devlet modelinin daha da ilerisine götürmüştür. Keynes ve daha sonra onun bu görüş ve düşüncelerini savunan diğer Keynesçi ekonomistlerin temel bakış açısı devletin kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanması ve devletin ekonomik istikrara kavuşması için devletin bütün fonksiyonlarını kullanarak ekonomiye müdahale etmesini savunmuşlardır. Keynes, serbest ticaret ve doğal düzen içinde enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik göstergelerde olumlu anlamda bir gelişme olamayacağını belirtmiştir. Bunun için devletin bunları kapsayacak bir iktisadi politika uygulamasını tavsiye etmiştir.

Keynes'in refah devlet modelinin, liberalizme karşı savunduğu düşüncelerin başında, kamuda istihdamın artırması, emek gücünün verildiği sektörlerin desteklenmesi, kamu finansmanının vergi ve süspansiyonlarla desteklenmesi ve devletin ekonomide serbestlik yerine müdahaleci bir siyaset izlemesi gibi politikalar olmuştur. ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt'in 1930 yılında yayınladığı yasal düzenlemeler ile tarımdan, çalışma hayatına, sosyal güvenlikle mali düzenlemelere kadar yapılan bir dizi yenilikler, Keynes'in refah devlet modelinin desteklemesi ve uygulanması için yasal zemin oluşturmuştur (De Brunhoff, 1988). Devletlerin toplumsal ve iktisadi hayattaki rolünü öne çıkaran ve refah devlet düzenini savunan Keynesçi düşünce modeli İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada etkin bir uygulama alanı bulmuştur. Bununla birlikte devletlerin ekonomik göstergelerinde ve uygulamalarında önemli yapısal değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirmiştir.

- Keynesçilik iktisadi düşüncede özel sektörün dengesiz olacağı varsayımı hâkimdir. Bu dengesizlikten kurtulmak için devletin ekonomiye mutlak müdahalesini savunur. İktisadi politikalarda yapılacak (Para ve Maliye) değişikliklerle olası talep oranını değiştirerek iktisadi hayattaki dengelerin istenen seviyede gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Keynesçilikte toplam

talebi etkinliği aasında vergi ve harcama politikaları, para politikalarına göre daha geçerli bir politika düşüncesi mevcuttur.

- Keynesçilikte ekonomide ve sanayide kullanılacak kapitalin ölçüsünün değişmesiyle üretim yöntemlerinin değişmeyeceği düşüncesi mevcuttur. Keynes'e göre bütün iktisadi olaylar uzun dönemin belirsizliği nedeniyle kısa dönemlerde gerçekleşmektedir.
- Keynesçilikte piyasalarda tam rekabet modelinin hâkim olduğu bir düşünce sistemi ön plandadır. Bundan dolayı çoğu zaman piyasalarda değişen para politikaları göz ardı edilmiştir.
- Keynesçi iktisadi teoride, ekonomik hayatın dış etkenleri üzerinde fazlaca durulmayarak daha çok kapalı bir ekonomi düşüncesi ile davranarak zaman kavramını ihmal etmiştir. Bundan dolayı hareketli sayılan unsurlardan yoksun kalmıştır.
- Keynes genel teorisi daha çok talep azlığından kaynaklanan işsizliği dikkate almış ekonomide yaşanan sermaye kullanımının yetersizliğinden kaynaklanan diğer işsizliği görmezlikten gelmiştir.
- Klasik liberalizm ekonominin görünen kısmı ile ilgilenirken, Keynesçi teori daha çok uzun vadeli görünmez bir noktayı hedeflemektedir. Bundan dolayı da görünmeyen belirsizlik çoğunlukla özel yatırım giderlerini ve beklentileri etkilemiştir.
- Keynesçi teoride ekonomik hayatta oluşan satın alma gücünün etkinliğini bir ekonomide oluşan toplam harcamalar eşitliğine dayanan "Efektif Talep" modeli ile hareket etme düşüncesi vardır.
- Keynes'e göre iktisadi hayatta üretim faktörlerinin kullanılmasından kaynaklanan talepteki her artış arz durumunu da beraberinde getirir. Bu durumda efektif talebin belirleyici unsuru olmaktadır.
- Keynes'e göre makroekonomik dengeler ancak toplam arz ile toplam talebin eşitliği ile mümkündür. Bu durum sağlanmadığı takdirde iktisadi hayatta aşırı enflasyon durumunun gerçekleşeceği varsayımına dayanmaktadır.

Keynes'in dünya ekonomi yaşamına en büyük katkısı hiç şüphesiz kapitalist toplumlarda ekonominin yönetiminde devletin dolayısıyla da siyasi hükümetlerin zorunlu bir müdahalesini gerektirdiği düşüncesini benimsetmesi ve bunu yerleştirmesidir. Bu düşünce sistemi ile beraber devletin üslendiği görev ve rol değişmiş, daha da ileriye taşınmıştır. Keynes'in bu iktisadi düşünceleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak kapitalizmin etkin olduğu 1960'lı yıllara kadar kapitalist ekonomi sistemlerde kullanılmaya devam etmiştir. Keynesçi ekonomik modele yöneltilen eleştirilerden en önemlisini arz yönlü ekonomistler yapmıştır. Onlara göre Keynesçi teori devleti kamu maliye politikası ve fiyat değişimlerinin verimlilik üzerindeki etkisini göz ardı etmesidir. Onlara göre Keynesçiler ekonomideki fiyat değişimlerini kısa dönemdeki gelişmelere göre değerlendirmektedirler. Devletlerin ekonomik hayatında geniş bir yer tutan Keynesçilik iktisadi düşünce sistemi özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak 1980'li yılların başına kadar bütün dünyayı etkisi altına alan bir siyasi ve ekonomik düşünce sistemi durumuna gelmiştir. Bununla beraber devletlerin iktisadi büyüme seviyesini düşürdüğü gerekçesi ile de eleştiri oklarını üzerine çekmiştir. Bütün dünya ekonomilerinde baş gösteren finansal açıklar, aşırı enflasyon ve aşırı vergi oranları ve dış ticaret açıklarının yarattığı iktisadi krizler bu dönemlerde farklı bir tablo ile karşımıza çıkmaktadır. Bu krizlerin oluşturduğu ekonomik sorunlar nedeniyle Keynes'in refah devlet ideolojisi eleştiri durumuna gelmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ülkeleri saran kapitalizmin meydana getirdiği ekonomik canlanmaların yarattığı finansal değişimler, kamu maliyesinde olumlu bir hava oluşturmuştur.

Bu durum, dünya üzerinde çok uluslu şirketlerin çoğalması ve uluslararası alanda kapitalizmin bir sistem olarak yerleşmesine imkân sağlamıştır (Beaud, 2016). 1945'ten 1970 yılına kadar olan bu dönem, dünya genelinde ekonomi ve sanayi açısından büyümenin en yüksek olduğu dönemler olmuştur. Bu dönemlerde özellikle üretim yöntemlerinde teknolojinin kullanılması Keynesçiliğin altın dönemini yaşamasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üretimde yaşanan artışla birlikte emek gücü de gereken payını almıştır (Yeldan, 2011).

Bu dönemde ABD'li ekonomist Frederick Winslow Taylor tarafından Bilimsel Yönetim Teorisi geliştirilmiş ve üretimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu teorinin dünya üzerinde gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte uluslararası alanda sermayenin kullanımı, mal ve hizmetlerin bilimsel olarak üretimini ve tüketimini ön plana çıkarmaya başlamıştır.

Kapitalizmin en üst düzeyde yaşandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde üretimde Taylor'un bilimsel yönetim tekniklerinin kullanılması ile randıman yükseltmeyi amaçlayan karar ve politikalar üretilmiştir. Üretimde bilimsel yönetim teorilerinin kullanılması ile birlikte gerek siyasi gerekse iktisadi anlamda maksimum seviyelere ulaşılmıştır (Şaylan, 2002). Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde dünya üzerinde, özellikle gelişmiş ülkelerde süren kapitalizme bağlı büyümelerde düşüş eğilimleri görünmeye başladı. Keynesçilik bu düşüşü önlemek ve durumu terse döndürmek için iç piyasalarda talebi yükseltecek birtakım politikalar üretmesi birçok kapitalist ülkelerde bütçe açıkları ve enflasyonist bir durumun meydana gelmesine neden oldu. Devletlerde oluşan bu mali dengesizliklerle birlikte dünya üzerinde yaşanan aşırı tüketim alışkanlıkları da eklenince kriz daha da büyümüştür. Keynesçiliğin az gelişmiş ülkelerde uygulanan ithal ikame politikası da bu krize eklenince dünya genelinde döviz ve petrol krizlerine zemin hazırlayan bir yapı oluşmuştur (Savran, 2013).

Keynes'in iktisadi düşünce modelini esas alan politikaların uygulandığı gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan ekonomik gelişmişlik düzeyi topluma servet edinmeyi ve dışa açılımı amaçlayan bir politika izlerken, az gelişmiş ülkelerde daha çok kapalı bir yapılanmayı amaçlayan ithal ikameci bir politika uygulanmıştır. Dünya devletlerinin gelişmişlik düzeylerinin uygulanan bu stratejilerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. İki strateji arasındaki en önemli fark ise gelişmiş ülkelerin toplam tasarrufun yarattığı sermayeyi kullanma görevi verilirken az gelişmiş ülkelerde bunun sınırlı bir sermaye tasarrufu ile gerçekleştirmek zorunda bırakılmalarıdır (Şengül, 2003). Temelde bu sorunun çözümü ise sermaye tasarrufu aşamasında ülkelerin parasal politikalarla sağladığı yardım ile bireysel tüketimden ayrılarak toplumsal tüketime yönelten bir yöntem ile iç piyasayı kapsayacak bir üretim yapan sermayedarları destekleyecek politikalar üretmesine bağlıdır.

İthal ikame politikasını benimseyerek ekonomik bir gelişmişlik düzeyi amaçlayan iç pazara yönelik politikalarla üretim ve kalkınmayı amaçlayan az gelişmiş ülkelerin içinde Türkiye de bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ithal ikame modeli daha çok yabancı kaynaklı sermayedarlar ile devletin verdiği süspansiyonlarla sanayi ve ekonomide kalkınma imkânı veren bir sistem olarak görülmüştür (Ercan, 2004). Özellikle 1970’li yıllarda tüketim mallarında iç piyasa şartları zorlaşmış ve sermayedarlar için bir cazibenin kalmadığı bir dönem olmuştur. Bu durum cazibenin daha çok sanayi mallarına yönelmesini sağlamış ve daha fazla dış sermaye ve döviz ihtiyacını doğurmuştur. Bu zorunluluk Türkiye’nin mecazen “bir kuruşa muhtaç olduk” dönemlerini anlatan en can alıcı nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Ercan, 2004).

Dünya genelinde etkili olan kapitalist sistemin neden olduğu küresel hegemonyanın tarihsel sürecinde etkili olan temel dinamikleri şu ana başlıklalar sıralayabiliriz.

- * Kapitalist sistemin altın çağı sırasında aşırı tasarruf hırısının yaptığı aşırı üretim hırısı;
- * Bu dönemde etkili olan sermaye-emek çekişmesine son noktayı koyan Fordizm’in yarattığı kar beklentisi;
- * Uluslararası sermaye ve rekabetin yarattığı kapitalist düzenin dünya üzerine egemen olması;
- * Uluslararası kapitalizmin oluşturduğu mali sistemin serbest edilmesi ve buna bağlı olarak finansal alışkanlıkların değişmesi ve tercihlerin sanayi odaklı yapılaşmaların önüne geçmesidir (Yeldan, 2011).

Bu dinamiklerin yarattığı ekonomik ve mali krizlerin etkileri, dünya genelinde sermayedarları yeni sermaye ve finansal kaynakları aramaya yöneltmiştir. Keynesçi iktisat modelinin benimsendiği gelişmiş kapitalist ülkelerde, sanayileşmeye dayalı politikaların izlenmesi, neo- liberalizmin yeni bir siyasi ve ekonomik model olarak gelişimine zemin hazırlamıştır.

2.2.3. Liberalizmin (Keynesçi Refah Devlet Modeli) Çöküşü

Kapitalizmin, içine düştüğü bunalıma, kapitalist toplumlarda yaşanan ekonomik krizler de eklenince liberalizm yeni bir kaosa sürüklenmiştir. Bu nedenle de kapitalist devletler, içine düştükleri bu krizden çıkma yönünde yeni çabalar içine girmişlerdir. Bu anlamda kapitalizmin sorgulanmaya başlandığı 1970'li yıllarda ortaya çıkan ve sosyal destek temalı bütçelerin kamu maliyesinde finanse edilmesi düşüncesi, sermayenin kullanımı ve sanayileşme yolunda bir engel olarak görülmüştür. Bununla beraber kamu yönetiminde çeşitli yasalarla birlikte istihdamın da gelişmesi özel sektördeki yatırımların gelişmesini de engelleyen nedenler olarak görülmüştür. Bu durumda kamu yönetiminin işgücü ve kapital menfaatlerini korumak için kurulan kamu daireleri, iktisadi yapılanmanın ve iktisadi koordinasyonun önünde bir tehdit olarak görülmüştür (Pierson, 2000). Bu açıdan baktığımızda kapitalist sistemin bir yenileme çabasına girdiğini söyleyebiliriz. Bu durum Keynes'in refah devletinin piyasalara bağlı yeni bir görev ile yeniden düzenlenmesini başka bir söylemle refah devleti politikalarının piyasa kurallarına göre yeniden yapılanmasını ifade etmektedir.

ABD'de Ronald Reagan ve Birleşik Krallık 'ta Margaret Thatcher dönemlerinde kendini göstermeye başlayan bu süreçte pazar odaklı siyasi ve iktisadi düşüncelerin yükseldiği, devletlerin sosyal giderlerle çalıştırma alanlarını desteklemekten vazgeçerek özel sektörü çeşitli vergi indirimleri ve süspansiyonlarla destekledikleri bir dönem olmuştur. Bundan dolayı bu dönemi takip eden yıllarda yaşanan ekonomik krizler nedeniyle ithal ikameci sistemi özellikle ulus devletlerinin aşırı bir borç içine girmesine ve ithal ürünlerin tüketimine ve yerleşmesine neden olmuştur. Refah devlet düşüncesi modeli ülkelerde ulusal sanayiye idame ettirme siyasetlerinin durağanlaşmasına ve verim düşüklüklerine neden olmuştur.

Bundan dolayı dış satım (ihracat) ağırlıklı bir strateji tercih edilmek zorunda kalınmış ve bu dönem için iktisadi yeni stratejiler ve amaçlar benimsenmiştir. Bu iktisadi strateji ve kararların alınmasının en önemli sebebi ise daha çok teknolojik gelişmeleri takip etmek, ekonomik dengeleri sağlamak, mali ve finansal düzenlemeler yapmak ve özel sektörü desteklemektir.

Alınan bu kararlar devletin eski alışkanlıklarını terk ederek yeni düzenlemeler yapmasını zorunlu hâle getirmesini sağlamıştır (Libermanis.1997). Küresel kapitalizmin bu gelişmesi sonucu devletlerin dış sermaye ye olan ilgisini de artmasına neden olmuştur (Stryker,1998). Bu dönemde devletin yerli ihtiyaç düzeyini yükseltmek için ayırdığı kaynaklar daha çok dış destekli ürünlerin alımında harcamış bu durum devletin dolaylı gelirlerinin ve harcama kalemlerinin de azalmasına neden olmuştur (Sosyal Bilimler Dergisi, 2012).

Uluslararası alanda 1980’li yılların başında ortaya çıkan aşırı borç krizleri devletlerin mali piyasalarda yeniden yapılanma çalışmalarını zorunlu kılmıştır. Bu durum daha sonra devletlerin idari yapılarında da yeniden yapılanmaya kadar götürmüştür. Bu yapısal reformlar, daha çok mali piyasalara yönelik olmakla beraber vergi, sosyal güvenlik ve özelleştirme gibi alanları da kapsamıştır (Pereira,1997). Bu yeni süreçte özellikle deregülasyon, rekabet ve mali karlılık önemli kavramlar olarak gelişmiştir. Keynesçi iktisadi düşünce sisteminin yerine rekabet artırıcı yeni teoriler ve kar odaklı yeni stratejiler geliştirilmiştir. Keynes’in refah devlet modeli teorisi bu süreçte popülerliğini kaybederek hızla ivme kaybı yaşamıştır. Bu durum, tam istihdamdan uzaklaşarak uluslararası alanda iktisadi yapılanmalarda karşılıklı uyumda zorunlu kılmıştır. Bütün dünyada sosyal refahı yükseltmeye yönelik kullanılan iktisadi araçlar yerini piyasaya yönelik bir tutumdan yana kullanmıştır. Bütün bu değerlendirmelerden sonra refah devletin modelinin 1970’li yıllardan itibaren yapısal bir değişim ve dönüşüm yaşayarak yerini yeni bir siyasi ve iktisadi teoriye bıraktığını söyleyebiliriz.

2.2.4. Petrol Krizi Etkileri ve Sonuçları

Günlük hayatımızın vazgeçilmez unsurlarından biri her zaman hiç şüphesiz ki enerji olmuştur. İlk insanoğlundan, günümüze kadar geçen bu süre içerisinde enerji ve petrol kaynakları sürekli bir dönüşüm içerisinde olmuştur. Enerji alanında yaşanan bu dönüşüm, toplumların ve dolayısıyla da insanları hem iktisadi hem de siyasi olarak etkilemiştir. Klasik liberalizmin temel görüşlerinden biri olan sınırsız ihtiyaçların sınırlı olan kaynaklarla karşılanması düşüncesi bugünkü enerji ve petrol kaynaklarının kullanımı ile ilgili en iyi durumu açıklamaktadır.

Bu durum aynı zamanda siyasi ve iktisadi anlamda uluslararası alanda bir gündem maddesi olarak her zaman günceliğini korumuştur. Uluslararası alanda devletlerin çıkar çatışmalarına, gerginliklere ve çeşitli krizlerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu krizlerin en önemlisi hiç kuşkusuz uluslararası bir krize neden olan 1973 petrol krizidir.

İngiltere’de yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte tüm dünyada teknolojik yeniliklerin yaşanması ve buna bağlı bir dönüşüm yaşanması sürecinde bir enerji kaynağı olarak kullanılan kömür de nasibini almıştır. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bir enerji kaynağı olarak kullanılan petrolün, kömürün yerini aldığını görmekteyiz. Dünya savaşlarında kullanılan motorlu araçların (Uçak, gemi vb.) ihtiyaçlarını gidermek için kullanılan petrol bu dönemden sonra stratejik bir önem kazanmış ve bu petrol için bir başlangıç noktası kabul edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra petrolün uluslararası çerçevede kullanım alanlar genişlemiştir. Özellikle elektrik, ulaşım ve kimya endüstrisinde temel ham madde olarak sıklıkla kullanılmaya başlanması ile birlikte küresel kapitalizmin en önemli alanı olmuştur. Bu sebeplerden dolayı petrol bölgelerinin paylaşımı ve kontrolü her zaman uluslararası bir önem taşımaktadır. ABD ‘nin 1850’li yıllarda başlayan petrol piyasalarında üretim üstünlüğü ve egemenliği 1960’lı yıllardan sonra ithalat ağırlıklı bir duruma gelmesine neden olmuştur (Venn, 2017). Bu durum Amerika Birleşik Devletleri’ni Kuzey Afrika’dan, Orta Doğu’ya kadar uzanan bir kapitalist sömürge devleti olmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Orta Doğu coğrafyasında petrol kaynaklarına sahip ülkeler bu petrolü arama ve çıkarma işlemlerinde kullanılacak yeterli bir teknolojiye sahip değillerdi. Bununla birlikte, gerekli ekonomik ve mali güçten de yoksundular. Bu nedenle topraklarında çıkarılan petrol kaynaklarını belli bir pay karşılığında uluslararası petrol piyasalarını elinde bulunduran “Yedi Kardeşler” diye bilinen çok uluslu yedi büyük sömürgeci petrol şirketlerine bırakmışlardır (Rybczynski, 1976).

Suudi Arabistan önderliğinde, petrol piyasalarına hâkim diğer Latin Amerika ve Orta Doğu devletleri 1950’li yıllarda ulusal petrol kaynaklarına uygulanan fiyat politikalarının değişimine yönelik isteklerde bulunmuşlardır. Bu gelişmeler sonucunda 14 Eylül 1960 tarihinde Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) adı altında buluşan Venezuela, İran, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan devletleri petrol endüstrisinde yeni bir oluşuma öncülük ettiler. Bu teşkilatın kurulmasıyla beraber uluslararası sömürgeci petrol şirketlerine önüne bir set konulmuş ve bu şirketlerin petrol fiyatları üzerindeki etkinliğini azaltmıştır. Petrolün kapitalist ülkeler için önemini iyi bilen OPEC teşkilatı uluslararası ikili ilişkilerde bunu bir koz olarak kullanmaya başladı. Özellikle İsrail devletinin işgalci ve yayılımcı politikaları sonucu çıkan Arap –İsrail savaşlarında petrol kozu bir yaptırım aracı olarak kullanıldı. İsrail’in bu sömürgeci yayılımına tepki gösteren Arap ülkeleri İsrail devletini destekleyen devletlere karşı yaptırım amaçlı olarak petrolü kullanmışlardır. OPEC üyesi ülkeler arasında yaşanan uyumsuzluklar daha uyumlu yeni bir oluşum için zemin hazırlamıştır. Bu nedenle daha uyumlu bir oluşumu gerçekleştirmek için 9 Ocak 1968 tarihinde Kuveyt, Libya ve Suudi Arabistan liderliğinde Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü’nü (OAPEC) kurulmasının sağladılar. Uluslararası alanda petrolün bir siyasi ve iktisadi silah olarak kullanılmasının en önemli sonucu 1973 yılında yaşanan Yom Kippur savaşı olmuştur (Venn, 2017). Arap –İsrail arasında yaşanan çatışmalar bu son muharebe ile kapanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1944 tarihinde kurulan ekonomik sistemin yeni temsilci Bretton Woods sisteminin başarısızlığı ve özellikle İkinci Dünya Savaşı’nda sonra dünya ekonomisine yarattığı olumsuz etkiler, Amerika’da altın ile döviz rezervlerinin birbirini karşılamayacak duruma getirmişti. Bu durum başta Amerika olmak üzere bütün dünya ekonomilerinde büyük tahribatlar yaratmıştır. Bu olumsuz gelişmeler sonucunda Amerika Birleşik Devletleri’nin bu sistemden vazgeçerek 1971 yılında dalgalı kur sistemine geçmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yeni durum ile beraber diğer dünya devletlerinin de bu dalgalı kur sistemine geçmesi doların uluslararası piyasalarda hızla düşüşler yaşanmasına neden oldu. Uluslararası piyasalarda petrol varillerinin döviz ile endeksli olmasından dolayı dolardaki bu düşüşler OPEC üyesi diğer devletlerin de gelirlerinin düşmesine neden oldu. Bundan dolayı bu OPEC üyesi devletler bu gelir kaybının giderilmesi için 8 Ekim 1973 tarihinde Viyana’da görüşme yapmak üzere bir araya geldiler.

Gelir kayıpları için teklif ettikleri varil başına 3 dolarlık artış, Petrol şirketleri tarafından karşılık bulmadı (Rybczynski,1976). Bu dönemde bir yeni gelişme ise Suriye ve Mısır devletlerinin 1967 yılında İsrail devletine kaptırdıkları topraklarını geri almak için başlattıkları Yom Kippur savaşıdır. Bu savaş döneminde Amerika'nın İsrail yönlü politikası ve desteği (silah ve teçhizat) özellikle petrol çıkarılan Arap Devletleri ve Ortadoğu Devletleri arasında tepkilerin oluşmasına neden oldu. OPEC'e üye bu devletler bu tepkilerini göstermek üzere yıllık petrol üretimlerini %5 azaltarak ve İsrail devletine destek olan başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere ve diğer devletlere yaptırım uygulama kararı almışlardır. Bütün bu gelişmelerden sonra dünya tarihi ve ekonomisini etkileyen dünya devletlerini istikrarsız bir döneme götüren büyük 1973 Petrol Krizi meydana gelmiş oldu (Hobsbawm, 1994).

1973 yılında bu petrol krizini başlatan OPEC üyesi devletler krizin ilk başlarında çekimser davranan Japonya'yı da yaptırım uygulanan ülkeler arasına koymuşlardır. Bu dönemde OPEC üyesi ülkelerin ürettiği petrol miktarı, bir enerji kaynağı olarak Avrupa'nın %63, Amerika'nın %17 ve Japonya'nın %85 oranında ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Bundan dolayı bu dönemde uygulanan bu yaptırım kararı uluslararası arenada hem politik hem de ekonomik anlamda çok etkili bir yaptırım gücüne sahip bir araç durumuna gelmiştir. Uygulanan petrol yaptırımından sonra petrolün varil fiyatında astronomik artışlar (% 400) meydana gelmesine sebep olmuştur.

Bu durum Amerika'nın yaptırım öncesi ithal ettiği petrol miktarı ile yaptırım sonrası miktar arasında çok önemli bir düşüşün yaşanmasına neden olmuştur. Petrol fiyatlarındaki bu artış gelişmiş kapitalist devletlerin siyasi ve iktisadi hayatlarında çok önemli neticeler meydana getirdi. 1973 yılında yaşanan bu petrol krizi ve bunu sonucunda uygulanan yaptırımlar yüzünden dünya devletleri içinden çıkılmaz bir enflasyon artışı ve işsizlik oranları ile karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu gelişmelerden sonra özellikle petrol krizinin yarattığı siyasi ve iktisadi kargaşa dünya devletlerini derinden etkilemiştir. Bu durum Keynesçi iktisadi düşünce modelinin temel mantığını oluşturan devletin ekonomiye müdahalesini savunan düşünce biçiminden ayrılarak daha çok özelleştirmeye dayalı yeni bir iktisadi düşünce biçimi olan neo-liberalizm sistemine geçilmesi yolunda önemli bir kilometre taşını oluşturmuştur.

Petrol krizinin yaşandığı bu dönemde petrol ihraç eden Arap ülkeleri bu durumu bir fırsata çevirerek kar oranlarını artırmaya çalışırken, gelişmiş kapitalist devletler daha çok iktisadi bir buhran ile uğraşmaktaydılar. Arap devletlerinin bu petrol sayesinde iktisadi olarak güçlenmeleri ve uluslararası alanda önemli bir konuma gelmeleri gelişmiş ülkeleri arasında bir huzursuzluk yaratmasına neden olmuştur. Bu durum daha çok diğer dünya devletlerini etkilemiş ve 1980'li yıllarda Latin Amerika'da yaşanan borçlanma krizlerine de ortam hazırlamıştır. 1973 yılında yaşanan bu petrol yaptırım kararı ve sonrası yaşanan krizin sonuçları sadece uluslararası ekonomiyi değil aynı zamanda ülke içindeki demografik ve ekonomik yapıyı da etkilemiştir. Bu durum devletlerin enerji tasarruf tedbirlerini değiştirmesine neden olduğu gibi insanların da enerji alım gücünün düşmesine neden olmuştur. ABD'nin bu durumda enerji kullanımını düşürmek için yollarda hız limitlerini yeniden düzenlenmesi ve petrol alımının plaka numaralarına göre satın alındığı çeşitli kararların uygulandığı bir dönem olmuştur. Bu kararlara göre plaka numarasını sonu çift sayı olanlar o ayın çift sayılı günlerinde plaka numarasının son sayısı tek olanlar ise o ayın tek sayılı günlerinde petrol alabilecekti. Bununla beraber petrol satışlarının belirli renklere göre yapılmasını kapsayan renk tabelası uygulaması da hayata geçirildi.

Petrol krizinin etkileri sadece enerji ile sınırlı kalmadı kriz aynı zamanda otomotiv sektörünü de etkilemiş. Uluslararası otomotiv sektörünü elinde tutan Amerika Birleşik Devletleri otomobil sektörünün krizden etkilenmesi ile beraber motor gücü yüksek araçları tercih etmemeye ve daha düşük modelli araçları tercih etmeye başlamışlardır. Amerika'nın bu yöndeki uygulamaları Japonya'nın otomotiv sektöründe yeni bir lider olarak ortaya çıkmasına ortam hazırladı. Japonya'nın ürettiği küçük ve tasarruflu araçlar hızla uluslararası alanda kendine yer buldu ve bu sektörün en önemli temsilcisi durumuna getirmiştir. Petrol krizinin önemli bir sonucu da uluslararası siyasette yeni aktörlerin ortaya çıkmasıdır. Bu kriz 1970'li yıllardan itibaren uluslararası siyasette ve ekonomide etkili olan ve dünya siyaset gündemini belirleyen ve elinde petrol gibi güçlü bir silah bulunduran OPEC'in yanında devlet dışı güçlü nüfuzlara sahip yeni aktörleri de ortaya çıkarmıştır. Petrol yaptırımını petrol ithal eden ülkelerin bu enerji politikalarını yeniden gözden geçirmelerini de zorunlu hâle getirmiştir.

Enerji ihtiyaçlarının çoğunu dışardan karşılayan gelişmiş ülkeler bu krizden sonra alternatif enerji kaynakları arayışına ağırlık vermişlerdir. Özellikle yenilenebilir enerji, doğal gaz ve nükleer enerji üzerindeki çalışmalara yoğunlaşmışlardır. Arap ülkelerinde ithal ettikleri petrol miktarını azaltmak ve dışa bağımlılığı azaltmak üzere çeşitli boru hattı projeleri geliştirmişlerdir. Dünya Bankası'nın verilerine bakıldığında dünya genelinde nükleer enerji kullanımının 1973 –1989 yılları arasında %3.07'den %9.15'e yükselmiş olduğu görürüz. (IEA Statistics, 2014). 1973'de yaşanan Petrol Krizi petrol merkezli enerji kaynağı yaklaşımını etkilemiş olsa da günümüzde kullanılan enerji kaynakları içinde %33'lük bir paya sahip en önemli enerji kaynağıdır.

2.3. Neo-Liberal İktisat Düşünce Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ekonomisi gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan iktisadi gelişmişlik toplumda bir güven duygusu oluşturmuştu. Sağlanan yüksek refah düzeyi ve gerçekleşen toplumsal güven ekonomistler tarafından geçmişte yaşana krizlerin, Keynes'in iktisadi modelinin uygulanması ile önlenebileceğine ve kriz dönemlerini artık yaşanmayacağı veya görülmeyeceği yönünde olumlu bir hava oluşturmuştu. Keynes'in ekonomiye müdahaleci Devlet düşüncesinin krizleri önlemeye yönelik yarattığı bu olumlu hava 1970'li yılların içinde yaşanan sosyo-ekonomik çalkantılar ve siyasi konjonktürel içinde çoğunlukla etkinliğini yitirmiştir. Gelişmiş ülkelerin iktisadi hayatta 1970'li yıllarında elde ettikleri kâr oranlarını 1960'lı yıllara göre yarı yarıya düşmesi ve yaşanan ekonomik krizler ile birlikte oluşan aşırı enflasyon oranları bu ülkelerde yeni bir Stagflasyon (durgunluk ile enflasyonun beraber görüldüğü durum) ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Yaşanan bu kriz sürecinde gelişmiş ülkeler yeni ve alternatif modeller arayışına yönelmek zorunda bıraktı. Bütün bu gelişmeler, Amerika Birlik Devletleri'nde Ronald Reagan ve İngiltere'de Margaret Thatcher'in öncülük ettiği yeni bir iktisadi düşünce biçimi olan neo-liberalizmin gündeme gelmesine neden oldu. Neo-liberalizm kavramı bir siyasi ve iktisadi düşünce modeli olarak ilk kez 1979'da İngiltere'de Margaret Thatcher ve 1981 yılında ise ABD'de Ronald Reagan tarafından dile getirilmiştir. (Savran, 2013).

Bu tarihten sonra daha çok gündeme gelen neo- liberalizm 1970’li yıllardan itibaren katlanarak gelen ekonomik krizlerin yarattığı sorunlar için bir çözüm noktası olarak düşünülmüştür. Neo-liberalizm devletin toplumsal ve iktisadi yapılarında yeniden düzenlemeyi esas alan ekonomik hayatta piyasaların tekrar düzenlenmesini, birey özgürlüklerini, devletten ayırmayı hedefleyen siyasi ve iktisadi bir düşünce modeli olarak doğmuştur. Serbest piyasa ekonomisi temsilcilerinden Milton Friedman ve Friedrich Hayek ‘in görüşleri ışığında hareket eden neo-liberal sistem geçmişte klasik liberalizmin yarattığı krizin izlerini temizleme düşüncesinden hareket etmiştir. Neo liberalizm geçmişte yaşanan ekonomik krizlerin nedeni olarak yaşanan yüksek enflasyon oranlarını, sendika hareketlerini, aşırı devlet giderlerini, müdahaleci devlet politikasını ve etik değerlerden uzaklaşmakta görmekteydi (Topal, 2002).

Neo-liberal ekonomik sistemin Keynes’ in refah devlet modeline yönelik eleştirileri ise daha çok ekonomik alanda olmuştur. Devletin iktisadi hayata müdahalesini ekonomiyi etkilediğini ve bununda sermaye birikimini ve randıman düşüklüğünü tetiklediğini yorgun ve ağır bir devletin durgunluğa, aşırı enflasyona neden olduğu düşüncesi yönündeydi. Toplumun ve devletin refah düzeyinin yükseltmesi için özel teşebbüslerin desteklenmesi mülkiyet hakkının bir teminat ile korunmasını, serbest piyasa ekonomisini ve devletin piyasalardan el çekerek piyasalardaki ekonomik hareketlilik için ekonomik kararların piyasalar tarafından verilmesini öngörmekteydi (Harvey, 2005). Başka bir açıdan açıklayacak olursak, neo-liberal iktisadi düşünce sistemi temelde bireysel hareketi esas alan, devletin mevcut pozisyondan küçülmeye gidilerek piyasalara karışmaması yönündeydi. Neo-liberallere göre devletin görevi sadece gerekli olan yasal düzenlemeleri yapmak ve fiziki ortamı hazırlamaktır. Neo-liberal düşünce modeli sırasıyla IMF ve Dünya Bankası gibi önemli ekonomik kurumlar üzerinde önemli bir tesir yaparak günümüzde “Washington Mutabakatı” olarak bilinen neo-liberal sistemin genel çerçevesini oluşturmuştur (Öniş ve Şenses, 2005).

Neo-liberal ekonomik sistemin genel çerçevesini belirleyen en önemli belge John Williamson tarafından belirlenen Washington Mutabakatıdır. On maddelik ekonomik kriterleri kapsayan Williamson ‘un bu uzlaşma metni IMF, Dünya Bankası, Amerikan

Hazinesi ve Amerikan Merkez Bankası'nın ortak uzlaşmasının bir yansımasıdır. "Washington Mutabakatı" hem gelişmiş hem de gelişmekte olan devletler için uygulanan neo-liberal ekonomik sistemin içeriğini kapsamaktadır (Williamson, 2000). Williamson'un hazırladığı neo-liberal Washington Mutabakatı metni 10 temel maddeden oluşmaktadır. Bu uzlaşma maddeleri neo-liberalizmin 1980'li yıllarda tüm dünyada izleyeceği yolunda bir başlangıcı olmuştur (Çizelge 1.1).

Çizelge 1.1. Washington Mutabakatı Temel İlkeleri

1. Mali disiplin ve denk bütçe politikası. Devletin para ve maliye politikalarının tek merkezden ve disiplin altında alınmıştır. Cari açıkların kısıtlanması ve bütçe disiplinine sadık kalınacaktır.
2. Kamu harcamalarının öncelikli alanlarının yeniden belirlenmesi ve devletin stratejik alanlar olarak gördüğü sektörler dışında ekonomiden çekilmesi ve altyapı, sağlık gibi sektörlerdeki uzun dönemli harcamaları düzenlemeye yönelmesi
3. Sermaye hareketleri üzerindeki vergilerin engellenmesi, vergi reformu ve vergi tabanının genişletilmesi
4. Tüm finansal hareketlerin serbest kılınması, faiz oranlarının piyasalar tarafından tespit edilmesi
5. Sabit bir döviz rejimi, serbest dalgalı kur anlayışı
6. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve gümrük tarifelerinin kaldırılması.
7. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının desteklenmesi
8. Devlete ait iktisadi kurumların özelleştirilmesi,
9. Devletin piyasa üzerinde denetimini sağlayan tüm araçların kaldırılması ya da kısıtlanmasını içeren bir deregülasyon uygulanması
10. Mülkiyet haklarına saygı.

Kaynak: (Williamson, 2000: 251).

Washington Mutabakatı, ekonomik piyasalarda devletin müdahaleci politikası yüzünden devletin çözüm odaklı olmaktan çok, problem yaratan bir duruş gösterdiğini savunmaktaydı.

Devletin piyasalar üzerindeki bu olumsuz etkisini azaltmak için liberal bir ekonomi sistemi ve özelleştirme yolu ile devletin piyasalar üzerindeki bu etkisini azaltmak gerektiğini ileri sürmekteydi. Bununla beraber devlet harcamalarının azaltılması, döviz ve faiz kurlarının belirlenmesi gibi ekonomik kriterlerin devlet müdahalesinden çıkarılması gerektiğini savunan bir uzlaşma metni olmuştur.

Washington Mutabakatı'nda, hatalı piyasaların her zaman hatalı devletlerden daha iyi olacağı görüşü hâkimdir (Rodrik, 2001). Neo-liberal sistem yeniliklerin ilk denemeye başladığı 1980'li yıllarda, gelişmiş kapitalist devletlerdeki gelişmeleri göstermesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Hem siyasi bir çözüm aracı olarak hem de bir yenileme özelliği taşıması açısından devletlerin dünya iktisat hayatına uyumunda önemli bir görev yapan ve kamu yönetiminde kalite amaçlı hareket eden devlet ile piyasalar arasında denge görevini üstlenmiştir.

Neo-liberal iktisadi düşünce modeli bu noktadan hareketle devletler arasındaki gelir farklarını iktisadi politikalarına ve sonuçlarına göre değil esas olarak devletin ve yaratılan kurumların niteliklerine göre değerlendiren, politika ve kurum yönetimine odaklanan yeni bakış açıları doğurmuştur (Acemoğlu vd., 2001). Bu tür bakış açıları 1990'lı yıllarda Washington Mutabakatının çeşitli sorunlarını ve olumsuz sonuçlarını gidermeye yönelik "Post-Washington Mutabakatı" olarak ifade edilen yeni düşüncelerin ve ikinci kuşak neo-liberal politikaların çıkmasına neden olmuştur.

Neoliberal sistemin eleştirilmeye başlandığı dönemlerde özellikle piyasalarda Çin ve Doğu Avrupa gibi yeni aktörlerin çıkması, uluslararası alanda piyasaları etkilemiş ve yeni bir küresel alan yaratmıştır. Piyasaların bu gelişmelerle birlikte genişlemesi yeni kriz formüllerini de etkili hale getirmiştir. Piyasa ekonomisine ve piyasa genişlemesine yönelik neo-liberal gelişmeler piyasa içinde her devlete maliyeti yüksek bedeller yaşatmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:1980'DEN 2002'E KADAR TÜRKİYE'DE NEO-LİBERALİZM VE DEVLETİN DÖNÜŞÜM SÜRECİ

3.1. 1980 Öncesi Dönemde Türkiye'de Liberalizm

3.1.1. Cumhuriyet Döneminden Demokrat Parti Dönemine Kadar Türkiye'de Liberalizm

Türkiye'de 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in bir yönetim biçimi olarak benimsenmesi ile birlikte yeni bir devletin ekonomi alanında yeniden yapılanma temelleri atılmıştır. Atatürk İlke ve İnkılapları doğrultusunda yapılan bu yeniden yapılanma süreci ile birlikte yeni bir devletin inşasına öncelik verilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de reformlar özellikle Atatürk ilkelerinden devletçilik ve halkçılık ilkelerine göre yapıldığını görmekteyiz. Devletçi bir politika modeline uygun yapılacak reform çalışmaları ile dünya ekonomisine bütünleşmiş güçlü bir Türkiye hedeflenmiştir. Ekonomik alanda yapılan bu yapısal reformlarla birlikte yeni ve güçlü bir devletin temelleri atılmaya çalışılmıştır. Bu dönem ekonominin, ticaret sermayesinden, sanayi sermayesine katılım yolunda önemli bir geçişin yaşandığı bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan ekonomik belirsizlikler ve liberalizmin yarattığı devletlerarası sermaye desteği sonucunda üretici sermaye ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle 1944 tarihinde uluslararası alanda para trafiğini düzenlemek için Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulması amaçlanmıştır. Bununla beraber devletlerarası sermaye geçişlerini düzenlemek için de Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Dünya Bankası (WB) kurulmuştur. Bu yapısal geçişi tamamlayan son anlaşma ise "Marshall Planını" uluslararası alanda tamamlayıcı unsuru olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'dır (Akçay, 2007).

Türkiye’de 1946’da çok partili siyasi hayata geçilmeye çalışıldığı yıllarda ithal ikameye dayalı bir iktisadi kalkınma modeline geçmesi benimsenmiştir. Bu dönemde uluslararası piyasalara uyum sağlanması amacıyla ilk kur ayarlamasına gidilmiştir. Bu geçiş sürecinde Türkiye 1947’de Dünya Bankası ve IMF’ye üye olmuş, 1950 yılında Kore’ye asker göndermiş ve 1952 yılında ise Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (NATO) üye olmuştur. Bütün bu gelişmeler siyasi liberalleşme yolunda önemli adımlar olarak görülmektedir. Demokrat Parti’nin (DP) 1950 yılında iktidara gelmesi ile birlikte liberalizme dayalı yeni bir iktisat politikası izlenmiştir. Bu dönemde; liberal politika modelini destekleyici çeşitli yapısal kararlar alınmıştır. Özellikle dış ticaret politikasına uygun olarak daha çok ihracat sektörünü dayalı bir politika izlenmiştir. Bu dönemde tarım ürünlerinin desteklenmesi ve uluslararası piyasalarda bir pazar oluşturmaya yönelik bir kalkınma planı oluşturulması da liberalizme geçiş yolunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Fakat DP’nin benimsediği bu dış ticaret politikasının yarattığı döviz krizi ve tarım ürünlerinde kullanılan ticari kredilerdeki faiz artışı nedeniyle 1955 tarihinden itibaren bu sistemden vazgeçilerek daha çok iç piyasaya dönük ithal ikameye dayalı yeni bir iktisadi sisteme geçmek zorunda kalmıştır.

Türkiye ‘de 1954 yılı sermaye artırımını ilgili olarak Uluslararası Para Fonu’ndan baskı gördüğü bir dönem olmuştur. IMF, bu süreçte Türkiye’nin yenedünya ticaret sistemine uyum sağlaması için temel ekonomik politikalarını değiştirmesini istemiştir. Bu nedenle dövizde kur ayarlamasını, deflasyonist önlemler almasını (fiyatların sürekli düşüş göstermesi) ve dış piyasalarda liberalizme dayalı yeni ödeme stratejisi uygulamasını talep etmiştir (Boratay, 1991). Buradaki ödemeler dengesi kavramı, iktisadi hayatta yer alan bireylerin yapmış olduğu ekonomik ilişkilerin yer aldığı mali tabloyu ifade etmektedir. Bu göstergeler bir ülkenin iktisadi durumunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle yaşanan aşırı enflasyon ve döviz darlığı nedeniyle devlet mevzuatta yaptığı düzenlemeler aracılığıyla ekonomiye müdahale etmek zorunlu kalmıştır. Bu dönemde özellikle özel teşebbüsü ön plana çıkarmaya yönelik bir politikanın takip edilmesi tarım üretiminin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum Türkiye’de Kamu İktisadi Teşekkülleri ’nin (KİT) oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bütün bu tedbirlere rağmen izlenen ekonomik politikaların genel olarak bekleneni verememesi nedeniyle Türkiye’de 1958 yılında DP hükümeti “İstikrar Programı” adı altında 4 maddelik yeni bir ekonomik karar üretmiştir. Bunlar:

- 1-Nakit ihtiyacına dayalı bir pazar yaratmak ve ziraat sektörünü güçlü kılmak;
- 2-Çeşitli tesisler kurarak güçlü bir sanayi oluşturmak;
- 3-Türkiye’de ileriye dönük bir sanayi tesisi kurmak ve pazar yaratmak;
- 4-Bu hizmetlerin yerine getirilmesi için gerekli olan finansmanın yer alt kaynaklardan temin edilmesini içermekteydi;

Bu kararlar daha sonra ki yıllarda uygulanacak olan ithal ikame sisteminin habercisi olmuştur (Karluk, 2009).

3.1.2. DP Döneminde Liberalizm ve Liberal Uygulamalar

Türkiye’de 1950 yılı Türk siyasi hayatı için yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu yıl tek partili siyasi dönemin son bulduğu, DP’nin liberal bir söylem ile iktidara geldiği bir dönem olmuştur. Ayrıca tek partili iktidarlar döneminde yönlendirilen politikaların terk edilerek çoğulcu demokrasi söylemlerin dile getirildiği bir dönem olarak da kabul edilmektedir. DP, bu dönemde sosyo ekonomik açıdan güçlü grupların desteğini alan ve daha çok özel teşebbüsü destekleyen bir siyasi söylemle iktidara gelmiştir. Anayasa’da devletçilik politikasını yer almasına rağmen, DP ekonomik alanda daha çok özel teşebbüsü destekleme politikası izlemiştir. DP, 1947 yılında gerçekleştirdiği ilk kongresinde parti programında devletçilik politikasını reddetmemiş fakat ekonomi yaşantıda özel teşebbüs ve sermaye faaliyetlerini esas aldığını belirtmiştir. DP, 1954 yılına kadar liberal ekonomik sistem çerçevesinde özel teşebbüs aracılığıyla kalkınma hedeflemiş ve bu nedenle özle teşebbüslere öncelik tanımıştır (İçişleri Bakanlığı Yayını, 1950).

Bu dönemde özel teşebbüslere yatırım için çeşitli kredi desteği ve teşvikler verilmiştir. Bu desteklerle özel teşebbüslerde bir güven duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır. Özel teşebbüsün gücünün yetmediği, kâr payının düşük olduğu sulama ve enerji gibi projelerde ise devletin bu yatırımları yapması esas alınmıştır.

DP'nin ısrarla özel teşebbüsü ön plana çıkarması ve destekleme çabası Parti'nin 1947 yılında yapılan kongresinde önemle vurgulanmıştır. Özel teşebbüs kavramı, DP'nin 1950'deki seçim beyannamesinin ana temasını ve partini programını oluşturmuştur. Hatta CHP hükümeti de 1945'de ki seçimlerde hükümet programında özel teşebbüse yer vermiş bu sebeplerde tarımda, sanayide ve madende özel sektörün önemini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu program doğrultusunda birçok kişiye maden arama ve işletme izni vermiştir. Yine bu dönemde çimento şeker fabrikaları gibi sanayi tesislerinin işletilmesinde özel sektör desteklenmiş ve üretime katılımları sağlamıştır ("Menderes Hükümet Programı", Haziran 1950).

DP döneminde özel teşebbüsün kendini hukuki olarak güvende hissetmesini sağlayacak bütün yasal düzenlemeler yapılmıştır. Özel teşebbüslerin gelişmesine yardımcı olmak, temel hedef olarak seçilmiştir. Ekonomik alanda devletin yaptığı müdahaleler gereksiz ve bürokratik bir engel olarak görülmüştür. Devletin ekonomideki bu etkisini düşürmeye yönelik çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu nedenle 1951 yılından itibaren devletin işletmeciliği altında yeni ekonomik girişimlere girilmemesi, devlet tarafından daha önce kurulan bu tür işletmelerin ise özel teşebbüse devredilmesine karar verilmiştir. Bu nedenle 3460 sayılı kanun ile devletin elinde hangi tür işletmelerin var olduğu ve bunların hangi şartlarda özel teşebbüslere devir edileceği yönünde bir çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmada istenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Uygulamalarda kamu iktisadi teşekküller özel sermayeye devir edilmemiş bilakis özel teşebbüslerin daha çok yeni yatırımlar yapmalarına sebep olmuştur (Menderes Hükümet Programı, Türk Ekonomisi Dergisi, 1950).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ekonomik sıkıntılar kısmen de olsa azalmaya başlamıştır. Bu durum yabancı sermayelerin ülkeye girmesine ve iktisadi hamleler için elverişli bir ortam oluşmuştur.

Dış yardımların yoğun olduğu bu dönemde Türkiye, özellikle 1948-1960 yıllar arasında 1.248 milyon dolarlık bir ekonomik destek almıştır. Bu desteğin yaklaşık 1.155 milyon dolarlık bölümü Amerika Birleşik Devletleri'nden, 32,5 milyon dolarlık ikinci bölümü IMF'den ve geri kalan 60,2 milyon dolarlık dilimi ise Dünya Bankası'ndan gelmiştir (Türkiye'de Marshall Planı, Ankara, Devlet Bakanlığı Yayını, 1950).

DP hükümetinin iktidarı döneminde yabancı teşebbüslerin imkânlarından maksimum derecede faydalanmak için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde devletin kalkınmasında dış sermaye ve teşebbüslerin girişimleri önemli fırsatlar olarak görülmüştür. Ülkeye en önemli yabancı sermaye girişi yine bu dönemde olmuştur. ABD'nin komünizmin yayılımını önleme (antikomünist) amaçlı ekonomik yardım paketi olan, Marshall Planı kapsamında, Türkiye'ye 1950-1954 yılları arasında yapılan ekonomik yardımlar Çizelge 2.1'de görülmektedir. 1950 tarihinden önce verilen yardımlar kredi şeklinde geri dönüşümlü amaçlı yapılırken bu tarihten sonraki yardımlar daha çok hibe şeklinde olmuştur. DP'nin iktidarda bulunduğu 1950-1960 arasındaki 10 yıllık sürede toplamda 480.476.000 milyon dolarlık bir hibe yardımı yapılmıştır. ABD yardımları DP döneminden sonra da devam etmiş ve Türkiye bu yardımları farklı alanlarda kullanmıştır. ABD tarafından yapılan yardımlar ve kullanıldıkları alanlar, Çizelge 2.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 2.1. Devreler İtibarıyla Türkiye'ye Yapılan İktisadi Yardımlar 30.09.1959 durumu (Dolar Cinsinden)

Yardım C	1948-49	1949-50	1950-51	1951-52	1952-53	1953-1954	1954-55	1955-56	1956-57	1958-59	TOP
1. Direkt Yardım											
A. Hibe	1.216.	16.160.00	37.200.00	11.300.00	33.600.0	46.000.	55.000.0	55.000.00	55.000.0	100.000	480.476.
B. Kredi	38.00	34.840.00		11.200.00			20.000.0	25.000.00	25.000.		154.040.
C. Şarta Ba	9.784.	7.503.000									17.287.
D. Askeri			7.800.000		12.000.0	3.000.0	25.500.0	19.100.00	24.000.		118.400.
E. Zirai							29.423.600	29.850.00 (4)	68.900.00	37.700.000	217.873.
Toplam	49.000.	58.503.00	45.000.00	22.500.00	45.600.000	76.000.00	129.923.00	128.950.000	172.900.00	137.700.00	988.076.
A.Hibe		71.522.0(1)		47.500.0(3)	21.400.000						140.422.
B. Kredi			55.000.0(2)								55.000.
Toplam		71.522.000	55.000.00	47.500.00	21.400.000						195.422.
3. Teknik Yardım											
A.Hibe		1.000.000	800.000	1.000.000	2.190.000	2.700.000	600.000	2.200.000	3.346.000	4.500.000	22.836.0
B. Kredi		1.100.000									1.100.000
Toplam		2.100.000	800.000	1.000.000	2.190.000	2.700.000	600.000	2.200.000	3.346.000	4.500.000	23.936.
TOPLAM	49.000.	132.125.00	100.800.00	71.000.000	69.190.000	78.700.00	130.523.00	131.150.000	176.246.00	142.200.00	1.207.434

Kaynak: (Türkiye'de Marshall Planı, Maliye Bakanlığı, 1961-1962 Bütçe Rakamları)

- (1). Tiraj Hakkı Olarak
- (2). 25 milyonu "Başlangıç Kredisi", 30 Milyon "Kota Kredisi"
- (3). Özel Kaynak Olarak
- (4). Bu miktarın 14.7500.000 doları Kızılay'a hibe edilmiştir.

Türkiye’de yabancı sermaye ihtiyacını artması nedeniyle DP hükümeti tarafından 18 Ocak 1954 tarihinde “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” kabul edilmiştir.. Bu kanun ile birlikte ülkeye yabancı sermaye girişi hızlanmaya başlamıştır. Bu kanunla beraber yerli teşebbüslere verilen hak ve muafiyetler aynı zamanda yabancı sermayeli teşebbüslere de tanınmıştır. DP hükümeti, bu dönemde ülkede milli ekonominin temelini oluşturan tarım sektörüne çeşitli teşvikler vererek desteklemiştir (Şener, 2008). DP hükümeti, tarım sektörünü ulusal gelirin en büyük kaynağı ve seçimler için bir oy deposu olarak görmüşlerdir. Tarım sektörünün geliştirilmesi ve köylülerin refah seviyelerinin yükseltilmesi başlıca hedef olarak seçilmiştir. Bu nedenle çiftçilere gerekli destek ve kredi imkânları sağlanarak köylülerin bu ekonomik piyasalar içinde canlı tutulması amaçlanmıştır. Türkiye’de tarım ürünlerindeki dış satımı miktarı 1949 yılına kadar 600 milyon lira iken, DP iktidarı döneminde 786 milyon liraya yükselmiştir. Bunun nedeni ise, takip edilen dış ticaret politikası ve tarım ürünlerine verilen teşvik kredileridir. DP hükümeti, tarım sektörünün her zaman birinci sırada desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Tarım sektöründe alınan bütün bu tedbirlerin asıl amacı köylülerin üretime katılmasını sağlamak ve refah düzeylerinin yükseğe çıkarılması hedeflenmiştir (“Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye” 1923-1982).

3.1.3. 1960-1980 Döneminde Türkiye’de İthal İkamecilik ve Liberalizm

Türkiye’de liberalizm ekonomi modelinin uygulandığı 1960’lı yıllarda devletin yaşadığı gelişmeler ve dönüşümler ekonomistler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımların en önemlisi Türkiye’nin kalkınan devlet veya kısmi kalkınan devlet olduğu şeklindedir. Bununla beraber bu model devlet önderliğinde iktisadi kalkınma ve büyüme şeklinde de ifade edilmiştir. Bu ifade ve nitelendirmeler 1980’den sonra daha çok rekabetçi veya düzenleyici devlet olarak dile getirilmiştir (Bölükbaşı, 2013).Bu tartışmaların temelini oluşturan gelişme dönemi 1960 darbesiyle başlamaktadır. Ülkede 1950’lerde baş gösteren ekonomik krizler, ilk önce ihracata dayalı kalkınma hamlesiyle, daha sonra ithal İkamecilik modeliyle ve nihayetinde

devletçiliğin baskın politikalarıyla devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bütün bu uygulamalar dönemi 1960 askeri darbesi ile kapanmıştır. Türkiye’de ekonomik piyasa dengeleri göz önüne alındığında 1960 öncesi başlayan ticaret sermayesinden, sanayi sermayesine geçiş hamleleri 27 Mayıs 1960 askeri ihtilalden sonra ithal ikameci birikim modeline geçiş süreci, DPT’in kurulmasıyla resmiyet kazanmış ve kurumsallaştırılmıştır (Bölükbaşı, 2013). İçe yönelik bir sermaye birikim sisteminin oluşması esas olarak iç piyasanın imkânları ile doğru orantılı olduğundan, bu alanda oluşacak talebin ancak güçlü bir satın alma kuvveti ile destekliyor olması gerekmektedir. Bu zorunluluk için gerekli yasal düzenlemeler ise 1961 Anayasa’sının çerçevesinde kurumsal bir kimlik kazanan sosyal devlet anlayışı ve toplu pazarlık sisteminin kabul görmesi ile sağlanabilmiştir. Bu yasal düzenlemeler ile birlikte ekonomik piyasalarda özellikle sanayi üretimine geçiş aşaması süratlendirilmiştir (Akçay, 2007). Türkiye’de ithal ikame sistemi planlı bir kimlik kazanarak olgunlaşmaya başlaması ise 1963 yılında olmuştur. Bu dönemde devletin izlediği iktisadi politikalar açısından en önemli sonuç ise devlet politikalarının ve kamu kurumlarının bu sürece uygun olarak yeniden yapılandırılmasıdır. Devlet, özellikle iç piyasayı korumaya yönelik siyasetini DPT yoluyla yürütmüştür. Bu dönemde Türk lirasının değerini yükseltme ve faizleri ise düşürmeye yönelik politikalar izlenmiştir.

Bu iktisadi politikalar özel teşebbüsü destekleme amaçlı bir araç olarak kullanmakla beraber KİT’ler aracılığıyla üretilen malların özel teşebbüslerde uygun bir girdi aracı olarak kullanılmasını da sağlamıştır (Ercan, 2004). Bu süreçte özellikle 1960-1973 tarihleri arasında Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) oranında %110 artışa tanık olunmuştur. Bu dönemde en çok artış %184 ile endüstri ve %126 ile hizmet sektörlerinde görülmüştür. Tarım sektörü ise %23 oranı ile en düşük artış yüzdesine sahip olmuştur (Ercan ve Tuna 2006). Özel teşebbüs alanında en fazla yatırım ise 1957 yılında %52 ile konut piyasasında yaşanmıştır. Bu oran 1957 yılında sanayi teçhizatı alanında %30 iken 1960 tarihinde bu oran %45 olarak gerçekleşmiştir. 1963 yılından sonra konut sektöründe düşüş yaşanırken, sanayi sektörünün belirgin bir şekilde yükseldiği görülmüştür (Akçay, 2007). Bundan dolayı, 1950’li yıllarda başlayan ticaret sektörüne geçiş sürecinin 1960’lı yıllarda doruk noktasına ulaştığını söyleyebiliriz (Ercan ve Tuna, 2006).

1960 yıllar, Türkiye’de Sanayi Kalkınma Bankası yoluyla düşük faizli kredilerin kullanıldığı, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikası’nın kurulduğu, uluslararası şirket ortaklıkların çoğaldığı yıllar olmuştur. Devletin, sanayide kullanılan demir, çelik ve tekstil gibi hammaddeleri üreten işletmeler kurarak ihracatı destekli bir siyaset takip etmesi bu dönemde ithal ikameciliğin gelişimine katkı sağlamıştır. Sanayini, GSMH içindeki payı 1960 yılında %16 iken bu oran 1970 yılında %22 çıkmıştır. 1962 tarihinde devlet içinde üretilen toplam sanayi ürünlerin oranı %30 iken, bu oran 1967 yılında %48’e, 1972 yılında ise %49’a çıkmıştır. Bankacılık, tarım ve sanayideki bu gelişmeler sermaye sektörünün gelişiminin örneklerini oluşturmaktadır (Ercan, 2006). 1955 yılında başlayan ve 1970’li yıllara kadar uygulanmasına devam edilen ithal ikameci ekonomi politikası; sermayenin ticaretten sanayi sermayesine dönüşmesini sağlamıştır. Türkiye’nin bu dönemde endüstri ara ve yatırım malların satışını yapan bir iç pazarda karlı üretim fırsatı bekleyen uluslararası sermayelerinin beklentilerini de giderecekti. Tarımsal ürünlere dayalı ihracatın finansmanında yaşanan döviz darboğazı ve finans sıkıntılarının dış borçlarla giderilmemesi nedeniyle, çözüm ithal ikamesine geçiş süreci ile giderilmeye çalışılmıştır (Ercan vd., 2008). İthal ikame döneminde sermaye değişim hızını devam ettirmiştir. 1950’li yıllarda gıda ürünleri, tütün ve seramik sektörleri ile başlayan gelişme dönemi, daha sonra yabancı sermaye ağırlıklı teknoloji transferinin etkisiyle sanayi yan ürünleri, dayanıklı tüketim maddeleri, otomotiv ve makine gibi dayanıklı tüketim malları ile yoğunlaşmıştır (Güvenç, 1998).

1950-1960 dönemine ait imalat sektörü incelendiğinde, tüketim ürünlerinin imalat sektörü içindeki payını azaldığını, buna karşılık yatırım ürünlerindeki artışın dört kat arttığını görmekteyiz. Bu yükselme ve gelişime rağmen tüketim ürünlerdeki artışın halen etkili olduğu söyleyebiliriz (Tüzün, 1999). Özel sektör tarafından üretilen ürünlerinin çoğunlukla dayanıklı tüketim mallarından oluşması özellikle piyasalarda görülen daralmanın sebebi yatırım ürünlerinin üretiminden kaynaklandığını söyleyebiliriz. İthal ikame sanayi stratejisi 1963-1977 yıllar arasında iktisadi kalkınma ve büyüme bakımında başarılı bir politika olarak gözlemlenmektedir (Ercan vd., 2008).

İthal ikame politikasının uygulandığı dönemde iktisadi kalkınma %4,5 oranında gerçekleşmiştir. Daha sonra bütçede ve finansal ödemelerde yaşanan dengesizlikler, devleti bir ekonomik kriz ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu dönemde 6 milyar dolarlık ithalata karşılık 1,7 milyar dolarlık bir ihracat rakamı gerçekleşmiştir. Buna döviz darboğazı da eklenince bütçe açığının 3,1 milyar dolar düzeylerine çıktığını görmekteyiz. 1979 yılı içinde ise ithal ikameci politikası, tam manasıyla bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır (İlgen, 2014).

Çizelge 2.2. Yıllara Göre İmalat Sanayi Büyüme Oranları

Yıllar	Yıllık Büyüme %	İç Talep	İhracat Oranı %	İthalat İkamesi	İnput Output	Toplam
1953-1963	6,4	80,1	2,2	9,1	7,7	100
1963-1968	9,9	75,2	4,5	10,4	9,9	100
1968-1973	9,4	76,2	10,7	-1,5	14,6	100
1973-1977	7,0	100,4	-1,0	0,6	0	100
1977-1981	-3,0	-36,7	81,5	-143,9	-1,0	100
1981-1984	6,5	55,6	55,6	-6,8	-0,2	100

Kaynak: (Sönmez, 2004:177)

Çizelge 2.2’de de görüleceği gibi 1970 yıllarda uygulanmaya başlanan ithal ikame politikasının sonucunda iktisadi büyümede 1977-1981 yılları arası negatif yönde (%-3,0) bir tablo ortaya çıkarken, bu dönem ihracat oranının en çok arttığı, ithalatı ise azaldığı yıllar olmuştur. İç talebin ise 1977 yılında %100,4 ile en yüksek seviyeyi yaşadığını görmekteyiz.

Bütün bu gelişmeler sonucunda 1978 tarihinde önce kur ayarlamasına gidildi, daha sonra da IMF ile Stand-by anlaşması imzalandı. Bu dönemi takip eden yıllarda ise dış borçların ertelenmesi ilgili çeşitli anlaşmalar yapıldı. 1973 Petrol Krizi’nin yarattığı enflasyonist ortamdan dolayı yaşanan ekonomik sıkıntıların en derin hissedildiği dönem 1979 yılı olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde ithalatı sınırlayıcı kararların alınması akaryakıtın karne ile satışının yapılması gibi ekonomik krizler, devleti yeni bir devalüasyona götürmek ve IMF ile yeni bir anlaşma imzalamak zorunda bırakmıştır.

Bütün bu olumsuz gelişmeleri, 24 Ocak 1980’de yayımlanan ve “24 Ocak Ekonomik Kararları” diye bilinen bir dizi kararın alınması izlemiştir. Bu dönemde IMF ile üç yıllık yeni bir ekonomik paket imzalanarak yürürlüğe konulmuştur. Türkiye’de bu dönemde elde edilen ihracat gelirleri, ithal edilen petrol miktarını karşılayamayacak duruma getirmiştir. Bu durum ithal ikameye dayalı, dış borçlanma ağırlıklı, ihracat kapasitesi düşük bir iktisadi yapı meydana getirmişti. Ülkede yaşanan bu döviz darlığı ve dış borçlar devleti yeni arayışlar içine yöneltmiştir. Bu ekonomik buhrandan kurtulmanın yolu “24 Ocak Ekonomik Kararlarda” aranmıştır (Öniş ve Webb, 1992). Uluslararası kapitalizmin aktörlerinden IMF ve Dünya Bankası öncülüğünde uygulanan neoliberalizm ekonomi politikası ABD ve gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de finans açıkları, aşırı enflasyon, yüksek faiz ve döviz darboğazı gibi ekonomik sıkıntılar yaratmıştır. Bu dönemde gerek Dünya’da gerekse Türkiye’de krizlerle mücadele için çeşitli yapısal reformlara yapılmıştır (Özatay, 2009).

3.2. 1980-2002 Döneminde Neo-Liberalizmin Türkiye’deki Gelişimi

1980’li yıllardan itibaren küreselleşme ve yeni devlet anlayışı bağlamında Türkiye, ulusal sınırların kaldırıldığı, rekabet ve piyasa temelli mekanizmaların benimsendiği yenedünya düzenine uyum sağlamak için büyük çaba sarf ettiği yıllar olmuştur (Ener, 2006: 218). Yeni sağ hükümetler neoliberal bir anlayışı benimsemiş ve ekonomiyi sistemin merkezine oturtmuşlardır (Özkazanç,1998) ve küreselleşme olgusundan uzak kalmamak için 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik istikrar konusunda aldığı kararlar ile dışa açılma politikasını uygulamıştır (Ener, 2006: 216). Bu kapsamda 24 Ocak Ekonomik Kararları Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararlarla birlikte devletin temel paradigmaları değişmiş, kalkınma amaçlı piyasa ekonomisinin denendiği ihracata dayalı büyümenin esas alındığı bir dönem olmuştur. Türkiye’de 1980 yılına kadar devam eden devletçi politikadan vazgeçerek, planlı kalkınma modeli ile ülke için gerekli olan her türlü malı ülke içinde üretme anlayışı hâkim olmuş ve bu kapsamda “ithal ikameci” anlayışından vazgeçilmesi politikası benimsenmiştir (Öztürk, 2013: 1). 24 Ocak Kararlarından sonra ülkenin makroekonomik hesaplamaları ve ekonomik planları dış olaylar dikkate alınarak yapılmıştır.

3.2.1. 24 Ocak 1980 Kararları ve 12 Eylül Askeri Darbesi

Türkiye’de özellikle 1970’li yılların sonunda yaşanan ekonomik krizler toplum üzerinde derin izler bırakmıştır. Bir tarafta ödemeler dengesine neden olan yüksek enflasyon diğer tarafta giderek artan toplumsal tepkiler tablosu ülkeyi yeni bir arayışın içine sürüklemiştir. İç piyasaya yönelik üretim yapan ulusal bir sanayinin gelişmesine rağmen özellikle sanayi ürünleri ve montaj endüstrisinde kullanılan ham maddelerin ithalatında yaşanan döviz yetersizliği, siyasi iktidarları yeni ekonomik arayışlara yöneltmiştir (Öniş ve Webb, 1992). Ülkede yaşanan bu ekonomik krizler nedeniyle devlet çözümü, uygulanabilir bir ekonomi modeli olarak görülen neo liberal ekonomi politikası ve onun yansıması olan 24 Ocak Ekonomik Kararlarında aramıştır. Dönemin iktidar partisi olan Adalet Partisi (AP) ve koalisyon ortakları tarafından askeri ihtilal öncesi kabul edilen “24 Ocak Ekonomik Kararları” temel olarak ithal ikame ekonomi politikasından vazgeçmeyi kapsamaktaydı. 24 Ocak Ekonomi Kararları, Türkiye’de neoliberalizm iktisat modelinin bir başlangıcı olarak kabul görmektedir. Bu kararlarda dış piyasalara açılma ve ihracat ağırlıklı bir iktisadi büyüme hedeflenmiştir.

24 Ocak Ekonomik Kararları’ nın temel olarak yerli sanayi ve üreticiler için devlet korumasının bırakılmasını, serbest pazara izin verilmesini daha rekabetçi bir piyasa oluşturması için ihracat sektörünün teşvik edilmesini ve yerli üreticinin desteklenmesini kapsamaktaydı (Sakallıoğlu, 1991) .

24 Ocak Ekonomik Kararların temel ilkeleri şunlardı:

- Serbest piyasaya dayalı ve özel girişimi destekleyici bir ekonomi modelini geliştirmek ve devletin piyasaya müdahalesinin azaltmak;
- Serbest faiz oranı politikası uygulamak ve enflasyonun kontrolünü sağlamak;
- Serbest Döviz piyasası;
- İthalat- ihracat işlerinde serbestleşmeyi sağlamak;

- Dış sermaye girişlerini teşvik etmek;
- İşçi ücretleri ve işçi sendikaları ile ilgili yeni düzenlemeler yapmak (Kazgan, 1988).

24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları içeriği ve ekonomik yönelimi değiştiren niteliğinden dolayı kapsamlı bir program özelliği taşımaktaydı. Bu kararlar ağır bir ekonomik krizler aşamasından geçen Türkiye’de devletin içyapısı ve yasal temellerini etkileyen bir hegemonya krizine neden olmuştur. (Özkazanç, 1996). 1980 ihtilali sonucu kurulan askeri yönetimin TBMM ve siyasi partileri fesih etmesi, 1983 genel seçimlerine kadar devlet yönetimini elinde bulundurması, nedeniyle 24 Ocak Ekonomik Kararları etkin bir uygulama alanı bulmuştur (Sakallıoğlu, 1991).

24 Ocak Ekonomik Kararları, mevcut şartlarda uygulanabilir bir politika gibi görünmüyordu. Çünkü hem ücretlerin kontrol altına alınarak talep arzının düşürmesi ve giderlerinin azaltılması isteği hem de askeri darbenin neden olduğu siyasal konjonktürü ve güçlü işçi hareketleri nedeniyle mümkün görünmemekteydi Bu dönemde yaşanan işçi eylemleri ve siyasi çalkantılar da bu paketin uygulanabilir olmasını engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1979 yılının ikinci yarısında yaşanan grevlerin neden olduğu iş gücü kaybı, ülkede yaşanan döviz darlığı ve akaryakıt sıkıntısı bu dönemde meydana gelen ekonomik krizlerin doruk noktasına ulaşmasına ortam hazırlamıştır.

24 Ocak Kararların temel mantığını içeren politikalardan; kur ayarlaması, KİT'lere uygulanacak zam oranları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi uygulanması zor politikalar, ancak 1980 askeri darbesinin şartlarında uygulanabilme imkânı bulmuştur. Bu kararlarla birlikte sendikalarla ücret pazarlıklarının yapılması ve tarım destekli politikalara karşı sert ve ödünsüz bir politika geliştirilmiştir Bu sert politika stratejisi, Anavatan Partisi (AP) iktidarı sürecinde de devam etmiştir (Boratav, 1991). Bu dönemde devülasyonu dayanan kur ayarlamaları, serbest kambiyo rejimi, ithalata uygulanan kotaların kaldırılması, düşük kredi gibi teşviklerle ihracatı destekleyen bir ekonomi politikası izlenmiştir. Yine bu dönemde sendika eylemleri ve grevleri 4 yıl boyunca yasaklanmıştır.

1980 darbesi sonrası kurulan askeri yönetim, IMF'ye iyi niyet mektubu göndererek 24 Ocak Ekonomik Kararların uygulanabilirliğini ilgili olarak taahhütte bulunmuştur. Verilen iyi niyet mektubunda, Türkiye'de serbest piyasa ekonomisi uygulanacağı, enflasyonun düşürülmesi için para stratejilerinin sıkı tutulacağı, kredi faizlerini tavan fiyatının korunacağı, tarım ürünlerine ve akaryakıt fiyatlarının düşürecek bir politika uygulanacağı gibi vaatler yer almıştır.

Türkiye, IMF 'ye verdiği bu niyet mektubunda ayrıca faiz oranlarının yükseltileceği, tahvil ve fon piyasasına rekabetçi bir ortam sağlanacağı, serbest piyasa ekonomisi uygulanacağı ve döviz kurunda esneklik sağlanacağını vaat etmiştir. Türkiye alınan bu iktisadi kararların uygulanması için IMF ile yaptığı anlaşmaya benzer bir anlaşma da Dünya Bankası ile imzalamıştır (Kazgan, 2005). 24 Ocak Kararları Türkiye'de neoliberalizm ekonomik modelinin uygulanması için devletin yaşadığı yapısal dönüşümün başlangıç noktası olarak kabul görmektedir. 1980 askeri darbesinin mimarları tarafından hazırlanan ve desteklenen 24 Ocak Kararları neoliberalizm iktisadi modelinin hayata geçirilmesi ve başarılı olması açısından büyük bir önem taşımaktaydı (Boratav, 2015).

Neo-liberal ekonomi modelinin uygulanması ve devamlılığı büyük ölçüde 1983 seçimleri ile Turgut Özal'ın liderliğinde iktidara gelen AP hükümetinin icraatlarına dayanmaktadır (Buğra ve Savaşkan, 2015). AP'nin 24 Ocak Kararlarının uygulamasında takip ettiği politika ise genel olarak ödemeler dengesini düzeltmeye yönelik tedbirler almak ve uluslararası piyasalarda uluslararası aktörlerin güvenini kazanmak yönünde olmuştur. Bununla birlikte borç ödemelerini tekrar düzenleyerek büyüme amaçlı bir ekonomik büyüme modeli amaçlanmıştır (Öniş ve Webb, 1992) .

Bu amaçla yapılan programların temel amacı ise;

- Devlet içinde devam eden ithal ikame sisteminden ayrılarak daha çok ihracata dayalı bir sisteme geçmek ve uluslararası piyasalara açılmaya yönelik tedbirler almak;
- Devletin iktisadi hayatındaki gücünü artıran sermaye birikimlerini uluslararası piyasalarda ülke menfaatleri doğrultusunda koruyacak ve yükseltecek gerekli yasal tedbirleri almak ve gerekli yapısal reformları gerçekleştirmek;
- Ülke içinde ekonomik istikrarı sağlamak (Pamuk, 1986).

24 Ocak 1980 Ekonomi Kararlar paketinin temel amacı, devletin yaşadığı ekonomik krizlerin başında gelen enflasyonun düşürülmesine yönelik tedbirler almaktı. Bunun yanında ülkenin yaşadığı döviz sıkıntısından kurtarmak, kamu giderlerinin azaltılmasını sağlamak ve pazar ekonomisini güçlendirilmesine yönelik tedbirler almak öncelikli hedefler arasında yer almaktaydı. Bu nedenle ilk önce mevcut faiz oranları yükseltilmiş, Merkez Bankası'nın para sürüm hacmi daraltılmış, Türk lirasında %33 oranında değer ayarlamasına gidilmiş, ihracatta uygulanan vergiler devre dışı bırakılmıştır. Alınan bu tedbirlerin finansmanı için ilk etapta 1980 yılının Nisan ayında Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'den 1.162 Milyon \$, daha sonra da IMF'den 350 milyon \$ ve aynı yıl içinde son olarak da Dünya Bankası'ndan 670 milyon \$ borç para alınmıştır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008). Borç olarak alınan bu paralar ilk aşamada ithal ürünlerin finansmanı ve enerjide yaşanan krizlerin çözümünde kullanılmıştır. Faiz oranlarını yükselmesi sonucu bankalara yatırılan para miktarları artmış, bankalarda bu paraları piyasada rahatlatmak için şirketlere kredi olarak dağıtmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbenin ardında yönetimi elinde bulunduran askeri yönetimin, 1980 ile 1983 yılları arasında uyguladığı sıkı para politikası ve talebi azaltmaya yönelik çeşitli tedbirler alması enflasyon oranının belirgin bir şekilde düşmesini sağlamıştır. Ancak GSMH 'da gereken düzeyde büyüme sağlanmamış, işsizlik oranları artmış ve mali piyasalardaki düzensizlikler devam etmiştir.

Bununla beraber devletin ekonomik içindeki rolü küçülmüş toplum içindeki sosyal dengeler de giderek açılmıştır. Ayrıca bu dönemde (1980-1983) dış piyasalara açılma düşüncesinin, milli gelirlerle karşılanması prensibi benimsenmiştir. Ancak bunun için gerekli yasal düzenlemeler yapılmadığı için bu dönemde devlet içinde yeni bir güç durumuna gelen bankerlerin krizi olarak karşımıza çıkarmıştır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008). Bütün bu gelişmelerden sonra 24 Ocak Kararları 1980’li yılların mevcut konjonktürü içinde çeşitli krizlere neden olmasına rağmen neo liberalizm iktisat politikasının hayata geçirilmesi yolunda önemli düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur.

3.2.2. Anavatan Partisi Döneminde Neo-Liberalizmin Gelişimi

3.2.2.1. Devlet Kurumlarının ve Yönetimlerin Yeniden Düzenlenmesi

Türkiye’de AP’nin 1983 yılında iktidara gelmesi ile birlikte devletin neoliberal iktisadi düşünce sisteme göre yeniden yapılanma çalışmalarına hız verilmiştir. Bu dönemde devletin bu ekonomik model çerçevesinde yeniden yapılanması iki önemli kavram üzerinde geliştirilmiştir. Bunlar: Devletin ekonomiye etkisini en aza indirmek ve özelleştirme politikasıdır. 1980’li yıllar öncesi yaşanan sosyo- ekonomik krizlerin meydana getirdiği buhranlar devletin yapısında derin izler bırakmış ve devleti hantal bir duruma getirmişti. Devletin yaşadığı bu hantallığın sebebini uygulanan kamu politikalarında gören neoliberal sistem, çözüm olarak kamuya ait mal ve hizmet üretiminin aşamalı olarak özel sektöre devredilmesini ve özelleştirme politikaların uygulanmasını göstermiştir. Bununla beraber, kamu yönetimin de bu sisteme göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur (Oyan,1998). Neoliberal ekonomik model, devlet eliyle yerine getirilen eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık gibi hizmetlerin özel sermayenin hizmet vermesi gereken alanlar olması gerekliliğini savunmuştur. Devletin yaşadığı ekonomik krizlerden kurtulmasının tek yolu olarak bu faaliyetlerden çekilerek küçülme yoluna gidilmesi görülmüştür. Sosyal harcamaların, devlet ekonomisinde yarattığı ağır yük böyle bir düşüncenin öne çıkmasını sağlamıştır. (Oyan, 1998).

AP iktidarı döneminde KİT'lerin zarar ettiği, devletin üzerinde ağır bir yük oluşturduğu, piyasa düzenini engellediği ve yılsonunda fazla açık verdiği için bu sektörün tasfiye edilmesi ve özelleştirilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Ancak bu özelleştirme sürecinde satışların blok yapılması fiyatların düşük tutulması, devletin satışı finanse etmesi ile birlikte devlet tekelinin yerini özel tekeller almış ve bu süreç sermayenin merkezileşmesine neden olmuştur. (Topal, 2002). Özelleştirme politikaları daha çok dış piyasaların mali desteğini almak için planlanmıştı. KİT'lerin özelleştirme fikri de ilk defa bu dönemde dile getirilmeye başlanmıştır.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş sisteminin benimsenmesiyle birlikte karlılık ve verimlilik politikaları esas alınarak 1984 yılında çıkarılan KHK ile KİT'ler ile ilgili yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu yapısal çerçeve içinde KİT'lerin merkezi bütçeden desteklenme yerine, piyasalardan kaynak temin ederek varlığını sürdürülmesi istenmiştir. Bu düzenleme ile KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin mevcut piyasa şartları içinde oluşmasına fırsat tanınmıştır (Mevzuat Bilgi Sistemi, 1984). Bunların dışında, KİT'lerin mali olarak ettikleri zararların devlet bütçesinde karşılanması uygulaması kaldırılmıştır. Bununla beraber 1986 yılında kabul edilen 3291 sayılı Kanun ile ihtiyaçlar doğrultusunda yasal olarak özelleştirme yapılabilir maddesi kabul edilmiştir. Çıkarılan bu kanun ile KİT'lerin tamamının veya bir bölümünün satışına, kiralanmasına, devir ve tasfiyesine yasal olarak zemin hazırlamıştır. Türkiye'de yaşanan özelleştirme sürecindeki gelişmelerin, IMF ile yapılan yapısal uyum paketi anlaşması ve iyi niyet mektubunda belirtilen vaatlerden biri olmakla beraber mevcut siyasi, ekonomik dalgalanmalar, sermaye grupları ve küresel aktörlerin desteklerinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz (Timur, 1994).

3.2.2.2. Sanayileşme ve İhracata Yönelik Uyum Çalışmaları

Türkiye'de neoliberal iktisat politikası çerçevesinde yürütülen sanayileşmeye yönelik ihracat politikasının temel unsuru ekonomide arz taraflı para politikalardan oluşmasıdır. Bu politika ile iç talebi düşürerek ithalatı azalmak ve ihracatı artırarak dış borç döngüsünden çıkılması amaçlanmıştır. İzlenen bu politika, devleti, özel piyasalar karşısında geri plana çekmek amacını taşımaktadır.

Ayrıca bir politika aracı olarak vergi indirimlerinin verimliliği artıracığı, bununla beraber de enflasyondaki yükselmeleri önlenebileceği savunulmaktadır. Türkiye’de 24 Ocak Ekonomik Kararları ile başlayan yapısal dönüşüm ve uyum politikalarının temel hedefi, arz yönlü para politikaları ile ekonomiyi yönlendirmek olmuştur. Bununla beraber, ihracata uygulanacak teşviklerle ihracatı artırma yoluna gidilerek dış borç yüklerinden kurtulması hedeflenmiştir. Bunun içinde serbest faiz ve döviz kur sistemi ile maliyeti düşük emek politikaları ışığında ihracatı teşvik edici adımlar atılmıştır. Bu politikanın temel unsurları ise şunlardır:

- Piyasalarda devlet müdahalesinin en aza indirilmesi ve serbest sermaye hareketliliği;
- İç ve dış piyasalarda serbestliğin sağlanması için fiyatların piyasa şartlarına göre belirlenmesi;
- Dış kaynaklı sermayelerin teşvik edilmesi;
- İhracatı teşvik edici kararların alınması;
- Kamu giderlerinin azaltılması;
- Kamu İktisadi Teşekküllerin özelleştirme kapsamına alınması;
- Tarım sektörüne uygulanan sübvansiyonlarının kaldırılarak işçi ve yoksul kesim lehine yapılan popülist politikalardan vazgeçilmesi (Başkaya, 1986) .

İhracata dayalı kalkınma sistemi üzerinde sanayileşmeyi hedef alan neo liberal ekonomi politikasının ithal ikameci politikadan en önemli farkı iç piyasa taleplerini düşürerek işgücü gelirlerini düşürmek ve ücretleri bir maliyet aracı olarak dış piyasalarda avantajlı duruma getirmektir (Çavdar, 2004). Bu yeni sistemin sanayileşme yolundaki temel stratejileri ise şunlardır

- Türk lirası, yabancı paralar karşısında değerinin düşürülerek serbest dalgalanmaya bırakılmıştır; - İthalat serbestliği teşvik edilmiştir;
- Döviz kurunun piyasalara göre oluşumuna izin verilmiştir;
- Banka faiz oranları önce yükseltip sonra serbest bırakılmıştır;

- Devletin ekonomideki etkinliği azaltılmış ve KİT ürünlerine zam yapılmıştır;
- İşçi ücretleri enflasyonun altında kalacak şekilde ayarlanmıştır;
- Kamu İktisadi Teşekküllerine özerklik tanınarak fiyat belirlemede serbestlik hakkı tanınmış, bununla beraber bazı ürünlere uygulanan teşvikler de kaldırılmıştır;

Türkiye ekonomik yapısında önemli bir dönemi oluşturan sanayileşmeye dayalı kalkınma stratejisi, hiç şüphesiz dış piyasalara yönelik sanayileşme politikaları açısından önemli bir adımı olmuştur. Bu vesileyle ihracatı artırmaya yönelik çeşitli sanayileşme politikaları geliştirilmiş, ihracatı teşvik edici politikalar izlenmiştir. Bu politikaların en önemlisi ihracata uygulanan gümrük vergilerine muafiyetlerin getirilmesidir. Bununla beraber ihracat artırmaya yönelik verilen teşvik kredileri de özendirilmiştir. Üretim sanayisinde büyümeyi ve gelişmeyi hedefleyen Türkiye, bu strateji ile daralan iç pazar şartlarından dolayı dış piyasalarda talebi artıracak yeni politikalara yönelmiştir. İşgücü maliyetleri, araştırma-geliştirme ve teknoloji bakımından da dış piyasalarda rekabet edecek imkânları bulmuştur (Kazgan, 1988).

3.2.2.3. İdari Örgütlenmenin Devlet Yapılanmasında Yeniden Düzenlenmesi

Neo-liberal iktisadi düşünce sisteminin genel çerçevesi içinde devletin idari yapısında yapılan yapısal düzenlemeler ve dönüşüm süreci daha çok ekonomi idaresinde yaşanmıştır. Yaşanan bu değişim sürecinde yapılan yapısal reformlar ve uyum paketleri ekonominin ve buna bağlı olarak gerçekteşen idari yapılanmanın temelini oluşturmuştur. Bu dönemde uygulanan ekonomide hızlı düşünme, etkili karar verme ve uygulama, etkin bürokrasi gibi stratejilerle devletin iktisadi yapısında yapısal değişimin ilk adımları atılmıştır. Bu çerçeve içinde atılan adımlar ise şöyle sıralayabiliriz (Güler, 2006).

- Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı, Ticaret Bakanlığı'ndan alınarak Başbakanlığa bağlanmıştır;
- Bakanlıklar arası koordinasyonu sağlama ve düzenleme görevi üstlenen Yüksek Planlama Kurulu'nun görev alanı ithalat ve ihracat kotalarının belirlenmesi, ekonomik ilişkilerin planlanması ve gerekli düzenlemelerin yapılması şeklinde genişletilmiştir;
- Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen Yüksek Planlama Teşkilatı görevi Başbakanlık Müsteşarlığı'na verilmiştir.
- Kredi ve Para politikaların belirlenmesi ve koordinasyon görevini yerine getiren Para ve Kredi Kurulu'nun görevleri DPT Müsteşarlığı'ndan alınarak Başbakanlığa verilmiştir (Güler, 2005).

Yeniden yapılanma çerçevesinde yapılan tüm reformlara rağmen Türkiye de yaşanan sermaye birikimi, tasarruf ve istihdam düşüklüğü gibi ekonomik krizlerin önüne geçilememiştir. Tarım sektörü ve işgücü piyasasına uygulanan iktisadi politikalar, bu krizlerin ve buna bağlı olarak meydana gelen toplumsal sorunların temelini oluşturmuştur.

AP iktidarı döneminde özellikle belediyeler tarafından gerçekleştirilen yatırımlar sayesinde istihdam alanında kısmen artışlar görülmüştür. Bu artışların oluşturduğu olumlu ekonomik hava ile birlikte iç piyasalarda bir rahatlama durumu oluşmuştur. İthalatın serbest bırakılmasıyla birlikte de tüketim mallarında bir zenginlik duygusu meydana gelmiştir. Özellikle devlet ve belediyelerin kentsel altyapıyı genişletmeye yönelik kapsamlı yatırım programlarında, kamu harcamaları alanında önemli artışlar gözlemlenmiştir. Fakat gelirlerinde aynı derecede bir artış sağlanamadığı için cari açıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Giderek artan bu kamu açıklarının finansmanı için önemli derecede bir iç borçlanmaya gidilmiştir. Bu durum neoliberal politika uygulamalarının en önemli bileşeni olan servet ve kurumlar vergilerinin düşük oranda tutulmasına neden olduğu için sorunlarda giderek artmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2000).

Çizelge 2.3. Türkiye’de Kamu Maliyesinin Ana Göstergeleri (Yüzdeler)

Yıllar	1981	1988	2002
Göstergeler			
Kamu Harcamaları / Milli Gelir	22,2	23,5	42,2
Kamu Gelirleri / Milli Gelir	16,4	15,5	27,5
Kamu Açıkları / Milli Gelir	4,0	4,7	10,3
Faiz / Toplam Harcamalar	4,1	16,2	44,9
K Hizmetleri / Toplam Harcamalar	89,2	64,3	32,9
K. Hizmetleri / Milli Gelir	19,8	19,7	13,9
Dolaysız Vergiler/ Kamu Gelirleri	57,1	35,0	26,7

Kaynak: (Boratav, 2000: 160)

Çizelge 2.3’te Türkiye’de Kamu Maliyesini Ana Göstergelerine baktığımızda 1981 yılı sonrasında dolaysız vergilerin sürekli olarak düştüğünü görmekteyiz. Yine 2002 yılında dolaysız vergilerin kamu gelirleri içindeki payının %26,7 oranında gerçekleştiğini görmekteyiz. İzleyen yıllarda dolaysız vergilerde yaşanan düşüşler 1985 yılında uygulamaya konulan ve dolaylı bir vergi olan KDV ile dengelenmesi amaçlanmıştır (Başol, 2001). Diğer yanda döviz mali piyasalarda oluşan serbestlikler döviz /kur arbitrajı gibi yöntemlerle gelir elde etmeye çalışan faaliyetlerin çoğalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte kamuda yaşanan açıkların finansmanı için iç borçlanmaya gidilmesi, hazine bonusu, değerli kâğıt faiz oranlarının yükselmesine zemin hazırlamış ve kamu giderleri faiz yükünü artırmıştır (Boratav, 2000). Bu durum kamu maliyesinde daha fazla borçlanma ihtiyacını ortaya çıkarmış, yatırımların daralmasına ve ekonomik bir kırınlığa neden olmuştur. Bu tablo 1990’lı yıllarda meydana gelen ekonomik krizlere zemin hazırlamıştır. Şubat 1989 tarihinde “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” kapsamında alınan yeni bir karar ile Türk lirasına çevrilgenlik verilerek ekonomiye sermaye canlılığı kazandırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle dış piyasalarda sermaye hareketlerinin artırılması hedeflenmiştir. Bu nedenle uluslararası piyasalarda ülkeye sermaye giriş ve çıkışlarını etkileyen her türlü kısıtlamalar kaldırılmıştır. 1990 yılında alınan kararlarla birlikte ülkeye giren döviz ve kısa vadeli sermayeler ile bütçe rezervlerinde belirgin artışlar görülmüştür.

Çizelge 2.4. TCMB'nin Rezerv Yeterliliği Oranları

Yıllar	Brüt Döviz Rezervleri / 3 Aylık İthalat	Brüt Döviz Rezervleri/ Kısa Vadeli Borçlar
1990	1,1	0,6
1991	1,0	0,6
1992	1,1	0,5
1993	0,9	0,3
1994	1,2	0,6
1995	1,4	0,8
1996	1,5	1,0
1997	1,5	1,1
1998	1,7	1,0
1999	2,3	1,0
2000	1,4	0,7
2001	1,8	1,1
2002	2,1	1,6
2003	1,9	1,5
2004	1,5	1,1
2005	1,7	1,3

Kaynak:(Mahlebiciler, 2006.)

Çizelge 2.4'te de görüldüğü üzere ithalatı karşılama açısından, TCMB'nin rezervlerinin 1993 yılı dışında diğer yıllar için yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Fakat kısa dönemde borçlanma açısından, 1995 yılına kadar rezervlerin yeterli olmadığı görülmektedir.

3.2.2.4. Neo-Liberal Düşüncede İkinci Dönem Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de Merkez Bankası'nın döviz rezervleri Ocak 1994 tarihinde 7 milyar dolar döviz kuru ise 19.000TL/\$ seviyelerinde bulunmaktaydı. Nisan 1994 tarihine gelindiğinde yaklaşık üç ay içinde dolar kurunun 38.000 TL/\$ ve döviz rezervlerinin 3 milyar dolar seviyelerine düşmesi ülkede büyük bir ekonomik kriz tablosu meydana getirmiştir. Türk lirası bu dönemde yüzde 14 oranında değer kaybetmiştir. Yine bu dönemde yapılan iki ekonomik müdahaleye rağmen değer kaybı önlenememiştir.

Bu durum 1994 yılındaki kriz sürecini hızlandırmıştır. Türk lirasının dolar karşısındaki değer kaybı Ocak-Nisan 1994 dönemlerinde yüzde 172'ye ulaşmıştır (Yeldan, 2011). Yaşanan bu durum karşısında 5 Nisan 1994 tarihinde Türkiye'de iktisadi düzeni yeniden düzenlemek için yeni bir ekonomik paket ilan edilmiştir. Piyasalardaki döviz talebini düşürmek ve kısa vadede kamu borçlarını ödemek için Mayıs 1994 tarihinde %400 faiz oranlı borçlanma kâğıtları piyasaya sürülmüştür. Bu gelişme ile beraber Türkiye'de işsizlik oranı artmış, Türk lirası yüksek değer kaybına uğramış ve enflasyon rakamları üç hanelere ulaşmıştır. 1994 yılında yabancı sermaye girişlerinin GSMH 'ya oranı %-4,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi % -6,1 oranında daralmıştır (Boratav, 2000) Bu sonuçlar yeni bir dönemin ve bir dizi önlem paketinin habercisi olmuştur. Ekonomik krize karşı alınan bu önlem paketi ile kamu harcamalarının kısılması, iç talebin daraltılması, ücretlerin kontrol altına alınması hedeflenmiştir. 1980'li yıllarda uygulanan ekonomik programlardan farklı olmamakla beraber 5 Nisan kararlarının daha çok özelleştirme, kamu ve yerel yönetimlerin düzenlenmesi ve finansal yapıyı sıkı kurallara bağlam gibi temel hedefleri olmuştur (Karluk, 2009).

24 Ocak kararları ile uzun vadede enflasyonun düşürülmesi, sıkı bir para ve maliye politikası ile ticaretin serbestleştirilmesi, para arzının daraltılması ve ticarete uygulanan engellerin kaldırılması hedeflenmiştir. Buna karşılık 5 Nisan kararları ile ücret ve fiyat kontrollerini ve mali disiplini hedefleyen talep yönlü bir politika amaçlamıştır. 5 Nisan kararları ile enflasyon oranının hızlı ve kalıcı bir şekilde düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu kararlar aynı zamanda devletin ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin de başlangıcını oluşturmuştur (Bahçeci, 1997). IMF ile yapılan Stand-by anlaşması gereği ekonomik, siyasi ve toplumsal yapılarda dönüşümü sağlamak için devletin ekonomideki rolü daraltılmıştır. Bununla beraber finansal yapının düzenlenmesi, tarım ve sosyal güvenlik alanında yeni reformların yapılması ve gelir dağılımının adil şekilde dağıtılması gibi yapısal ek önlemleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye'de uygulamaya konulan bu istikrar programı yapısal bir dönüşümün başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Altıo, 2002).

1985-1989 yılları arasında devletin dünya ekonomisine entegre edilmesi amacıyla daha çok enerji, tarım ve mali sektörlerine kalkınma kredilerine ağırlık verilirken, 1990'lı yıllarda bunlara eğitim ve sağlık gibi sektörlerde dahil edilmiştir. Bütün bu gelişmeler ışığında Türkiye'de 2000'li yıllar kurumsal anlamda köklü değişiklikler ve düzenlemelerin yapıldığı bir dönem olmuştur.

Bu yapısal düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz:

- Kamu açıklarının düşürülmesi hedeflenmiştir;
- Türk Lirasına istikrar kazandırmaya çalışılmıştır,
- Dış ticaret açıkları kontrol altına alınması hedeflenmiş,
- Finans ve Kamu maliyesi açıkları kontrol altına alınması amaçlanmış,
- İstikrar programının amacına ulaşması için vergi ödeme ve denetimi yoğunlaştırılmış,
- KİT ürünlerine zam yapılmış,
- Akaryakıt tüketim vergisinin kamu nakit açığının giderilmesinde kullanılmış,
- Hazine ve lojman ve sosyal tesis gibi taşınmazların satışına hız verilmiştir.

Kamuda çalışan memur ve işçilerin maaşlarının bu program çerçevesinde yeniden düzenlenmesi gibi yeni düzenlemeler yapılması amaçlanmıştır (Will, 1996).

1994 kararlarının uzun dönemli “yapısal reformlar” başlığının en önemli bölümü ise kamunun finansman sorununun çözümü için başvurulmuş temel neoliberal politika olan kamuya ait banka ve KİT'lerin özelleştirmesinden oluşmakta, buna sosyal güvenlik kurumlarına odaklanan politikalar eklenmektedir. Sosyal güvenlik sistemi bir mali disipline tabi tutulurken, özel sağlık ve güvenlik sistemlerinin teşvik edilmesinin yanı sıra tarımsal destekleri kısıtlayan düzenlemeler de yapısal reformların bir başka boyutudur. Yapısal reformun bir başka kurumsal ve kritik ögesi, devletin dönüşümü açısından önem taşıyan parçası ise para politikası alanında gündeme gelmiş, 5 Nisan Kararları ile birlikte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin özerkliği ilan edilmiş ve Mayıs 1994'te 1211 sayılı yasa ile de TCMB özerk olarak tanımlanmıştır (Çolak, 2001). Bu dönemde Türkiye ekonomisinin küresel kapitalizmle tanışmasının sebebi ise Dünya Bankası ve IMF gibi ekonomik dış aktörlerdir.

Bu küresel aktörelere yanarında AB ile imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması 'da küreselleşme yolunda önemli bir adım olmuştur. Bu anlaşma 1980'lerde Türkiye'de yapılan uyum programlarının ardından gelen ikinci büyük yapılanma hareketi olarak da kabul edilmektedir.

3.2.3. ANAP Döneminden 2002'ye Kadar Türkiye'de Neo Liberalizmin Uygulanması ve Yaşanan Gelişmeler

Türkiye'de neoliberal ekonomi sistemi düşüncesi, dünyada köklü dönüşümlerin gerçekleştiği bir dönemde ülke gündemine gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulama alanı bulan Refah devlet uygulaması ve Keynesçi ekonomi politikaları terk edilerek "liberaliz", "muhafazakârlık" ve "yeni sağ" gibi yeni söylemlerin gündeme geldiği bir dönem olmuştur. Yine bu dönemde ihracata dayalı sanayileşmenin önem kazandığı 1980 askeri darbesinin kurumlaştırdığı çok yönlü bir politik dönüşümün yaşandığı yıllar olmuştur. Dünyada yeni liberalizm olarak kendini gösteren siyaset ve ekonomi teorisi, Türkiye'de muhafazakârlık veya yeni sağ söylemiyle hayata geçirilmiş ve yeni bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Bu sürecin en iyi örneğini 12 Eylül 1980 darbesi sonrası Türkiye'de ANAP'la özdeşleşen yeni sağ siyasi anlayışdır. Türkiye'de, ANAP döneminden 2002 yılına kadar olan neo-liberal uygulamalar genellikle iki önemli gelişmeye göre değerlendirilmektedir. Birincisi 1980 askeri ihtilalin etkisi ile günümüze kadar gelen siyasi ve hukuki sistemdir. İkincisi ise 24 Ocak ekonomik kararların yarattığı yeni ekonomi sistemdir (Boratav,1990).

Türkiye de 1980 askeri ihtilali öncesi uygulanan ithal ikame politikasının yaşadığı kriz, devleti iç savaşa götüren siyasi kargaşalar ve toplumsal ayaklanmaların neden olduğu siyasi ve ekonomik krizler ancak 12 Eylül askeri darbe sonrası çözölme aşamasına girmiştir. Bu dönemi tamamlayan diğer bir unsur ise 1983 yılında iktidara gelen Turgut Özal tarafında hazırlanan ve IMF imzalanan yapısal uyum paketidir. Dünya bankası tarafından şekil verilen bu uyum paketi devletin ve toplumun yapısında yapısal dönüşümlere neden oluşturmıştır.

Sivil toplum kuruluşları, sendika baskıları ve toplumsal tepkilerin etkisi sonucu meydana gelen ve 1980 askeri darbenin şartları içinde uygulama fırsatı bulan ve uluslararası piyasalar açılma amacı içeren 24 Ocak kararları Türkiye’de çeşitli toplumsal, ekonomik ve siyasi etkiler bırakmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye, neoliberal iktisadi politikanın ilk uygulandığı Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerden sonra dünyada yaşanan sağ tabanlı bu yeni siyasi ve iktisadi sistemin bir parçası olmuştur.

Bu sistemle birlikte bireysellik ve kısa yoldan zengin olma hevesi ile hareket eden yeni aktörler ortaya çıkmış devletin ekonomideki etkisi geri plana atılmış, toplumsal kültür, dayanışma ve örgütlenme göz ardı edilmiştir. 12 Eylül 1980 askeri yönetimin ilk icraatı darbeden bir hafta sonra DİSK (Devrimci İşçi Sendikası Konfederasyonu), Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK), Hak -İş ve Türk -İş gibi dört sendikayı kapatmak olmuştur. Bununla beraber tarım ürünlerine uygulanan sübvansiyon kaldırılmış, özelleştirme teşvik edilmiş izlenen para politikaları ile devletin ekonomideki etkinliği azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde ihracata dayalı yeni stratejiler geliştirilmesi, özel girişimciler desteklenmesi iç piyasaya canlandırmayı hedefleyen politikaların izlenmesi gibi radikal kararlar alınmıştır. 1970’li yılların sonlarına doğru Dünya’da refah devlet modelinin terk edilmesiyle başlayan bu süreç, Türkiye’nin bu sistemle bütünleşmesi ve ekonomik ilişkilerin derinleşmesi ile sonuçlanmıştır. 1980 askeri yönetimin vesayeti altında uygulama alanı bulan neoliberal iktisadi düşünce modeli, sosyal giderlerin azaltılarak, mali kaynakların özel teşebbüse aktarılması, hızlı bir büyüme ve devletin müdahalesini azaltma gibi amaçlar taşımıştır. Modern ekonomi babası olarak kabul edilen Adam Smith’in “piyasanın görünmez eli” diye ifade ettiği neoliberal iktisadi düşünce sistemi muhafazakâr sağ söylemiyle ABD ve İngiltere gibi ülkelere sonra Türkiye’de önemli bir konuma kavuşmuştur (Levtas,1986) .

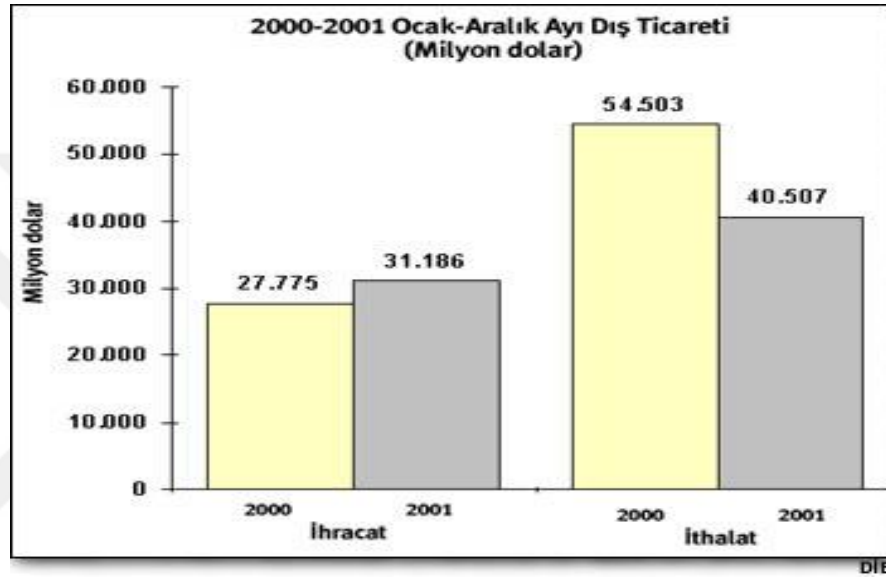
Türkiye’de, AP veya diğer adıyla Turgut Özal iktidarı döneminde muhafazakâr yeni sağ bir çizgide gelişen neoliberalizmin etkileri 2000’li yıllara kadar sürmüştür. Bundan dolayı yeni muhafazakâr sağın, geleneksel yapıyı koruyucu, Türk-İslam ekonomi sistemini temel alan serbest piyasa düzeni amaçlayan bir büyüme ve gelişmeyi

hedeflediğini söyleyebiliriz. Anavatan Partisi bu dönemi merkez sağ ile muhafazakâr kesimin siyasi ve kültürel bir bütünleşmesi şeklinde başarılı bir şekilde yönetmiştir (Özkazanç, 2007). Hiç şüphesiz bu başarının arkasında ihracat ağırlıklı bir sanayileşme politikasını destekleyen büyük bir sermaye gücünün desteği ve ticari ve finansal piyasaların büyük bir yardım göstermesidir.

3.2.3.1. 2001 Krizi ve Sonuçları

24 Ocak 1980 ekonomik kararları, Türkiye’de yeni bir iktisadi yapılanmanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu yeni yapılanma sürecinde Türkiye’de ithal ikame sanayileşme politikaları terkedilerek serbest piyasa ekonomisine dayalı ve ihracatta yönelik sanayileşme politikasına geçiş yapılmıştır. 24 Ocak Kararları temel olarak serbest piyasa modeli, özel teşebbüslerin desteklenmesi ve bu teşebbüslerden azami derecede faydalanılmayı amaçlamaktaydı. Bu vesile ile uluslararası piyasalarda güçlü ekonomiye sahip bir ülke olma düşüncesini içermekteydi. Türkiye ekonomisi, bütün bu tedbirlere rağmen hızla büyüyen dünya ekonomisine ve teknolojik gelişmelere adapte olamamış ve hedeflediği amaçlara ulaşamamıştır. Bunun sebebi olarak devletin ulusal ekonomide izlediği yanlış politikalar gösterilmektedir. 1990-2000 yılları arasında sık sık yaşanan seçim ekonomileri ve siyasi istikrarsızlıklar da süreci olumsuz etkileyen etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde makroekonomik istikrarı oluşturmak için daha çok kısa vadeli sermaye girişleri üzerine kurulu stratejiler tercih edilmiştir (Yeldan, 2002). 9 Aralık 1999 tarihinde atlatmak üzere 9 Aralık 1999’da “Enflasyonu Düşürme Programı ”adı altında yeni bir ekonomik paket hazırlamak zorunda kalmıştır. Bu istikrar paketi ile enflasyonun aşağı çekilmesi, iç borçlanmanın azaltılması ve ekonomik yapının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Uygulanacak bu ekonomik program ile faiz oranlarının serbest bırakılması ve döviz kurunun sabit oranda artırılması hedeflenmiştir (Eren, 2006). Bu programın olumlu makroekonomik sonuçları 2000 yılının ilk yarısında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönem, yıllık enflasyon oranının 1980’ yılından itibaren en düşük seviyelerin yaşandığı, ekonomide bir canlanmanın görüldüğü, faizlerin düştüğü, dış mali yardımların arttığı ve çeşitli yapısal reformların ön plana çıktığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemin tek olumsuz gelişmesi ise dış ticaret açığının fazla olmasıdır. 2000 yılında 26,728 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2001 yılında yüzde 65,1 oranında azalarak 9 milyar 320 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı ise 2000 yılında %51 düzeyindeyken 2001'de %77'ye kadar yükselmiştir.

Şekil 2.1. 2000-2001 Ocak –Aralık Dönemi Dış Ticaret Durumu

Yaşanan bu olumlu havaya rağmen devlet, Kasım 2000'de yaşanan ekonomik krizi bir türlü engelleyememiştir. Bu ekonomik kriz mali kaynaklı bir krizdir ve sebebi de finans sektörü olmuştur. Mali piyasalarda başlayan bu krizin baş aktörü olan bankacılık kesiminin fitili ateşlemesi ile Türkiye'de yeni bir ekonomik krizde baş göstermiştir. Bankaların, bu hamleleri ve açıklarını kapatma girişimleri, özel ve kamu bankaların borçlanma çabası içine götürmüştür. Bu durum dış piyasalarda borçlanma faiz oranının yükselmesine ve dış borçlanmanın zorlaşmasına sebebiyet vermiştir (Uygur, 2001). Bankalar artan nakit ihtiyaçlarını yüksek faiz ile giderme çabaları döviz taleplerini artırmıştır. Bu durum yabancı bankaların, elinde bulundurdukları değerli kâğıtları (Hazine Bonosu) satarak Türkiye'den ayrılmalarına neden olmuştur. Bu dönemde Merkez Bankası piyasaların ihtiyaç duyduğu likiditeyi zamanında karşılayamamıştır. Bu hal 9 Aralık 1999 tarihinde hazırlanan yeni iktisadi programa olumsuz yansımış ve programa olan güven sarsılmıştır.

Ayrıca piyasalarda bir bunalım havası oluşturmuş, finans sektöründe büyük bir talep daralması meydana getirmiş, dövizde çeşitli spekülâtif hareketlere neden olmuştur. Hızla yükselen faiz oranları ve yaşanan döviz kayıplarının neden olduğu ekonomik sıkıntılar IMF'nin verdiği 7,5 milyar dolarlık kredi ile giderilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, likidite ihtiyaç fazla olan bankalar, Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na devir edilerek piyasaların rahatlatılması amaçlanmıştır. Ancak yaklaşık üç ay sonra dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile 55.ANASOL Hükümeti Başbakanı Bülent Ecevit arasında meydana gelen gerginlik, ekonomik piyasalar üzerindeki spekülâtif faaliyetleri tetiklemiş ve yeni bir döviz krizinin habercisi olmuştur (Karluk, 2009). Kasım 2000 tarihinde bankacılık sektöründe başlayan bu kriz daha sonra 19 Şubat 2001 tarihinde bir döviz krizi haline dönüşmüştür.

Yaşanan bu krizler 9 Aralık 1999 tarihinde imzalanan “Enflasyonu Mücadele Programı” adlı ekonomik istikrar programı ile giderilmeye çalışılmıştır. 2000 – 2001 yıllarında meydana gelen krizlerin temel nedeni olarak; mali sektörün zayıflaması, cari işlemlerde meydana gelen açıklıklar, kamudaki açık pozisyonlar, bankaların zararları ve piyasalardaki faiz riskinin artması gösterilmiştir. Finans sisteminin yapısında 1980 yılından itibaren köklü düzenlemeler yapılmadığı için bu ekonomik krizler sürekli olarak devam etmiştir. Kasım 2000 ve 19 Şubat 2001 yaşanan bu ekonomik krizler Türkiye ekonomisinin yapısında derin izler bırakmıştır. Yaşanan bu iki krizin sonuçlarını maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

- Ülke ekonomisinde % 8,5-9 oranında bir daralma meydana gelmiştir;
- Milli gelir 51 milyar dolar azalarak, kişi başına düşen milli gelir 725 dolara kadar düşmüştür;
- Türkiye’de yaklaşık 19 özel banka faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır;
- İşsizler ordusuna 1,5 milyon kişi daha eklenmiştir;
- Yüzde 30'lara kadar düşen yıllık enflasyon oranı, bir anda yüzde 70'lere kadar çıkmıştır;

- Hazinesinin faiz ödemeleri %100 artmış, iç borç stoku 2000 yılının 4 katına kadar çıkmıştır (Karluk, 2009).

Bütün bu gelişmelere baktığımızda, yaşanan bu krizlerin sadece ülke ekonomisini etkilemekle kalmamış aynı zamanda siyasi ve toplumsal dengeleri de değiştiren Cumhuriyet Tarihi'nin en büyük krizlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bu büyük krizin etkisi ancak kalıcı reformlarla çözülebilirdi. Türkiye, bu olumsuzluklardan ders çıkararak yaşamayı öğrenmesi gerekiyordu. Bu amaçla güçlü bir Türkiye ve güçlü bir ekonomi için çeşitli yapısal düzenlemeler yapılarak “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (GEGP) adıyla yeni bir ekonomi programı hazırlanarak yürürlüğe konmuştur.

3.2.3.2. Türkiye’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”

IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazinesi tarafından 1990’ların başlarında uluslararası küresel ekonomik rejimin devamlılığını sağlamak ve piyasa disiplini yaratmak için küreselleşen ulus devletlere dayatılan politika paketleri ve yükümlülüklerden oluşan Washington Mutabakatı, ekonomi literatüründe “Birinci Kuşak Yapısal Reformlar” olarak tanımlanmaktadır. Mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirme ve iş gücü piyasalarının kuralsızlaştırılması şeklindeki temel politika ilkelerinden oluşan birinci kuşak neoliberal reformlar, bir yandan çözülen Doğu Bloku ülkelerinin küresel kapitalist sisteme entegrasyonunu sağlamayı hedeflerken, diğer yandan da pek çok az gelişmiş ülkenin küresel sisteme girişi açısından önem taşımıştır (Harmes, 1998).

Post -Washington Mutabakatı ise esas olarak “İkinci Kuşak Reformlar” olarak tanımlanmakta ve bu çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirttiğimiz gibi devletin ekonomik yapıdaki konumlanışını dönüştürmeyi, kurumsal yapısını değiştirmeyi ve piyasa mekanizmasının toplumsal hayatın her alanına yaygınlaştırılmasını öngörmektedir (Gill, 2000). Bu süreçte kamusal karar mekanizmaları, ekonominin siyasetten ayrılması adı altında, Anayasal kurumlardan alınarak bağımsız düzenleyici üst kurullara verilmektedir.

Türkiye’de de IMF gözetiminde yürütülen ikinci kuşak neoliberal dönüşüm altındaki ekonomik programın 2001 yılında yaşanan krize engel olmamasına rağmen aynen devam etmesi, ulusal ve uluslararası karar odaklarının bu yöndeki kararlılığının bir ifadesi olmuştur. Bu krizler sonucunda IMF ile imzalanmış olan anlaşmalar revize edilerek devamına karar verilirken, ekonominin başına geçen eski Dünya Bankası Başkan Yardımcılarından Kemal Derviş getirilerek “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (GEGP) adıyla yeni bir ekonomik programı hazırlanarak uygulanmaya konulmuştur. Finansal kriz döneminde, 2001 yılı Şubat ayı ortasında 27,6 milyar dolar olan Merkez Bankası rezervlerinin, Şubat ayı sonuna kadar 22 milyar dolara, 6 Nisan 2001’e kadar da 18,8 milyar dolara kadar düştüğü gözlenmiştir.2001 yılı boyunca hazine tarafından ödenen kamu borçları, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na yüklenen mevduatlar üzerinde yüzde 100 teminat, bankaların görev zararlarının menkul kıymetlendirilmesi, yeniden yapılandırılması için devlet bankalarına (Ziraat, Halk ve Emlak Bankaları) aktarılan toplam kaynak 17,7 milyar dolar (28,8 katrilyon TL) düzeyinde gerçekleşmiştir (Keyder, 2003).C TMTF’ye devredilen bankaların rehabilitasyonu için Hazine, 16,9 milyar dolar (27,5 katrilyon liralık) menkul kıymet ihraç ederken tüm bu işlemlerin maliyeti 2001 yılı GSYH’sinin yaklaşık yüzde 30’una denk gelmiştir (Alper ve Öniş 2003).

Bankacılık sisteminde yaşanan bu sorunları çözmek için IMF ve DB tarafından önerilen düzenleyici kurumların ilkinin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) olmuştur (Alper ve Öniş, 2003). Yaşanan ekonomik kriz, neoliberal yapılanma adımlarının yeniden atılması için olanak tanımış, “Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması” kavramı ilk kez 1997 yılında Mesut Yılmaz yönetimindeki 55. Hükümet tarafından gündeme girmesine rağmen bu alandaki köklü reformlar büyük ölçüde ekonomik kriz koşullarında atılabilmiştir. Bu geçiş programı 2002’de göreve gelen AKP Hükümeti tarafından Mayıs 2005 tarihinden itibaren yeniden üç yıllığına uzatılmış ve Mayıs 2008 tarihine kadar devam etmiştir. IMF ile imzalanan bu “Yakın İzleme Anlaşması” ile birlikte 10 yıl kadar sürecek IMF denetiminde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem İkinci Kuşak Yapısal Reformlar bakımından bir yandan IMF programının diğer yandan da AB uyum yasalarının etkin düzenleyici kaldıraçlar olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır.

2001 krizi sonrası hazırlanan GEGP'in ana hedefi döviz kurunda meydana gelen güven duygusunu yenilemek ve oluşan istikrarsızlığı gidermektir. Ayrıca bürokraside geçmişte yaşanan alışkanlıklara geri dönülmesini engelleyecek kurumsal yapı oluşturmak, enflasyonla mücadelede makro politikalar geliştirmek ve gelir dağılımını düzelterek yapısal reformlar yapmak da hedefler arasında yer almaktaydı. Bunların yanı sıra finans piyasalarının yeniden düzenlenmesi, kamu sektörüne şeffaflığın getirilmesi, kamu maliyesinin güçlendirilmesi, ekonomide etkinliğin artırılmasında ana hedefler arasında gösterilmiştir (Karluk, 2009).

Bu hedeflere ulaşmak için de öncelikle Merkez Bankası Yasası, Borçlanma Yasası, Kamulaştırma Yasası, Kamu Bankaları ve KİT'lerin Görev Zararlarına İlişkin Düzenlemeler, Kamu İhale Yasası, Bankalar Kanunu'na ilişkin yasaların değiştirilmesi öngörülmekteydi. Bu yasalarla özellikle üst kurulların kurulmasının önü açılmış ve bu yasalar neoliberalizmin siyasi alanın ekonomik alandan ayrılması tezini destekler nitelikte olmuştur. Dolayısıyla "Post-Washington Mutabakatının" kurumlara yaptığı vurguya paralel gelişmeler gündemde gelmiştir (Harmes, 1998).

İyi yönetim, yerelleşme, güçlü bağımsız kurullar vurgusu 2000'li yıllarda Türkiye'de devletin yeniden yapılanmasına damga vuracak kavramlar olarak ön plana çıkmıştır. Devletin yönetimi açısından 2000'li yılların en önemli reformu, bürokrasi, siyaset ve parlamentodan ayrı işlevi olan bağımsız düzenleyici kurumların kurulması olmuştur. Kamu ve özel sektör aktörlerine açık bu yapılarda yapılan bu değişikliklerle küresel piyasa dinamikleriyle uyum sağlaması amaçlanmıştır. Toplumsal ve ekonomik yaşamda kalıcı eşitsizlikler yaratan bu düzenlemelerin, toplum ve devlet arasında sürekli bir müzakere zemini yaratmasına yönelik "Yönetişim" adımları da sürekli gündemde tutuldu. Bu dönemde Bağımsız düzenleyici kurumlar bir yandan ilgili sektördeki ulusal ve uluslararası aktörlerin yatırım ve kazanç koşullarını hukuki ve siyasal güvencelerle birlikte düzenlerken diğer yandan ekonomi yönetiminin hazine ve maliye gibi en önemli organlarıyla da yeni nesil bir ilişki düzenini temsil etmekteydi (Karluk, 2009).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: AKP İKTİDARI DÖNEMİNDE DEVLETİN NEO-LİBERAL İLKELERE GÖRE YENİDEN YAPILANMASI VE NEO-LİBERAL POPÜLİZM (2002-2020)

Çalışmanın önceki bölümlerinde açıklandığı gibi Türkiye’de özellikle 1990’ yıllar siyasi-ekonomik kriz ve dönüşümlerin yaşandığı yılları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Birinci Kuşak Yapısal reformlar olarak bilinen neo-liberal politikalar dönemin siyasi ve ekonomik krizlerine rağmen, kesintilerle devam etmiştir. Türkiye, 1990’lı yıllarda diğer çevre ülkelerde patlak veren çok yıkıcı krizlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan büyük ekonomik krizlerle birlikte yaşanan sermaye kaçışları geniş kapsamlı çöküşlerle sebep olmuştur. Bu dönemde yaşanan yolsuzluklar, siyasi iktidar kavgaları ve sürekli yenilenen seçimler bu çöküş sürecine eşlik etmiştir. Bu krizler, neo-liberal koalisyon hükümetlerine olan seçim desteğinin yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla birlikte siyasi sonuçlar da doğurmuştur. 1990 ve 2001 yılları arasındaki dönemde, merkez sağ ve merkez sol partiler tarafından kurulan 13 hükümetin hiçbiri uzun süre hayatta kalmamıştır. Koalisyon hükümetleri döneminde yaşanan kargaşa ve bıkkınlık 2002 yılında AKP’nin iktidara gelmesiyle yerini toplumsal istikrar arayışına bırakmıştır. Buna küçük burjuvazinin desteği, sınıf bilinci olmayan toplumsal güçleri, ulusal ve uluslararası sermayenin desteğini de ekleyen AKP kurduğu hegemonya ile siyasi iktidarını “İslamcı Burjuvazi” ile “Uluslararasılaşmış yerli seküler sermaye” üzerinde yürütmüştür (Tanyılmaz, 2014). 2008 yılına kadar ekonominin siyaseti belirlediği bir yapı söz konusuysen, 2008 sonrası siyasetin ekonomi ve sermaye birikimini belirlediği bir yapı ön plana çıkmıştır.

AKP'nin 2002'deki seçim zaferiyle, Türkiye'de neoliberalizmin olgun aşaması, yani İkinci Kuşak Yapısal Reformlarının ileri aşama çalışmaları hızlanmıştır. Büyük kamu kurumlarının ve hizmet sektörlerinin özelleştirilmesinin tamamlanmasında, işgücü piyasasının daha esnek hale getirilmesinde, kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesinde, sağlık sisteminin özelleştirilmesinde ve neoliberal finans ve para politikalarında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

4.1. AKP'nin Kuruluşu, İlkeleri ve İktidara Gelmesi

4.1.1 AKP'nin Kuruluşu ve Temel İlkeleri

Milli Görüş'ün temsilcisi durumunda bulunan Refah Partisi (RP) Anayasa Mahkemesi tarafında 6 Ocak 1998 tarihinde kapatılmıştır. Partinin kapatılması nedeniyle bağımsız durumuna düşen Milli Görüş çizgisinden gelen 150 milletvekili, Recai Kutan tarafından 14 Mayıs 1998 'de kurulan ve Refah Partisi'nin devamı sayılan Fazilet Partisi (FP) çatısı altında toplanarak siyasi yaşamını sürdürme kararı almışlardır. Ancak bu parti değişikliği çözüm olmamış ve parti içinde Yenilikçiler ve Gelenekçiler olarak iki gruba ayrılmışlardır. Liderliğini Abdullah Gül'ün yaptığı Yenilikçiler grubu partinin yıllardır değişmeyen politikaları ve yaşlı kadrosu nedeniyle halk tarafından karşılık bulamadığını, yeni bir kadro ve yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerektiğini belirterek Gelenekçiler ile bir yarış içine girmişlerdir. 14 Mayıs 2000 tarihinde gerçekleşen kongrede başkanlığı az bir oy farkı ile kaybeden Yenilikçiler parti içinde siyaseti sürdüremeyeceklerini anlamışlardır. Parti içi siyasi kargaşaların yaşandığı bu dönemde aralarına Recep Tayip Erdoğan'ın da katılmasıyla Yenilikçiler grubu yeni bir partinin kurulması gerektiğini düşünerek çalışmalarına başlamışlar ve sonuçta 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) adlı yeni bir parti kurmuşlardır. Partinin kurucuları arasında Recep Tayip Erdoğan, Abdullah Gül, Abdullatif Şener, Bülent Arınç ve Binali Yıldırım gibi isimler bulunmaktaydı. Ayrıca Milli Görüş çizgisinde gelen eski Refah Partisi, Fazilet Partisi hatta biraz daha eski olan Milli Selamet Partisi ve Anavatan Partisi gibi sağ tabanlı parti kökenli isimlerde yer almıştır.

3 Kasım 2002 Milletvekili Erken Genel Seçimlerinde 550 sandalyeden 363'ünü kazanarak tek başına iktidara gelen AKP, 26 Eylül 2002' de seçim öncesinde yayınlandığı "Seçim Beyannamesi'nde kuruluş ilkelerini şöyle sıralamıştır.

- Demokrat;
- Cumhuriyetçi;

- Milli ve Yerli;
- Mazlumların Hamisi;
- Muhafazakâr;
- Kucaklayıcı;
- Devrimci;

4.1.2 AKP'yi İktidara Getiren Nedenler

2002 yılı dinamikleri içinde AKP'yi iktidara getiren nedenlerin başında 1990-2001 yılları arasında ülkede yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal konjektürler gelmektedir. AKP'yi iktidara getiren nedenler belli bir başlık altında toplamak mümkün görünmese de AKP'yi iktidara taşıyan unsurları şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkiye'de Erbakan ve Milli Görüş'e karşı 28 Şubat 1997 tarihinde yaşanan Post modern darbe ve "Uyumlu İslamcıların" önünün açılması;
2. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası faaliyetlerine engel konulan sivil toplum kuruluşlarının, sendikaların ve dış güçlerin desteği;
3. Türkiye'deki "Batılı" değil "Batıcı" eğilimindeki bazı çevrelerin ve neo-liberallerin destek vermeleri;
4. Türkiye'de geleceği AKP'de gören ve onula birlikte büyümeyi ve yükselmeyi düşünen tarikatların, muhafazakâr çevreler ve köy ağası gibi kesimlerin Parti ile kader ortaklığı yapması;
5. Siyasi ve ekonomik olarak istikrarsız bir Türkiye'de AKP, münhasıran dışlanmış bir siyasi hareketten "çıkış" arayışının bir sonucu olarak kurulması;
6. Kentli, eğitilmiş ve muhafazakar burjuvazinin taleplerini karşılayan bir siyasal dil ve vizyon üretmekte güçlük çeken Milli Görüş geleneğinin; aksine bunların taleplerine yanıt veren bir dil kullanması
7. Kültürel muhalefet ve ekonomik kalkınma diliyle çevreyi merkeze dönüştürmeye çalışan merkez sağ partilerin aksine daha kararlı bir siyasi strateji izlemesi.

4.2.AKP Döneminde İktisadi ve İdari Alanlarda Neo-liberal Politikalar

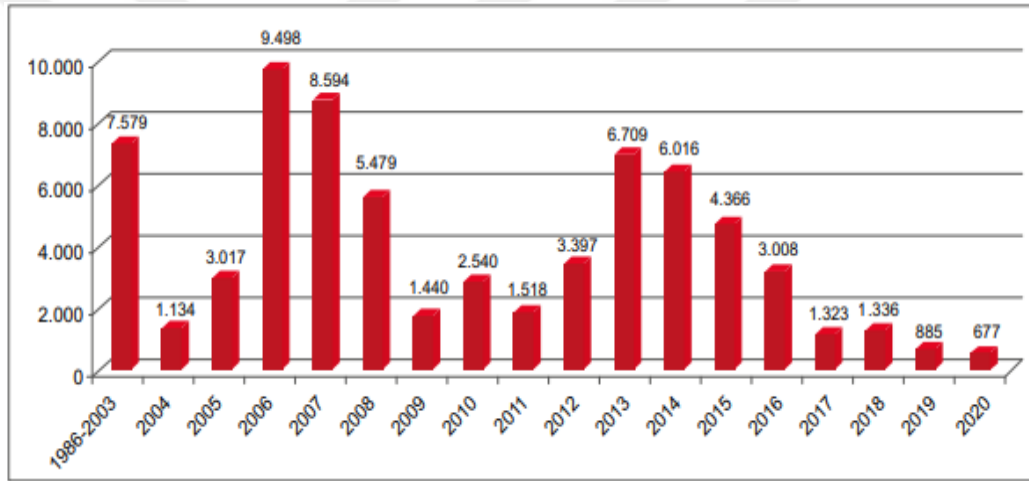
4.2.1. Devletin İdari Yapısında Neo-Liberal Değişim

Neo-liberal küreselleşme ile devlet kapasitesi arasındaki ilişki her zaman için karmaşık, iki yönlü, sorunlu bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle neo-liberal dönem dışı dönük, piyasaya dayalı bir kalkınma için uygun, gerekli düzenleyici çerçeveyi sağlayabilecek kurumsal ve politik kapasiteye sahip olan yeni bir tür devlet gerektirir (Cerny,1998) .

Neoliberal politikaları benimseyen hükümetler açısından yeni devletin oluşum sürecinde toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamda karşılaşılan sıkıntılar geçici ve doğal sancılardır. Gelişmekte olan dünyada uygulanan reformların ilk dalgasındaki hâkim düşünce, piyasaların serbestleşmesinin ardından piyasanın devlet örgütlenmesindeki yasal ve kurumsal karşılığının doğal olarak ortaya çıkacağına dayanır. Bu anlayışı benimsemiş olan Türkiye gibi ülkelerin bu süreçte ekonomik ve sosyal krizler yaşaması da olağan birer durum olarak görülür. Türkiye örneğinde, neo-liberal politikaların uygulanma sürecinde makroekonomik istikrarsızlık devlet kapasitesindeki zayıflığa bağlanırken, örneğin 1989 yılında gerekli düzenleyici çerçeve, mali ve parasal disiplin olmaksızın tam sermaye serbestisine erken geçişin yarattığı sorunlar önemli değildir. Neo liberal politika oluşturucular açısından devlet örgütlenmesi piyasayı izleyecek ve küreselleşmenin yeni koşullarına uygun bir devlet yapılanması kendiliğinden oluşacaktır. Devletin elinde uygun mali ve idari enstrümanlar bulunmadan sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve spekülatif kısa vadeli sermayenin akışına bağlı kırılgan bir ekonomik düzenin ve yolsuzluklar dizisinin ortaya çıkması düzeltilebilir arızalardır. Ancak bu bakış açısı Türkiye için çok maliyetli olurken birbirini izleyen üç kriz, yüksek enflasyon ve yaygınlaşan yoksullukla sonuçlanmıştır (Öniş, 2009).

4.2.2. Kamu Yönetimi Reformu

Yukarıda belirtilen krizlerin ardından iktidara gelen AKP hükümeti, ağırlıklı olarak Kemal Derviş'in İkinci Kuşak Yapısal Reformlardan oluşan "Güçlü Ekonomiye Geçiş" programının neoliberal siyaset gündemine almıştır. Bir önceki dönemde Anayasa ve yasalarda yapılan değişikliklerle hazırlanan özelleştirme kapsamını genişleten hukuksal altyapı AKP tarafından devralındı ve hızla uygulamaya geçirilmiştir (Örücü, 2000). Cumhuriyet tarihinin en geniş çaplı özelleştirme uygulamaları kısa süre içinde yapılmıştır (Şekil 3.1).

Şekil 3.1. Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Gelirleri (Milyon ABD Doları) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020).

Türkiye’de yapılan ilk özelleştirme 1985 yılında Sümerbank’ın Iğdır Pamuklu Dokuma fabrikasının satışı olmuştur. AKP öncesi iktidarlar döneminde (1986-2003) toplam 7.579 milyon dolarlık özelleştirme gerçekleşirken AKP döneminde bu rakamlar 2006 yılında en yüksek seviyelere ulaşarak 9.498 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılından en düşük seviyeye kadar inen özelleştirme gelirleri, 2013 yılında tekrar yükselişe geçerek 2013 yılında 6.709 milyon dolar seviyelerine kadar çıkmıştır. Ancak bu tarihten sonra sürekli olarak azalan özelleştirme gelirleri 2020 yılını 677 milyon dolar seviyesinde kapatmıştır.

Özelleştirmenin ilk başladığı 1985 yılından 2020 yılına kadar olan 35 yıllık sürede gerçekleştiren özelleştirmelerin %32'si AKP öncesi iktidarlar tarafından gerçekleştirilen kalan % 68 bölümü AKP iktidarı döneminde hayata geçirilmiştir.

TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Maliye Bakanlığının 2018 bütçesi için Komisyona sunduğu rapora göre, Türk Telekom'un %55'i 2005 yılında Oger şirketine, TÜPRAŞ'ın % 51'i de 4,1 milyar dolara Shell-Koç ortaklığına satıldı. PETKİM'in %51'i, 2006 yılında 2 milyar dolara Azerbaycan Socar'a, TEKEL'e ait 6 adet sigara fabrikası ise Hollanda merkezli British&American Tobacco şirketine 1,7 milyar dolara satılmıştır. TEKEL'in içki kısmını satın alan Mey şirketi, bunları daha sonra aldığı fiyatın 2,5 katına ABD'li fon TPG'ye devir etmiştir. Fon şirketi de Mey'in özelleştirdiği fiyatın yaklaşık 10 katı fiyata İngiliz Diageo şirketine satmıştır. Ayrıca özelleştirme kapsamında Halk Bankası'nın %17'si de yabancı şirketlere satılmıştır. (TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu, Tasarı ve Teklif Raporları, 2018).

Özelleştirmeler başta olmak üzere birçok ikinci kuşak neoliberal reformu gündemine alan AKP hükümeti, 2002 seçimlerinin hemen ardından 2003 yılında ülkenin gündemine kapsamlı bir "Kamu Yönetimi Reformu" projesiyle çıktı. Bir yandan IMF, Dünya Bankası ve AB baskısıyla diğer yandan da iç sermaye gruplarının etkisiyle gündeme gelen reform projesi dönemin Başbakanlık Genel Sekreteri Ömer Dinçer tarafından "idaredeki gereksiz kurumları ortadan kaldırmak, benzer yapıları birleştirmek, kurumlarda bürokratik prosedürleri azaltmak ve formaliteleri kolaylaştırmak" şeklinde özetlendi (Oğuz, 2008).

Kamu Yönetimi Temel Kanunu 2003 sonunda meclise sunuldu ve kanun çeşitli tartışmaların ardından 2004 yılının Temmuz ayında kabul edildi. Ancak geniş bir toplumsal muhalefet ve yaygın bir siyasal direnç oluşması kanunun yasalaşmasına engel oldu. Bu kanun ve reform paketinin Ağustos 2004 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Anayasa'da yer alan sosyal devlet anlayışına ve üniter devlet yapısına uymadığı gerekçesiyle veto edilmesine rağmen izleyen dönemde reform paketi tekil kanunlar ve torba yasalarla büyük ölçüde yeniden kanunlaştırıldı (Oğuz, 2008).

Taslak kanunda yönetim ilkelerini, merkezi kurumlar-yerel yönetimler arasındaki ilişkileri ve işbölümünü düzenleyen bir çerçeve yasayla oluşturulacak bağımsız düzenleyici kurumların ve benzeri kurulların oluşumu için gerekli yasal altyapı hazırlanıyor, Bağımsız Düzenleyici Kurum ve Kurullar için daha önce kullanılan bakanlıklara “bağlı kurum”, “ilgili kuruluş” gibi tanımlar yerine hukuksal ve idari olarak belirsiz “ilişkili kuruluş” tanımı yerleştiriliyordu. Yasayla merkezi ve yerel yönetimlere, daha verimli olduğunu tespit ettikleri hemen her durumda, her türlü kamu hizmetine özel organlar atama yetkisi veriliyor, bu yetki ve oluşturulan kurullar izleyen dönemde özellikle metropollerde ulaşım, sağlık, kültür gibi birçok kamu hizmetinin giderek artan oranda özelleştirilmesini sağlıyordu. İkincisi, birçok alanda bakanlıkların yetkileri, personeli ve kaynakları yerel yönetimlere doğru kaydırılırken merkezi idare adalet, içişleri, ulusal savunma, para politikaları, eğitim ve çalışma bakanlıklarıyla sınırlanıyordu. Yasa, “yönetimi geliştirmek kavramı etrafında merkezi yönetimin kamu kuruluşlarının özel sektör, mesleki dernekler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği kurma sorumluluğuna özel bir vurgu da yapıyordu. Bu düzenleme, sermaye gruplarının ve iş dünyası örgütlerinin kamu yönetimine doğrudan katılımını amaçlıyordu. Kamu Yönetimi Temel Kanunu ve bu kanunla içerilen ikinci kuşak yapısal reformlar, dönemin Cumhurbaşkanı tarafından yeniden görüşülmek üzere Meclise geri gönderilmiş olsa da, kanunun içeriği AKP tarafından izleyen dönemde ardışık mevzuat parçaları olarak yasalaştırılmıştır (Bedirhanoğlu, 2009).

4.2.3 Bağımsız Düzenleyici Kurumlar

Devlet mekanizmasının neoliberal sisteme göre yeniden yapılandırılmasındaki en önemli adımlardan biri, uzmanlaşmış ekonomik yönetimin bir parçası olarak gündeme alınan Bağımsız Düzenleyici Kurumların kurulması olmuştur. Böylece yürütme mekanizması içinde kurumsal ve yönetsel dönüşümün tesisi sağlanması amaçlanmıştır.19. yüzyılın sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı serbest piyasa sektörlerini düzenlemek için ortaya çıkan bu kurum ve kuruluşlar, 1980'lerde özellikle İngiltere, Almanya, Fransa ve İskandinav ülkeleri gibi birçok gelişmiş kapitalist ülkede sayı ve önem kazanmıştır.

1990'lerin sonunda, İkinci Kuşak neoliberal politikalar bağlamında gelişmekte olan ülkelere önerilen en önemli reform araçlarından biri olmuştur. Türkiye'deki ilk Bağımsız Düzenleyici otorite olan kurum (BDK), 1981 yılında kurulan Sermaye Piyasası Kurulu'dur (SPK). 1992'ye kadar Maliye Bakanlığı'na politik olarak bağlı bir kuruluş olan SPK 1992 ve 1999 yıllarında kuruluş kanununda yapılan değişikliklerle finans ve sermaye piyasası konularında tek yetkili merci haline getirilmiştir. AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'nın bir unsuru olarak 1994 yılında kurulan ancak 1997'ye kadar etkin olarak çalışmayan Rekabet Kurumu da 1990'ların sonundan itibaren etkinleştirildi (Öztürk, 2003). Bu ikisi dışındaki tüm BDDK'lar 1990'larda ve 2000'lerin başlarında birbirini izleyen ekonomik krizlerin ardından, IMF tarafından sağlanan kredilerin kullanılmasının birer koşulu ya da AB üyelik müzakerelerinin bir şartı olarak kuruldu.

Bağımsız Düzenleyici Kurumlar, Kemal Derviş ve AKP dönemlerinde Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yaşamının ve kamu yönetiminin önemli enstrümanlarından biri haline geldiler. IMF'ye Aralık 1999 tarihinde taahhüt edilen niyet mektubunda ve izleyen görüşmelerde hükümet IMF ile anlaşma kapsamında kamu alımları, bankacılık, enerji, tütün ve alkollü içecekler sektörlerinde BDDK'lar kurulacağını açıkladı. AB ile yürütülen müzakere süreci de bu kurumların gelişimini hızlandırdı (TÜSİAD, 2003). 2000 yılı sonrasında kurulan bütün BDK'ların her biri kendi özgün yapısı içinde belirli derecelerde özerklik sahibiydi ancak finansal piyasalar gibi kritik alanları düzenleyen BDK'lar daha bağımsız olarak düşünülürken esas olarak devlet, politika alanı ve bürokrasinin güç dengelerinden, muhtemel baskılardan görece bağımsız bir nitelik taşımaları öngörüldü. Kurullarda piyasa aktörleri ve sermaye temsilcileri de BDK'ların icra kurullarında dernekler, odalar veya şirketler seviyesinde temsil edildiler. BDK'ları kamuoyuna açıklamak ve meşruluk tartışmalarını gidermek için kullanılan ana argüman, teknik uzmanlıkları ve politik baskılardan yalıtılmış oldukları iddiasıydı. Buldukları sektörde geniş yetkiler tanınan bu BDK'lar küreselleşen dünya düzeninde piyasaların liberalleşmesinin ve düzenlemenin ihtiyacının teknik bir sonucu olarak formüle edildiler. BDK'lar, kurumsal formları ve uzman kadrosu sayesinde yüksek teknik yetkinliğe sahip yönetmeliklerin ürünü olarak ortaya çıktılar.

Özel bir radyo veya televizyon kanalının ya da bankanın kurulması gibi izinler ilgili BDK'nın onayına bağlı kılınırken, sermaye piyasalarında faaliyet göstermek de yine bir BDK'nın iznine bağlı hale getirildi. Bu gibi örneklerden de görüldüğü gibi buldukları sektörün işleyişini düzenleme, yönetmelik ve tebliğ çıkarma gibi yetkileri de olan bu kurumlar aynı zamanda buldukları sektörde firmaları izleme, denetleme, yasaklama, el koyma gibi yetkilere de sahip kıldılar (Oğuz, 2008). Bu kurumların yönetim kurulu üyelerinin bir bölümü hükümet ya da ilgili bakanlıklar tarafından atanırken, bazı kurumlarda TOBB yönetimi ve işveren örgütleri de temsilciler atamaktadır. Türkiye'de 2020 yılı itibariyle 11 tane Düzenleyici ve Denetleyici Kurum bulunmaktadır (Çizelge 3.1.) Türkiye'de kurulan BDK'ların hukuki altyapılarını oluşturan kanunlar ya da kuruluş kanunları ise Çizelge 3.2'de verilmiştir.

Çizelge 3.1. 2020 Yılı İtibariye Etkin Olan BDDK'lar

Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar	Bağlı Bulunduğu İlgili Bakanlıklar
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı
Sermaye Piyasası Kurulu	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Kamu İhale Kurumu	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Rekabet Kurumu,	Ticaret Bakanlığı
Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Kişisel Verileri Koruma Kurumu	Adalet Bakanlığı
Nükleer Düzenleme Kurumu	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu	Hazine ve Maliye Bakanlığı

Kaynak: BMK Genel Müdürlüğü, 2020

Çizelge 3.2. Düzenleyici Kurum ve Kuruluşların Yasal Durumları (2020 Yılı İtibariyle)

Kanun Adı	Kanun Numarası	Kabul Tarihi	Resmi Gazete Tarihi
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu	3984	13.04.1994	20.04.1994
Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu	2813	05.04.1983	07.04.1983
Sermaye Piyasası Kurulu	2499	28.07.1981	30.07.1981
Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kur.	9859	28.12.2005	31.12.2005
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu	4628	20.02.2001	03.03.2001
Kamu İhale Kurumu,	4734	04.01.2002	22.01.2002
Rekabet Kurumu,	4054	07.12.1994	13.12.1994
Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu	6223	06.04.2011	02.11.2011
Kişisel Verileri Koruma Kurumu	6698	24.03.2016	07.04.2016
Nükleer Düzenleme Kurumu	7142	10.05.2018	09.07.2018
Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu	30922	18.10.2019	18.10.2019

BDK'lar buldukları sektörde sahip oldukları geniş yetkiler ve etkinlik alanıyla ilgili sektörlerdeki aktörler açısından değişik sermaye gruplarının, farklı çıkarların, değişik ajandaları, çelişkilerin ve uzlaşmaların zemini oldular (Oğuz, 2008). 1990'ların krizlere yol açan, yönetim zaafları ve çatışmalarıyla geçen deneyiminin ardından 2000'li yıllarda BDK'lar hızlı karar alan, sermaye birikimi sürecinin taleplerine yanıt vermeye odaklanan yeni bir ekonomik siyasal mekanizma olarak iş gördüler.

Türkiye'de politik alandan bağımsız olmasına vurgu yapılan BDK'larda yerli ve yabancı sermaye grubu temsilcileri ve/veya sektör temsilcileri BDK'ların pek çok karar organlarında yer buldular. TOBB kurumlarda en çok temsil edilen kuruluş olurken sermaye gruplarının ve piyasa aktörlerinin karar alıcı nitelik taşıyan kurumların bağımsızlığını gölgelediğine dair tüm itirazlar göz ardı edildi (Tan, 2002).

Böylelikle hükümetlerin ya da kamu otoritelerinin siyasi tercihleri ne olursa olsun, BDK'lar piyasa aktörlerinin müdahalelerine açık, neo-liberal politikalar konusunda tavizsiz, siyasal otoriteyle sermaye gruplarının güç ilişkilerinin belirleyici olduğu bir karar mekanizması içinde çalışan organlar haline geldi. BDK'lar kuruldukları sektörde neredeyse yasama, yargı ve yürütme yetkilerini elinde toplayan organlar olarak sık sık siyasal otoriteyle çelişkiler yaşayan, bakanlıkların yönetim kurullarına atamalar konusunda tartıştıkları, yasaları sık sık yeniden düzenlenen kurumlar haline geldiler. AKP hükümetleri sürecinde BDK'ların yönetimi sık sık tartışmaların ve yeni düzenlemelerin konusu olmaya devam etti (Oğuz, 2008) .

4.2.4 Kamu İhale Kanunu ve Kurumu

Türkiye'de Kamu İhale Kurumu'nun (KİK) 2002 yılındaki kuruluş süreci tüm kurum ve aktörlerin neo-liberal programa bağlılıklarına rağmen çatışmalı bir süreç içinde gerçekleşti. Kamu İhale Kanunu, Türkiye'de 1990-2003 yılları arasında GSMH'nin yüzde 20-25 gibi çok büyük bir bölümünü oluşturan ve 2003 yılına kadar yüzde 90'lık bölümü yerli sermaye grupları tarafından paylaşılan kamu alımlarını düzenleyen en önemli tartışma konularından biriydi (Kural ve Alsaç, 2006). Genellikle ulusal pazarın ve aktörlerin korunmasının bir aracı olarak kullanılan kamu ihaleleri, küreselleşme sürecinde hem yerli sermaye gruplarının kendi içlerindeki hiyerarşinin, hem de yabancı sermaye ve yerli sermaye gruplarının kendi içlerindeki ve devletle ilişkilerinin düzenlenmesi açısından büyük önem taşıyordu. Bununla birlikte uluslararası sermaye de ihalelerin küreselleşmesini yani küresel sermayenin ihale almasını önleyen kuralların ya gevşetilmesini, ya da kaldırılmasını istiyordu (Turan, 2016). Uluslararası sermaye grupları için kamu ihale sisteminde yapılacak değişiklik Türkiye pazarına girebilmek bakımından önem arz etmekteydi. Çünkü özelleştirme Türkiye'de oldukça yavaş ilerliyordu ve devlet hala pek çok sektörde mal ve hizmetlerin en büyük alıcısı durumundaydı. Bu nedenle dış sermayeler ihale işlemlerinde küresel bir düzenlemeden yanaydılar. Milli sermayeler ise mevcut durumları içinde devam eden ölçeği aşağı-yukarıya çekmeye veya aynı düzeyde tutmaya çalışarak ya da diğer sermaye kesimleriyle ittifaklara giderek ölçek krizine karşı ayakta kalmaya çalıştılar (Oğuz, 2016)

KİK'in kuruluşu 2001 ekonomik krizinden sonra IMF kredilerinin serbest bırakılma şartlarından biri olarak geldi. "Yolsuzluk, rant, ahbap-çavuş kapitalizmi döneminin geride kalacağı" söylemiyle gündeme gelen düzenleme, gerçekte Türkiye'de müteahhitler, ithalatçılar, yerli ve yabancı şirketler, bürokratlar ve politikacılar arasındaki ilişkileri etkileyen bir nitelik taşıyordu. İç pazarda, Türkiye'de temsil edilen yabancı firmaların ancak yerel arz kaynaklarının olmadığı koşullarda yer bulabildiği bu ihalelere ilişkin yeni KİK düzenlemesi, 1990'ların sonundan itibaren neo-liberal gündemin önemli bir parçası olarak ortaya çıktı ve yeni Kamu İhale Yasası, 4 Ocak 2002'de kabul edildi. Ulusal tedarik pazarlarının küresel rekabete açılmasını talep eden DTÖ, IMF ve DB gibi kurumların telkinleri, ayrıca AB'nin ve şirketlerinin AB ihale mevzuatının kabul edilmesiyle Türkiye'deki büyük inşaat projelerine katılmasının sağlanması uzun yıllardır sürüncemede olan Kamu İhale Kanunu'na yönelik baskıyı arttırmıştı (Oğuz, 2016). Yeni yasa tüm kamu alımlarının KİK Kurumu olarak adlandırılan düzenleyici kurum tarafından yapılmasını sağlamıştır. Daha önce Bayındırlık, Maliye Bakanlığı ya da Sayıştay gibi bir dizi devlet kurumuna dağıtılan yetkiler KİK 'da toplanmış, kurumun üyeleri de devlet kurumları ve iş örgütleri tarafından önerilecek bir yönetim kurulu tarafından oluşturulacaktı. İki Maliye Bakanlığında olmak üzere Hazine, Danıştay, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, TOBB, TİSK gibi kurumların temsilcilerinden oluşması planlanmıştı. IMF'nin stand-by programı için, AB'nin Genişleme Programı'nın devamı için, DTÖ'nün Devlet İhaleleri Anlaşmalarının imzalanması için, Dünya Bankası'nın da Kamu Sektörü Uyum Kredilerinin serbest bırakılmasının ön şartı olarak gündeme getirdiği KİK başlangıçta 2002 yılında "15 günde 15 kanun" sloganıyla ses getiren Kemal Derviş'in en önemli kanunlardan biriydi. Fakat kanun çıktıktan hemen sonra, Kasım 2002'de AKP'nin iktidara gelmesiyle KİK yerli sermayelerin talepleri doğrultusunda yeniden düzenlendi. KİK, yürürlüğe girdiği 2003 yılından itibaren 190 kez değişikliklerle uğradı. KİK'te en son 2020 yılında doğal gaz piyasasının düzenlenmesi amacıyla değişikliğe gidilmiştir (Sözcü, 13.10.2020).

Kamu İhale Yasası'nda yapılan değişiklikler Türkiye'de yerli sermayenin uluslararasılaşma yolunda önemli bir adım olmuştur. AKP'nin iktidara gelmesi ile birlikte yerli sermayenin uluslararası piyasalarda temsil süreci hız kazanmıştır. AKP'nin Kamu İhale Yasası'nı yerli sermaye yönünde değiştirme çalışmaları uluslararası sermayelerin tepkisi ile karşılanmış bu durum yasanın uluslararası sermayelerin istekleri doğrultusunda değiştirilmesine ve güncellenmesine neden olmuştur. Bu nedenle Kamu İhale Yasası son haliyle daha çok Uluslararası sermayelerin talepleri çizgisinde oluşan bununla birlikte yerli sermayenin de ayakta kalmasını sağlayan bir düzenleme metni olarak karşımıza çıkmaktadır (Oğuz, 2016).

Kanuna her ne kadar Türkiye'de kurulu yabancı şirketleri de kapsayacak şekilde çok sayıda yabancı sermayeyi destekleyen hükümler eklenmiş olsa da temelde yerli ve yabancı gruplar arasındaki uzlaşmaları yansıtan bir içerik oluşmuştu. Bu uzlaşma süreci IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından da destekleniyordu. AKP hükümetinin IMF'le Mayıs 2005 yılında imzaladığı son üç yıllık stand-by anlaşmasının 39,5 milyar dolarlık bir kredi anlaşması içermesi bu desteğin açık kanıtıydı. 2001 yılındaki büyük kurtarma operasyonu sırasındaki IMF desteğinin 8 milyar dolar seviyesinde olduğu hatırlanırsa, IMF 2000'lerin ortalarına gelindiğinde büyük bir neo-liberal kurumsal düzenleme başarısı olarak gördüğü Türkiye'deki dönüşümü etkin bir şekilde destekliyordu. IMF'in tüm dünyada verdiği kredilerin 2/3'lük oranı Türkiye'ye gidiyor ve bu destek sonucu IMF yurtdışında "Turkish Monetary Fund" haline gelmekle eleştiriliyordu (Atasoy, 2009). Kamu İhale Kanunu da bu destekten bağımsız değildi. Çatışmalı ve sürekli müzakerelerin yapıldığı bir süreç içinde ihale konularının sık sık belirli adreslere teslim edildiği, kamusal kent arazilerinin kullanım ve ihale koşullarının da yeniden düzenlendiği eleştirileri yapıldı (Boratav, 2015).

AKP'nin resmi olarak göreve geldikten 9 gün sonra ilk yasa değişikliği olan Gelir Vergisi Kanunu'nda "vergilendirilebilir gelir" oranlarına yönelik değişiklikler yapmaya başlaması gibi Kamu İhale Kanunu da sürekli değiştirildi. 2008'e kadar 50 kez KİK ya da sözleşmeleri düzenleyen kanunlar, sektörel ihale düzenleme yasaları değiştirildi, istisnalar getirildi, ihalelere katılım sınırlarına dair eşik değerler ve

yeterlilik sınırları sürekli olarak yeniden tanımlandı. Özellikle 2007 krizinden sonra yapılan düzenlemelerle hükümetin ihale süreci üzerindeki kontrolü arttı. Yeni düzenlemeler genellikle 2007'ye kadar AB sürecine zarar vereceği ya da IMF anlaşmalarını ihlal edeceği gerekçesiyle geri çekilen ya da ertelenen düzenlemelerdi (Oğuz, 2008).

Yerel yönetim alımlarının Kamu İhale Kanunu kapsamında çıkarılması bu yöndeki girişimlerin önemli bir örneğiydi. AKP'nin, 28 Mart 2004 tarihinde yerel seçimlerde belediyelerin yüzde 80'ine yakın bir bölümünü kazanmasının ardından 13 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni belediye yasası kapsamında, konut işleri Kamu İhale Kanunu'nun kapsamı dışına çıkarıldı. Aynı şekilde belediyelerde belirli değerlerin altında kalan alımlarda doğrudan tedarik yöntemi kullanılmaya başlandı ve devletin ekonomik işletmelerinde de belirli bir seviyenin altındaki alımlar KİK dışına çıkarıldı. Dolayısıyla AKP hükümeti döneminde devletin neo-liberal yeniden yapılandırılması, yukarıdan aşağıya bir sermaye sınıfı yaratılması, gelir dağıtımı ve beslenmesi süreciyle paralel ilerledi. Devletin yeni mimarisi de bu sürece uygun, sürecin başındaki “ekonomiyi siyasetten ayırmak” yönündeki iddiaların tersine siyasal kadroların ve yeni ekonomi kurumlarının denetimini arttıran bir çerçevede sürdü (Silverman, 2012).

Başlangıç döneminde AKP'nin seçim ihale yasasını, toplumsal ekonomik temelini oluşturan küçük ve orta ölçekli yerli sermaye grupları lehine değiştirme yönündeki girişimleri, neo-liberal uluslararasılaşmanın yapısal-kurumsal gereklilikleri ile sınırlanmışken 2007-2008 sonrasında, yapısal kurumsal değişikliklerin olgunlaşmasıyla birlikte “neoliberal merkezleşen bir devlet” yapısı çerçevesinde düzenlenmeye başlandı. Ekonomi Koordinasyon Kurulu'na (EKK) yeni işlevler yüklenirken yeni kurumların oluşturulması süreci de kesintiye uğramadan devam etti. KİK, Maliye Bakanlığı'na bağlı, kamu tüzel kişiliğe sahip ve kendisine has mali ve idari özerkliği olan bir kuruluştur. KİK görevini yerine getirmede bağımsızdır. Mali tabloları Sayıştay tarafından denetlenmektedir. Hiç bir kişi veya kuruluş kurumun kararlarını etkilemek amacıyla istekte bulunamaz veya emir veremez (Karakaş, 2008).

4.3. Neo-liberalizmin Sosyal ve Siyasal Sonucu: AKP ve Neo-Liberal Popülizmin Yükselişi

4.3.1 Neo Liberalizm Popülizm

Neo-liberal popülizm çalışmanın ikinci bölümünde ana hatları ile belirtilen klasik popülizmden birçok noktadan farklılıklar göstermektedir. Her şeyden önce neoliberal popülizm politikası farklı sınıfların siyasetini ve eski ittifakların yeni gruplara bağlı olarak çözülmesini yasaklamaktadır.

Neoliberal politikaların genellikle üç temel dayanağı vardır: Bunlardan birincisi devlet ile piyasalar arasındaki ayrılıktır. Neoliberal sisteme göre devlet ve piyasalar temelde birbirinden farklıdır ve birbirini dışlayan iki kurumdur. Bu nedenle bir kurumun genişlemesi ancak diğer kurumun gerilemesi ile mümkündür. İkinci varsayım piyasaların verimli, devletlerinse müsrif ve ekonomik açıdan verimsiz olacağı ideasıdır. Üçüncü varsayım ise devletin ekonomiye müdahalesinin sistematik ekonomik sorunlar yaratacağı düşüncesidir. Neoliberalizm, devletin ekonomiye müdahalesinin daha çok kaynakların yanlış kullanılmasına, rantçılığın ortaya çıkmasına ve teknolojiden daha az faydalanılmasına neden olacağını savunmaktadır (Saad-Filho, 2008). Bu nedenle neoliberalizm, 1970'lerde kapitalizmin genişlemesindeki birikim krizine bir çözüm olarak, finansallaşmanın, piyasalaştırmanın, liberalleşmenin ve sermaye gücünün restorasyonunun hegemonik bir tarzı haline gelmiştir.

Bu modelde klasik popülizmin aksine, bir yandan devletin sermaye birikimindeki temel rolü aracılığıyla, diğer yandan bastırma yoluyla finansal sermaye hegemonyası olasılığı genişletilmekte ve güç grubundaki diğer sınıflar da baskı altında tutulmaktadır. Hegemonya, ücretlerdeki ve emek verimliliğindeki artışla bağlantılıdır ve işçi sınıfının vergi yükü klasik popülizmin aksine "özelleştirme", "piyasalaştırma", "çalışanlar arasındaki rekabet" veya "güvencesizleştirme" gibi kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emek sürecini neo-liberal bir tarzda parçalamaya yönelik tüm bu uygulamalar, iktidar grubundaki sınıf katmanlarına tek tip özellikler kazandırdı ve böylece işçi sınıfının bölünmesi anlamına gelmiştir.

Bu bağlamda neoliberalizm, her şeyden önce emek ilişkilerinde kapitalist sınıfın lehine iktidarı yeniden tesis etmektedir. Mesele, bu modeli sınıf özelliklerinden soyutlayarak, "alt düzey insanlar "ın hangi hegemonya araçlarını kullanacağı sorusuyla ilgilidir. Daha önce de belirtildiği gibi, neoliberal popülist hegemonya bu konu etrafında işlevsiz hale gelmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi değer, kâr, faiz artışı ve rantiyelerin çevreden merkeze transferiyle birlikte bu ülkelerin kırılğan hegemonyasını popülist bir strateji ile bir düzeyde de olsa sürdürülebilir kılmak gerekmektedir. Bu anlamda özellikle AKP özelinde bakıldığında İslamcılığın popülist kalıntıları, kriz çözüm sürecinde, hayırseverlik ve dayanışma çerçevesinde egemen sınıfın yönetici sınıfıyla ilişkilendirilmiştir (Yıldırım, 2009)

Üstelik bu durum, yalnızca tabi sınıfın siyasi ve ideolojik diliyle işlemekle kalmamış, aynı zamanda sınıfın iktidar gruplarını bölen ve hegemonik istikrarı engelleyen kısmının siyasi ve ideolojik diliyle birlikte yönetici sınıfın siyasi diline de tercüme edilmiştir. Laclau'nun dediği gibi; "Bir sınıf sadece toplumdaki diğer insanlara tek bir dünya görüşünü dayatarak hegemonya kurmakla kalmaz, farklı dünya görüşlerini nötralize edecek şekilde bir dereceye kadar farklı dünya görüşlerini de ifade edilmektedir. Egemen sınıfın hegemonyasını kullanma yolları iki şekilde karşımıza çıkmaktadır: 1-Sınıf dışı çelişkiler ve mezhepler, onu kendi içinde netleştirerek, 2- Alt tabaka sınıfın politik söyleminin bir parçası olmayı özümseyerek (Laclau, 2001) Yinelemek gerekirse, hegemonya tek bir ideolojiyi dayatmaktan çok farklı ideolojik unsurların ifadesidir. Öte yandan, neoliberalizm, Gough'un işaret ettiği gibi, egemen sınıfın düşen kâr oranını artırma, işgücü maliyetlerini düşürme ve üretilen sermaye kazançlarını çoğaltma dürtüsü doğrultusunda artırma arayışıyla tutarlıdır, diğer yandan, sosyalleşme biçimini zayıflatarak veya ortadan kaldırarak, toplumu depolitize edilmesine çareler aramaktadır (Issue, 2002).

Bu anlamda neoliberal popülizm, eski sosyalleşme biçimlerinin ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak başarılı olabilecek bir sistemdir ve bu sebeple neoliberalizmle ile popülizmin aynı anda meydana çıkmasından ziyade neoliberalizmle şekillenmiş bir ortamın arkasında giden ve neoliberalizme karşı çareler üreten bir popülizm tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası neoliberalizm, doğmakta olan dönemde popülist teknolojiden yararlanmış olsa da neoliberal popülizm, hegemonik proje çerçevesinde sürdürmeye çalışan bir yönetici sınıf projesi olduğu için yeni bir hegemonya tekniğidir (Yıldırım,2009).

4.3.2. AKP Döneminde Neo-liberal Popülizm

4.3.2.1 Eğitimde Neoliberal Popülizm

AKP, neoliberalizmin ticarileştirme ve reklam karşıtı mantığını desteklemeye ve kamu hizmetlerini özel sermayenin hizmetine açmanın yollarını bulmaya hedeflemektedir. Öte yandan eğitim, bu hedeflerle çelişmeyen “popülist” politikalar izleyerek “çevreyi yumuşattığı” alanlardan biridir. AKP’nin eğitimde neoliberal popülizm bağlamında görülebilecek uygulamaları arasında, 2003 yılında 10 bin yoksul ve başarılı ilköğrencisini kamu fonlarıyla özel okullarda eğitmek için bir genelge yayınladığı söylenebilir. Önemli bir başlangıç olarak, 2006-2007 eğitim-öğretim yılından itibaren ilköğretimde ve daha sonra ortaöğretimde ücretsiz kitap dağıtımı yapılmıştır. 2003 yılından itibaren özel yayınlardan ders kitaplarının satın alınmasıyla ortaya çıkan kaynak aktarımı, devletin sermaye birikimine bel bağladığı ortamın açık bir örneğidir; bu durum ders kitaplarını ücretsiz dağıtımını meşrulaştırmaktadır. Popülizmin ticarileştirilmesinin bu anlamda bir sermaye stratejisi olduğu gerçeği, hem sermaye birikimine katkısı hem de bu uygulamaların meşrulaştırılmasında bu politikanın ikili işlevselliği kazanıldığında daha da netlik kazanmaktadır.2005 yılı verilerine göre Türkiye’de hane halkının toplam eğitim harcamaları içindeki payının 5,8 olduğunu ve 2006 sonunda bu rakamın 9'a ulaştığını düşünürsek, halk eğitimini teşvik eden politikaların uygulanması bağımlı sınıfları kabul edilebilir hale getirmektedir.

Bir yanda bağımlı sınıflar, diğer yanda neoliberalizm dengesi, hayatta kalmaları için hayati bir sınıf politikası olduğunu bir kez daha göstermektedir (Eğitim Sen, 2007). AKP'nin 2002-2020 yılları arasındaki eğitim politikalarıyla ilgili resmi ve siyasi söylemleri dönemlere göre Çizelge 3.3'de belirtilmiştir.

Çizelge 3.3. AKP Döneminde Eğitim Politikası ve İdeolojik Temelleri

	I.Dönem 2002-2007	II. Dönem 2007-2011	III. Dönem 2011-2017	IV. Dönem 2017-2020
Resmi Söylem	Eğitimin kalkınmanın en önemli ögesi olduğu söylemi	İnsanın yaşam standartlarını yükseltmesi ve ülkenin refah düzeyinin yükseltilmesi üzerine söylem	Eğitimin toplumu güçlü tutmada en temel ve en güçlü hizmet alanı oluşu belirten söylem	Eğitimin insana yatırım olduğu ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi söylemi
Eğitim Politikası	Eğitim alanında toplam kalite yükselmenin önemi ve bu alanda oluşan eksiklikleri giderme politikası	Eğitimin toplumun güçlenmesi alanında yapılacak faaliyetlerin başında gelen kurum olduğuna ve eğitimin en temel hizmet alanı olmasına yönelik politika	Kalkınmada eğitimin en temel unsur olduğunu ve toplumu daha güçlü kılmaya yönelik politikalar	Eğitimin dünya üzerinde gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarma politikası
İdeoloji	Milli görüş çizgisinde muhafazakâr merkezli ve liberal ekonomik pozisyon	Muhafazakâr temeli siyasal koruma odaklı yeni bir iktidar perspektif	Milliyetçi ve aşırı muhafazakâr ve ulusal devletçi olan bir anlayış	Milliyetçilik muhafazakârlık ağırlıklı milli güvenliği esas alan bir ideoloji

Kaynak (Ömürlüoğlu, 2020)

Çizelge 3.4. Yıllara Göre Türkiye'deki Eğitim Harcamaları

Yıllar	MEB	YÖK ve Üniversiteler	Toplam Eğitim Bütçesi	
	TL	TL	TL	GSYH %
2011	34.112.163.000	11.503.927.500	45.776.282.500	3.52
2012	39.169.379.190	12.743.603.000	51.912.982.190	3.66
2013	47.496.378.650	15.227.760.500	62.724.139.150	4.00
2014	55.704.817.610	16.939.010.000	72.643.827.610	4.16
2015	62.000.248.000	18.493.252.000	80.493.500.000	3.44
2016	76.354.306.000	23.590.696.000	99.945.002.000	3.83
2017	85.048.584.000	25.620.450.000	110.669.034.000	3.65
2018	92.528.652.000	27.761.363.000	120.290.015.000	3.49
2019	113.813.013.000	33.023.355.000	146.836.368.000	3.30
2020	125.396.862.000	36.145.740.000	161.542.602.000	3.32

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, (2019-20)

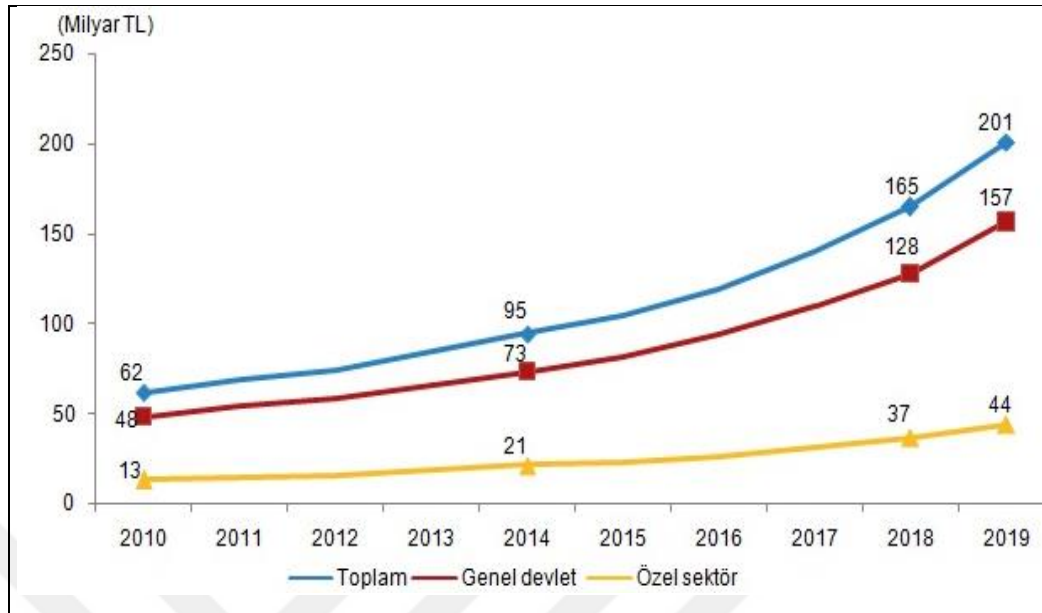
Türkiye’de eğitim alanındaki harcamalar ile ilgili olarak yorum yapabilmek için, yıllara göre eğitim bütçelerinin incelenmesi gerekir. Çizelge 3.4; Türkiye’de 2011-2020 yılları arasındaki eğitim için ayrılan bütçelerin merkezi bütçe içindeki durumlarını yansıtmaktadır. Bütçe ise, merkezi yönetim bütçesi içinde yıllara göre sürekli olarak artış göstermektedir. Merkezi yönetim bütçesi içinde eğitime ayrılan bütçe miktarı AKP ’nin iktidara geldiği 2002 yılında 39.269 milyar TL iken bu oran 2020’de 125.396 milyar TL olarak gerçekleştiğini görmekteyiz. Ayrıca toplam eğitim bütçesinin GSYİH’ya oranı 2011’de %3,52 iken bu oran 2020’de %3,32 olarak gerçekleşmiştir.

- AKP’nin eğitim alanında 2015-2020 yılları arasındaki diğer popülist çalışmaları ise şöyle sıralayabiliriz:
- Ders kitapları ücretsiz olarak dağıtılmaya başlanması;
- Eğitim müfredatında köklü değişiklikler yapılması;
- Lise eğitiminin 4 yıla çıkarılması ve eğitim sistemi 4+4+4 şeklinde yeniden düzenlenmesi;
- Üniversite giriş sınav sistemi tekrar çift aşamalı hale dönüştürülmesi;
- Ortaöğretimde başörtü serbest bırakılması;
- Tüm liseler Anadolu Lisesi olarak yeniden düzenlenmesi;
- Dershanelerin kapatılması;
- Öğretmen atamalarında mülakat sistemi getirilmesi;
- Ders kitaplarında Atatürkçülük ile ilgili konular azaltılması;
- Eğitim kurumları içine mescit kurma zorunluğu getirilmesi;
- 15 Temmuz darbe girişiminin ders kitaplarında yer alması;

4.3.2.2. Sağlıkta Neoliberal Popülizm

Neoliberal popülizm metalaştırmayı mümkün kılan popülizmdir ve AKP'nin kapitalizm yanlısı popülist politikalarının temel kamu hizmetlerinin pazarlanmasında ve neoliberal sermaye birikimi modeline uygun hale getirilmesinde en görünür olduğu alanlardan biri de hiç kuskusuz sağlık sektörüdür. Sağlık hizmetleri devlet tarafından "popülist" bir içeriğin geliştirilmiş ve topluma sunulan başka bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

AKP döneminde, özellikle sağlıkta dönüşüm programında yapılan değişikliklerle birlikte, ilaç kullanımına yönelik tedavi yaklaşımı ve büyük ölçüde ilaç ve tıbbi teknoloji kullanımına dayanan tıbbi teknoloji merkezli sağlık hizmeti, önleme ve anlama açısından önceliklendirilmiştir. Sağlık hizmetlerindeki harcamalar bu durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak 2007 yılında yaklaşık dört kat artış gözlemlenmiştir. Bu süreçte konumuz için önemli olan nokta, kamunun sağlık harcamaları ile aynı zamanda özel sağlık kuruluşlarından aldığı tedavi yardımlarının artmasıdır. Ankara Tabipler Birliği raporuna göre Devletin 2006 yılında özel kuruluşlarından aldığı hizmetlerinin maliyeti 3 milyar YTL (0,3 milyar ABD Doları) olmuştur (Altınok ve Üçer, "Sağlıkta Dönüşüm Sürecinde Sağlık Harcamaları", 2008)Yine bu bağlamda: "SGK'nın tedavi masraflarına bakarsak 2001-2007 yılları arasında devlet hastanelerine ayrılan fon beş kat, üniversite kliniklerine ayrılan fon 4,3, özel hastanelere ayrılan fon ise 7,6 kat arttı. SGK 2001-2007 tedavi giderleri içinde ilk sırada kamu hastanelerinin payı gelirken, özel hastanelerin payı hızla yükselirken, devlet tedavilerinin payı (yüzde 65,9'dan yüzde 62,3'e) ve üniversitenin payı (yüzde 18,4) %14,8'e) Maliyetler düşmesine rağmen, özel hastanelerin katılımı %15 iken %7'den %22,8'e yükselmiştir (Soyer 2008: 28).2020 yılında Türkiye'de sağlık harcamaları 2019 yılına göre % 21,7 oranında artarak 201 milyar 31 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Genel devlet sağlık harcaması ise %22,5 artarak 156 milyar 819 milyon TL seviyelerine ulaşmıştır. Ayrıca Özel sektör sağlık harcamaları %18,8'lik bir artış oranı ile 44 milyar 212 milyon TL olarak gerçekleşmiş. Kişi başına sağlık harcaması 2018 yılında 2 030 TL iken, 2019 yılında %19,9 artarak 2 434 TL'ye yükselmiştir.

Şekil 3.2. Türkiye’de 2010 -2019 Yılları Arasındaki Sağlık Harcamaları
(TUİK, 19 Kasım 2019, Sayı: 33659)

AKP hükümeti sağlığın bütçe içindeki payını ve toplam kamu sağlık harcamalarını 1/10'a indirdi. Başka bir deyişle, devlet bütçesi sağlıkla olan ilgisini yitirmiştir. Sağlık Bakanlığı bütçesinin bir kısmı sağlık hizmetlerine yapılan toplam harcamayı azaltmıştır; AKP ise sağlık harcamalarını başta SSK olmak üzere üç sosyal sigorta kurumunun fonlarından ve ardından SGK'dan karşılamayı tercih etti.

Ayrıca Yeşil Kart, AKP iktidarı döneminde devletten özel sektöre kaynak aktarmak amacıyla hizmet satı almada tercih ettiği bir araç olmuştur. Yaklaşık her beş vatandaştan birinin yeşil kartı bulunduğu ülkede, çoğu ilde yeşil kart oranı %70'lere ulaşmıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun birçok şehrinde bu kart baskın bir sosyal güvenlik sağlayıcısı olmuştur. Bu nedenle AKP döneminde sağlık ve sosyal hizmetlerde “destek modeli” haline gelmiştir (Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara: 2007). Diğer yandan, Buğra'nın da belirttiği gibi, "Yeşil Kart'ın vatandaşın sağlık masraflarını karşılamaya yeterli olması, yoksullarının tam olarak takdir edeceği bir avantaj durumu yaratmıştır. Bu uygulama bir yandan artan ilaç giderlerinin karşılanması yoluyla neoliberal popülizmin seslendiği kitleyi, diğer yandan da devletin ilaç alanında faaliyet gösteren tekellerin sermaye birikimlerine katkı yaptığı oranda da tekelleri memnun etmiştir. (Buğra, 2008)

Türkiye'de A&G araştırma şirketinin Ocak 2007 yılında yaptığı kamuoyu yoklamasına göre, yeşil kart sahibi insanların yüzde 55,7'si AKP'ye oy vereceklerini ve yüzde 14,8'i ise diğer partilere oy vereceklerini söylemiştir. Dolayısıyla sağlıkta neoliberal popülizm, özellikle sağlığın ticarileştirilmesi özel sermayenin neoliberal tarzda gelişmesi açısından önem kazanmıştır. Vatandaşların bu kuruluşlarda yaptıkları tedavi harcamalarının SGK tarafından karşılanarak emekçilerin kaynaklarının sermaye birikimine katkı olarak aktarılması; diğer yandan da yeşil kart kullanımının yaygınlaştırılması ve imkânı olan hastaların belirli bir katkı payı karşılığında anlaşmalı özel sağlık kuruluşlarına doğrudan gidebilmesi, sağlık hizmetinin ticarileştirilmesi açısından popülist bir gelişme olmuştur. Nitekim bu alanda bir araştırma yapan A&G şirketi AKP'nin karnesi başlığı altında yürüttüğü kamuoyu araştırmasının sonuçlarına göre AKP'nin sağlık politikası, vatandaş tarafından 5 üzerinden 3.24 ile AKP'nin en beğenilen eylemi olduğunu göstermiştir

4.3.2.3. Sosyal Yardımlarda Neoliberal Popülizm

AKP'nin neoliberal popülist uygulamaları, özellikle yoksullarla ve hayırsever ilişkileri bağlamında yorumlanabilir. Bu ilişki daha çok SYDV, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu ve son olarak da yerel yönetimler üzerinden gerçekleştirdiği ekonomik ve sosyal yardımlar şeklinde kendini göstermektedir. Özbek'in dediği gibi: “1980 sonrası refah uygulamalarındaki önemli değişikliklerin başında, devletin sosyal harcamaları artırarak mümkün olduğu kadar çocukları koruma altına almaya çalışmasıdır (Özbek, 2002). Burada Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu aracılığıyla yapılan yardımlar ön plana çıkmaktadır.

Burada belediyelerin yoksullara yönelik yardım faaliyetleri benzer özellikler göstermekle birlikte, belediyelerin siyasallaşmasıyla bu yardımların siyasal işlevlerinin arttığı söylenebilir. Bu kapsamda özellikle devlet transferleri ile ilgili olarak 6 temel transfer başlığı olduğu belirtilebilir. Bunlar:

- Emekli maaşları;
- İşsizlik ödeneği,
- Dul aylığı ve malullük aylığı;
- Aynı ikamet kartından elde edilen gelir;
- Yaşlılık aylığı, sosyal yardımlar, burslar ve doğrudan gelir desteği;
- Aynı menfaatler ve son olarak diğer transferler (yurtdışına transferler ve diğer transferler).

Örneğin Şeker'in TÜİK hane halkı araştırması verilerine dayalı olarak yaptığı hesaplamalara göre, özellikle devlet tarafından aynı yardım gözlemlerinde 2004 ve 2005 yıllarında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir. Transferlerin %2.64'ü olarak tahmin edilen devlet tarafından finanse edilen maddi hibeler, 2005 sonunda 0.29'a yükselmiştir. AKP'nin katıldığı tüm seçimlerde oy çokluğu ile eş zamanlı olarak verilen hibe sayısındaki artış bu tabloyu tamamlamış ve bir sermaye stratejisi olarak neoliberal popülizmi pekiştirmiştir (Şeker, 2005).

2005 yılından 2020 yılına kadar devletin sosyal transfer çalışmaları sosyal devlet ilkesi çerçevesinde sürekli artmıştır. Örneğin; Türkiye'de 2019 yılında 3 milyon 282 bin aile sosyal yardımlardan yararlanırken 2020 yılında bu oran %102 artarak 6 milyon 630 bin olarak gerçekleşmiştir. Sosyal yardımlara ayrılan bütçe 2019'da 55 milyar TL olan bu rakam 2020 yılında 69 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Yine 2020 yılında sosyal yardımların GSYH içerisindeki oranı ise % 1.42 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında 6 milyon 630 bin aile sosyal yardımlardan faydalanırken bunlardan 2 milyon 450 bin aile düzenli yardım almış, 2 milyon 733 bin aile ise geçici yardım almıştır. 1 milyon 436 bin 799 aile ise hem düzenli hem de süreli yardımlardan faydalanmıştır.

Ayrıca 2019'da 688 bin 507 aileye 343 milyon TL tutarında gıda yardımı yapılmıştır. 2020'de bu yardım miktarı 1 milyon 154 bin ailede yaşayan 4 milyon 414 bin 724 kişiye toplam 629 milyon 297 bin 527 TL tutarında gıda yardımı şeklinde gerçekleştirilmiştir.

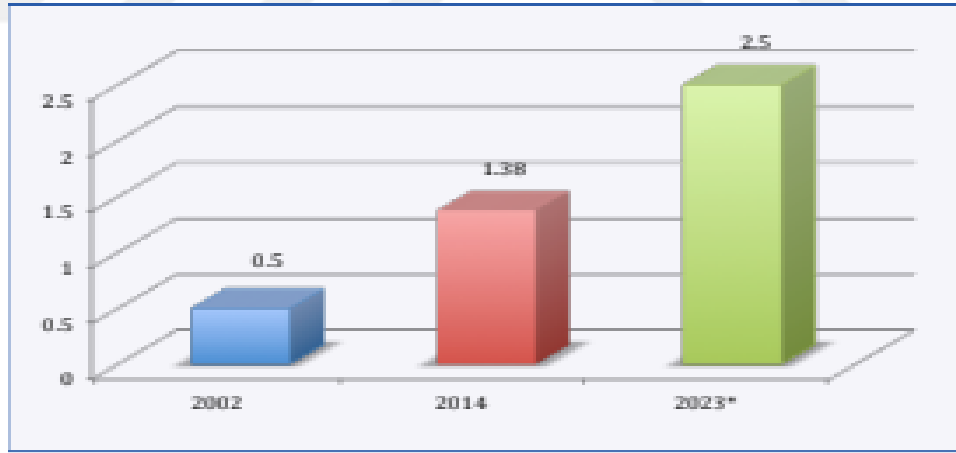
Yine 2019'da eski ve bakımsız evlerde oturan ihtiyaç sahibi 22 bin aileye 80 milyon 120 bin lira nakdi yardım yapılırken bu miktarlar 2020 yılında 23 bin 498 haneye 88 milyon 390 bin TL nakit desteği şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Sosyal Yardımlaşma Vakıfları aracılığıyla 2019'da 58 bin 425 öğrenciye 11 milyon 45 bin TL kırtasiye ve okul harcamaları için ödeme yapılırken, 2020 yılında 41 bin 965 öğrenci için 14 milyon 505 bin TL şeklinde gerçekleşmiştir (AÇSH, 2021).

AKP'nin katıldığı tüm seçimlerde oylarını artırması ve buna bağlı olarak verilen hibe oranlarını artırması, bu tabloyu tamamlamış ve bir sermaye stratejisi olarak neoliberal popülizmi pekiştirmiştir. AKP'nin Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonuna verdiği merkezi rol ve vakıf teşkilatının yerel düzeyde güçlendirilmesi bu bağış ve transferlerin artmasında önemli rol oynamıştır. Kalabalık nüfus, çeşitli mekanizmalarla yoksullara ayni ve nakdi yardım sağlanması konusunu gündeme getirmiştir. Türkiye ekonomisinin son 25 yılda yeniden yapılandırılması sürecinde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, etkiyi azaltacak tedbirlerin ana uygulayıcısı olmuştur. Yapısal uyumun politik ve sosyal maliyetlerini en aza indirmeyi amaçlayan sosyal bir politikayı da beraberinde getirmiştir (Yalman, 2004).

Türkiye'de 2007 yılı itibariyle 973 noktada yer alan SYDV il ve ilçe bazında teşkilatlanmış eksiksiz bir organizasyon ağına sahiptir. Merkezde Genel Müdürlük yönetimi tarafından yürütülen sosyal yardım mekanizmasını yerel vakıflardan oluşan bir organizasyonla kurumsallaştırmaktadır. Diğer yandan Yılmaz ve Çakar'ın da söylemiyle "Genel Müdürlüğün temel finansman kaynağının fon olması, genel bütçeden kaynak aktarımı yapan diğer kamu kuruluşlarından çok farklı bir mali yapı oluşturmaktadır. Mali yapısı fon olarak düzenlenen SYD Genel Müdürlüğü olarak sosyal yardım harcamaları için meclisten bütçe talep edilmesine gerek yoktur. Bu bağlamda fonun genel bütçe dışında olması fon kuruluna önemli ölçüde özerklik sağlamaktadır. Fonun hazinedeki hesabında biriken mali kaynaklara yönetim kurulu karar verir ve Başbakanın muvafakati ile çıkartılabilir (Yılmaz ve Çakar, 2008).

SYDV Genel Müdürlüğü'nün 2007 yılı faaliyet raporunda, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF) bütçesinde dönemsel olarak Sosyal Yardımlaşma Derneği (SYD) vakıflarına aktarılan payların oranı yıllar sonra incelendiğinde, 2003 yılından bu yana sürekli bir artış görülmektedir (SYDV, 2007).

Bu, AKP'nin İslami dayanışma bağlamında vakıflara yüklediği rolle fonun neoliberal popülist projede merkezileşmesinin kanıtıdır. Maddi yardım oranındaki bu artış, özellikle. Hiçbir gelir veya güvenlik güvencesi olmayan çoğu geçici veya işsiz Hane halkının durumu göz önüne alındığında, düzenli nakit transferli yeşil kart seçenekleri, bakkaliye ve odun kömürü gibi aynı yardımlar daha önemli hale gelmiştir. Giderek genişleyen yoksullara bütçeye ek yük getirmeden ve vergisi olmadan ve uluslararası finans şartlarına uygun olarak verilen bu hibeler sayesinde neoliberal popülist partinin seçmen tabanı genişlemiş ve siyasi destek artmıştır. Bağımlı sınıfların en yoksul katmanlarına bel bağlamanın bir sonucu olarak neoliberal birikim projesini doğurdu ve hegemonya projesinin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesini sağlamıştır.

Şekil 3.3. 2002-2023 Sosyal Harcamalar GSYH'ye Oranı

Şekil 3.3'te de görüldüğü gibi, TÜİK'in 2020 yılı sosyal harcamalar araştırması verilerine göre; ülkedeki ekonomik gelişmeye paralel olarak toplam bütçede sosyal harcamaların GSYİH'ya oranı 2002 yılında % 0,50 iken bu oran 2014 yılında % 1,38 olarak gerçekleşmiştir. Sosyal harcamaların GSYH içindeki payının 2023 yılında ise %2,50 oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir (AÇSH, 2020).

Aynı ve nakdi devlet yardımlarının payındaki bu keskin artıştan da anlaşılacağı gibi, bağımlı sınıflar arasında AKP desteğinin genişlemesinin altında yatan faktörlerden biri, neoliberal “sürdürülebilir yoksulluk” perspektifinin uzlaştırılmasıdır. Yıllardan yıla ve popülist mesajıyla yardım ve siyasi projesi arasındaki bağlantıyı görünür kılıyor. Bu modelin Türkiye’de doğrudan etki ettiği uygulamalardan biri Dünya Bankası fonlarıyla başlatılan Sosyal Riski Azaltma Projesi’dir. Bu proje kapsamında SYDTF tarafından Eylül 2001 tarihinde hazırlanan proje kapsamında Dünya Bankası’ndan beş yıl geri ödemesiz 500 milyon dolarlık kredi çekildi (Zabcı,2003). Eğitim yardımı, sağlık yardımı, akaryakıt yardımı ve gıda yardımı gibi 4 maddede özetlenen hızlı yardım bileşenine ek olarak, özellikle neoliberalizmin bağımlı sınıflar tarafından içselleştirilme biçimlerini dikkate alan uygulamalar, yukarıda da belirtildiği gibi, Mart 2002’de başlatılan ve AKP tarafından hızlandırılan periyodik nakit transferleri, düzenli yiyecek ve yakıt yardımlarıdır. Zabcı’ın belirttiği gibi; "Önceden 'hak' olan ve devletin talep ettiği hizmetlerin artık bu tür projelerle 'Yardım'a dönüştürüldüğünü burada vurgulamak gerekir" ve neoliberalizmin sınıf siyasetine atıfta bulunmaktadır. Popülizm, ekonomik haklarını siyasi eylemlerle arayan işçiler varken, şimdi "işsizler ve yoksullar" kategorisine giren ve aynı, nakdi veya geçici iş yardımına "ihtiyacı" olarak kabul edilen işten çıkarılan gruplar vardır.” (Zabcı, 2003).AKP İşte tam da bu nedenle, iktidar bloğunun sınıf kesimlerinin projesini istikrara kavuşturacak bir sınıf politikası izleyerek, yukarıda sözü edilen bağımlı sınıf kesimlerini “sermaye için” popülist bir iktidar tekniği ile “her ne kadar” neoliberal popülist projeye bağlamışlarsa da sermaye" ve hatta "yoksullar için" bu kesimleri kesmek için yardım kesme olasılığını düşünerek bu kesimleri “bağımlılaştırmıştır.”

AKP, bu süreçte iktidar temelini oluşturan sınıfların projesini istikrara kavuşturmayı amaçlayan politika izlemiş ve yukarıda bahsedilen bağımlı sınıf kesimlerini popülist bir yaklaşımla “sermayeye” birleştirmiştir. Yardımı düşünün. "Bağımlı" segmentler haline dönüştürmüştür. Ayrıca AKP, sosyal refah alanında mesajlarını İslami içerikle taşıyan Deniz Feneri ve Kimse Yok Mu, İlim Yayma Cemiyeti, Ensar Vakfı, Furkan Vakfı, İHH, Hayrat Vakfı ve Türkiye İmam Hatipliler Vakfı gibi dernekleri, bıraktıkları alandaki boşlukları doldurmaya ve böylece bir konumlandırma stratejisi geliştirmeye teşvik etmiştir (Yıldırım,2009).

4.3.2.4. Neoliberal Popülizmin Sınıf Siyaseti ve AKP İlişkisi

Çelik'in de belirttiği gibi, belediyelerde başlayan bu yardım ve hayırseverlik modeli, 2002 yılında iktidara gelen AKP izlediği politikayla kamu yükümlülüğü olarak gördüğü işçilerin özlük haklarını canlandıracak yeni bir mekanizmayı devreye sokmuş ve bu politikayı hayırseverlik üzerine kurmuştur. Bu model, düzensiz, önemli bir kısmı kayıt altına alınmamış ve parti mekanizmasının etkisi ve yönlendirmesi altında ilerletmiştir (Çelik,2008).

Neoliberal çerçevede emek sürecinin dönüşümüne ilişkin adımların yoğunlaştığı bu aşamada, AKP üzerinden işleyen popülizm, ücretlilerin sömürü oranlarında önemli bir artışa denk gelmiş ve (işçilerin reel ücretleri düşerken ve emek verimliliği ciddi oranlara ulaştı), bu bağlamda 4857 sayılı İş Kanunu ile kişisel çalışma şartları de güvence altına alınmıştır. Kamuda çalışanlar için güvensizlik ve sözleşme ilişkisi oluşturulmuştur. Sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesi ve bu alanların özel sermayeye açılması çalışmaları el ele yürütülmüştür. Nitekim 2008 yılında çıkarılan Sosyal Sigortalar ve Sağlık Sigortası Kanunu, emekliliğe hak kazanma koşullarını daha da zorlaştırmış ve emekli maaşlarını azaltmıştır (Çelik, 2008).

Öte yandan Onur Ender Arslan'ın da gözlemlediği gibi; Bu dönemde bir başka esneklik aracı olan dış kaynak kullanımı uygulamalarının yaygınlaşmasıyla, "bireysel kapitalistler, düşük ücretli işçileri kullanarak artı değer oranını artırırken, aynı zamanda kamu personel giderleri de azalmaktadır. Böylece, sermaye taşeronluğu, birincil ve ikincil dağıtım ilişkilerinden çifte sermaye birikimi, çifte fayda üretir "ve" 1990'ların başında, geri getirdiği kişisel kamu fonlarına (vergilere) yapılan harcamaları ortadan kaldırarak artan Faiz ve iç borç harcamalarını kendisine dönmesini sağlamayı hedeflemiştir (Arslan 2005).Böylece sermaye ödediği sınırlı vergileri geri alma imkânı olacaktır. Neoliberal popülizmin finansmanının ücretlilerin vergilerinden ve reel ücretleri düşen ezilen ve güvencesiz iş kesiminin sömürülmesinden geldiğini göstermiştir.

AKP bu politikasını işçi sınıfı arasında yarattığı düşmanlıkla sürdürmektedir. İşte bu noktada işten çıkarılan toplum emekçisinin “Gökçek yardım dağıtıyor, sponsoru biziz” sözleri bu noktada anlam kazanmıştır. Bu durum, iktidar bloğunun hegemonyasını güçlendirmesi ve çalışma sermayesi eksenindeki çelişkiyi işçi sınıfları arasındaki bölünme eksenine yerleştirmesi bakımından egemen sınıfların hegemonik siyasetiyle birebir örtüşmektedir. Tüm bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi neoliberalizm, finans kapitalin hegemonyasını artırmış, ancak işçi sınıfının yaşam koşullarını kötüleştirmiştir. Alt sınıflardan giderek daha fazla alınan vergiler, alt sınıflar için giderek daha az kullanılabilir hale gelmiştir. Söz konusu bu projenin sürdürülebilir kılınacağı noktada en alttakilere yönelik tedrici sermaye lehine yeni popülist politikalar devreye sokulmuştur. Bu vesileyle iktidar bloğunu oluşturan sınıfların hegemonya projelerini sürdürmek için onları destek sınıflarına dönüştürmeye çalışılmıştır (Bakırezer ve Demirer, 2006).

Sonuç olarak AKP'nin uyguladığı neoliberal popülizm sayesinde yönetici sınıfın iktidarı yeniden tesis edilmiş, bir yandan sermayenin ücretliler üzerindeki baskısı artmış, emek-sermaye ilişkileri sermaye lehine güçlenmiştir; Öte yandan, ideolojik bir araç işlevi gören sendikalara üyelik teşvik edilse de, grev silahı ile sendikal örgütlenme girişimlerine egemen sınıflar tarafından "işten çıkarma" silahıyla karşılık verilmiştir. Özüğurlu'nun belirttiği gibi, “ücretli istihdam üzerinde kurumsallaşmış yapı ve ilişkiler de önemli sarsıntılar geçirmiş, artan işsizlik ve deregülasyon politikası ücrete endeksli toplu pazarlık kurumunu yıpratmıştır. Neoliberal popülizm, bu düzensizlik ve güvensizlik alanında kendini pekiştirme fırsatı bulmuştur (Özüğurlu,2003) .Bu anlamda, temel bileşenlerini daha önce aktarmaya çalışılan neoliberal popülizm, neoliberal sömürü mekanizmasına ve neoliberal hayırseverliğe yapılan yardımlar aracılığıyla işçi sınıfının alt katmanlarıyla, “kamu”nun “kamu” haline geldiği bir zeminde bağlantılıdır. AKP'nin her katılımında piyasa, iktidar bloğunu oluşturan sınıf kesimlerini feda etmiştir. Seçimlerden oy artışıyla çıkmasından da anlaşılacağı gibi, tek partinin "istikrar" bulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla krizde AKP'nin burjuva hegemonyasının, egemen sınıfların da krizde İslamcı hareketin yardımına geldiği söylenebilir.

AKP'nin kontrolünde kalan sektörlerin siyasi ve ideolojik muhafazakârlık projesine daha açık hale geldiği görülmektedir. Kahraman'ın dediği gibi, “Patlamak üzere olan bu küme şimdi AKP tarafından, yani AKP ile burjuvazinin büyük ittifakı tarafından yutulmaktadır. Barışta neler yaşayacaklarını bilen ve sol siyasetin gizlediği bu kesimleri muhafazakârlıkları pahasına AKP tabanına itmiştir (Kahraman, 2008) .Öte yandan, yukarıda bahsedildiği gibi neopopülizm literatüründe vurgulanan yaklaşımların aksine, mesele bir siyasi aktörün tek başına hegemonya yaratmak için popülist siyasi teknikleri kullanması değil, toplumu oluşturan sınıfların hegemonyasının sürdürülebilirliği ile ilgilidir. neoliberal popülizm yoluyla güç bloğu. Dolayısıyla neoliberal popülizm bir AKP'dir. AKP, bu projede siyasi bir aktör olarak, iktidar bloğunu oluşturan sınıflar için bir hegemonya projesi olarak değil, sınıf iktidarını yeniden tesis etme projesi olarak anlaşılmalıdır. AKP'nin İslamlaşmayı sağlayan ve bu partiye işçi sınıfının alt katmanlarıyla doğrudan bağımlılık ilişkileri geliştirme tekniklerini veren kültürel/sosyal projesi, İslamcılığın dilini sermayenin hegemonyasına çeviren bu hegemonya projesinde yerini almıştır. Aynı zamanda siyasette ve sivil toplumda kültürel hegemonyanın dilini İslamlaştırmıştır.

İktidar blokunu birleştiren ideolojide yer açmak için İslamcı siyasi dil arayışının bu neoliberal popülist politikalarla hızlandığı açıktır. En azından neoliberalizmle eklemlenen popülizmin yolda olduğuna dair hala bir kanıt yok. İslamlaştırma stratejisiyle çatışma burada söz konusu olan, İslamcı siyaset dilinin neoliberal popülizm sayesinde egemen sınıfların uzlaşma biçimleri içindeki yerini daha da sağlamlaştırmasıdır. Kuşkusuz Türkiye'de neoliberal birikim modelinde sömürünün dini meşrulaştırılması olgusu yeni değildir, ancak bu olgu emek ve sermaye arasındaki neoliberal ilişkilerde, özellikle emek örgütlerinin etkisiz hale geldiği bir ortamda, toplumlarla birlikte giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Ayrıca, daha önce Devlet Müsteşarı olarak görev yapan Ömer Dinçer'in, 1995 yılında İslamcı aydınların etkili dergisi Bilgi ve Hikmet'te belirttiği gibi, "ne kadar küreselleşme, o kadar İslamlaşma" formülünü, neoliberal popülizm sayesinde bir bakıma neoliberal popülizme sayesinde hayata geçirilmiştir (Dinçer, 1995).

11 Eylül sonrası ABD emperyalist gündemiyle örtüştüğü için bu modelin hegemonya dili olarak İslamcılığa daha fazla yer vereceğini ve neoliberal popülizmin ideolojik çerçevesi içinde bu dilin daha çok kullanılacağını tahmin etmek zor değil. Aynı zamanda siyasetin giderek İslamcı dile doğru kutuplaştığı ve neoliberal popülizm ile kısmen korumacı popülizmin İslamcılık adına rekabet edeceği yeni bir siyasi eksene de işaret etmiştir (Aktay, 2004).

SONUÇ

Türkiye'de neoliberalizmin yukarıda bahsedilen tüm açıklamalar ışığında gelişmesi ve derinleşmesi, ülke yapısının birçok açıdan bir dönüşüm sürecine girmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm süreci, 1950'lerden itibaren liberal çizgide başlamış, 1960'lardan sonra özellikle DPT aracılığıyla içe dönük sanayi sermayesi yönünde hareket etmiş ve 1980'den sonra ise neo liberalizmin ideolojik ve siyasi egemenliğinde devam eden bir süreç şeklinde gerçekleşmiştir. Siyasi iktidarlar, Bağımsız Düzenleyici Kuruluşlar, Merkez Bankası gibi üst kurullarla ve bu alanda yapılan yasal düzenlemelerle birlikte uluslararası sermayenin ve uluslararasılaşmış yerli sermaye sınıfının lehine olacak şekilde dışa dönük sermaye birikim modeline uygun olarak dönemin ekonomisine yön vermiştir. Bu dönemin özelliği, zaman zaman sınıflar arası ve sınıf içi çelişkilerin ortaya çıkmasıdır. Çelişkilerin yoğunlaştığı bu dönemde ekonomik yapının belirleyicisi siyaset olmuştur.

Çalışmada da görülebileceği gibi, Türkiye'de neo-liberalizmin gelişimi, iki önemli dönem üzerinde şekillenmiştir. Birincisi, 24 Ocak Kararları'yla ve Turgut Özal hükümetlerinin uygulamalarıyla başlayan ve ardından Demirel, Çiller ve koalisyon hükümetlerinin uygulamalarıyla 1990'lı yılların sonuna kadar devam eden birinci dalga neo liberal politikaların uygulandığı dönemdir. Bu dönemde ekonomi yönetimine endekli neo-liberal bir siyasi reform çizgisi takip edilmiştir. 1980'li yılların başında devletin aksayan yönlerine dikkat çekerek serbest piyasa modelini dile getiren Margaret Thatcher ve Ronald Reagan neo-liberal modelin dünyadaki öncüleri olarak kabul edilmiştir. Dünyada başlayan bu yeni ekonomi akıma ve yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye'de 1980 askeri darbesi ve sonrasında Turgut Özal/ANAP iktidarıyla özdeşleşen bu ilk dönemde devletin sosyal ve ekonomik alandan yapılanması sürecinde büyük mesafeler alınmıştır.

Bu kapsamda, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, geniş çaplı özelleştirme programlarının yapılması, sermayenin uluslararasılaşma sürecinin önündeki engellerin kaldırılması, sosyal güvenlik hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi, ticaret ve sanayide kuralsızlaştırma serbestinin getirilmesi, finansal piyasaların uluslararasılaştırılması, vergi indirimleri gibi uygulamalar bu dönemin temel politikaları olmuştur. Dönemin en önemli özelliği, ilk dalga neo liberal reformların uygulandığı bir dönem olmasıdır. Bu dönem, ihracata yönelik sanayileşme olarak adlandırılan yeni bir kalkınma modelinin kullanıldığı liberal reform dönemi olmuştur. Yine bu dönemin önemli bir gelişmesi de ekonomi kurumları içinde koordinasyonun sağlanması amacıyla kurumların Başbakanlığa bağlanması ve yeni koordinasyon kurullarının oluşturulmasıdır.

Türkiye’de neo-liberalizmin gelişiminin ikinci büyük dönemi ise 1990’lı yıllardan başlayarak devlet kurumlarında yeniden yapılanma çalışmalarıdır. Çeşitli ekonomik kriz ve çalkantılarla geçen bu yıllarda sonra 2000’li yıllarda devletin mimarisinde çok yönlü bir değişim ve yeniden yapılandırma süreci kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde özelleştirmelerin tamamlanması, bankacılık sisteminin yeniden düzenlenmesi, yeni neo-liberal kurumların ve prosedürlerin kalıcılaştırılması, devletin ve ekonomi yönetiminin politik etkilerden arındırılması Türkiye açısından kritik öneme sahip gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. IMF, Dünya Bankası ve AB gibi örgütlerle yapılan çeşitli anlaşmaların ve reform programlarının oldukça etkili olduğu bu yeni neoliberal dönem, özellikle 1999 yılında IMF'ye verilen niyet mektubu ile 2000'de gündeme gelen Enflasyon Düşürme Programları ile döviz kurunun nominal çapasına dayalı bir para programının ortaya atıldığı sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım sektörüne yönelik çeşitli yapısal tedbir kapsayan bir dizi önemli reformların yaşandığı bir dönem olmuştur.

Neo-liberal ekonomik sistemin Türkiye’de gelişimi 2001 yılında yaşanan ekonomi krizle birlikte kesintiye uğrasa da küçülen devletten, düzenleyici devlete geçiş süreci bu dönemden itibaren tüm hukuki ve idari altyapıyla birlikte devam etmiştir. İkinci Kuşak Yapısal Reformların tam olarak uygulanması ise ancak AKP’nin 2002’de iktidara gelmesiyle mümkün olmuştur.

Devletin ekonomik ve idari yapısını değiştirmeyi ve piyasa mekanizmasını toplumsal hayatın her alanına yaygınlaştırmayı hedefleyen bu siyasal uygulama sürecinde, kamu karar alma mekanizmaları ekonominin siyasetten ayrılması adı altında anayasal kurumlardan alınarak bağımsız dzenleyici üst otoritelere devredilmiştir. Buna bağlı olarak yapılan yasal dzenlemelerle devletin mimarisinde önemli dnuşümler yaşanmıştır. Bu kapsamda Merkez Bankası Yasası, Özelleştirme Yasası, Kamu İhale Yasası, Bankalar Kanunu, Sosyal Güvenlik Yasası gibi yasalar başta olmak üzere telekomünikasyon, enerji ve alt yapı yatırımlarını kapsayan birçok alanda anayasal değişikliklere ve yasal dzenlemelere gidilmiştir. Çalışma boyunca ayrıntılarıyla ele alınan Kamu Yönetimi Reformu, Kamu İhale Kanunu'nda yapılan değişiklikler Bağımsız Dzenleyici Kurumların oluşturulması devletin yapısındaki dnuşümün temel taşlarını oluşturmuştur.

Çalışmanın ana konularından biri de hiç kuşkusuz AKP'nin iktidarda olduğu 2002-2020 yılları arasındaki neo-liberal popülist icraatlarıdır. AKP'nin 18 yıllık iktidarı döneminde neoliberal popülizm kavramı çerçevesinde yapılan analizler genellikle eğitim, sağlık, sosyal yardım, hediye dağıtımı stratejileri üzerinde kurulduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde detaylı olarak değinilen neo-liberal popülizm kavramı yeni kurulan bir siyasi partinin sosyal içermeli söylemlerin yanında özellikle eğitim sağlık ve sosyal güvence olanaklarına ulaşamayan toplumun tabanına hitap ederek yeni bir dzenin temelini oluşturmuştur.

Sonuç olarak, neo-liberalizmin 1980-2020 yılları arasındaki 40 yıllık yapılanma sürecine bakıldığında, 1980'de 24 Ocak Ekonomik Kararları'nın alınmasıyla birlikte başlayan ve günümüze kadar devam eden süreç boyunca devletin yapısında siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıda yapısal dnuşümler ve değişimlerin yaşanmasına neden olduğu görölmektedir. Neo-liberal iktisat modelinin uygulama alanı bulabilmesi için yapılan yapısal reformlarla birlikte neo-liberalizmin yeni bir ekonomi modeli olarak hayatımıza girmesine olanak sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- AÇSH, (2021). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Akbaş, M.E. (2017), 1800'lerin küresel krizleri, büyük depresyon ve 2008 krizi. *IGU J Soc Sci*, 4(1), 77-127.
- Akçay, Ü. (2007). *Kapitalizmi Planlamak: Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü*, İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Akşin, S., (2000), Düşünce Tarihi (1945 Sonrası), *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995*, S. Akşin (Derl.), 3.Bs, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aktan, C.C., (1995), Klasik liberalizm, neo-liberalizm ve libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1), 3-32.
- Aktan, C. C., (1996). *Gerçek Liberalizm Nedir?* T Yayınevi, İzmir.
- Bakırezer, G. ve Demirer, Y. (2006). AKP'nin Sınıf Siyaseti. *Mülkiye Dergisi*, 30(252), 19-31.
- Başkaya, F. (1986). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Başol, K. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Beaud, M. (2016). *Kapitalizmin Tarihi*, Ankara: Dost Yayınları.
- Bedirhanoğlu, P., (2009), Türkiye'de Neoliberal Otoriter Devletin AKP'li Yüzü. *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, İ. Uzgel ve B. Duru (derl.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Boratav, K. (1991). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Boratav, K. (2000). *Yeni Dünya Düzeni Nereye*, Ankara: İmge Yayınları.
- Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2015). *Türkiye'de Yeni Kapitalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

KAYNAKÇA (devam)

- Coşar, N. (1995). Türkiye’de Devletçilik 1933–50, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*. 3. bs., Ankara: İmge Kitabevi.
- Çetin, H. (2002). Liberalizmin tarihsel kökenleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-96.
- Çolak, Ö.F. (2001). *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*. Ankara: Nobel Yayınları.
- De Brunhoff, S. (1988). Bunalım Kuramının Tarihine Bir Bakış. *Dünya Kapitalizminin Bunalımı*, N. Satıgan ve S. Savran (Derl.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2008). Türkiye Ekonomisinde Radikal Dönüşüm (1980-2007), *Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1923-2007)*, E. Yeldan (ed.), Ankara: Orion Yayınevi.
- Dinçer, Ö. (1995). 21. yüzyıla girerken Dünya ve Türkiye gündeminde İslam. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, 12, 3.
- Eğitim-Sen, (2007). Eğitimde AKP’nin 5 Yılı, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Ercan, F. (2004), *Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği, Türkiye’de Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış, Türkiye’de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ercan, F. ve Tuna, G. (2006). *İç Burjuvazinin Gelişimi: 1960’lardan Günümüze Bakış: İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*, Prof. Dr. Kemali Saybaşı’ya Armağan, İstanbul: Bağlam Yayınevi.
- Ercan, F., Karakaş, D. ve Tanyılmaz, K. (2008). Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişimler, *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyeti 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*. G. E. Arslan (ed.), Ankara: Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No:4.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. 4.bs., Ankara: İmge Kitabevi.

KAYNAKÇA (devam)

- Güler, B.A. (2005). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Güler, B.A. (2006). *Neo-liberal Sömürgeleşme Süreci: Türkiye Örneği. Küreselleşmeye Güney'den Tepkiler*. C. Gürkan vd. (ed.), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Güveloğlu, N. (2004). Demokrasinin neoliberal dönemde geçirdiği dönüşümün siyasi partiler üzerindeki etkileri. *Praksis Dergisi*, 12.
- Güvenç, N. (1998). *Küreselleşme ve Türkiye*, İstanbul: BDS Yayınevi.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020). *Faaliyet Raporu 2020*. Ankara: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*. 5.bs, İstanbul: Adres Yayınevi.
- Hobsbawn, E. J. (1996). *Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*. Çev: Y. Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hoşgör, E. (2014). *AKP'nin Hegemonya Sorunsalı: Uzlaşmasız Mutabakat, Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, Balkan, E. ve Öncü, A. (ed.), İstanbul: Yordan Kitap.
- İnsel, A. (2005). Türkiye'de Liberalizm ve Birey, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm*, C. 7, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kadıoğlu, A., (1998), Laiklik ve Türkiye'de liberalizmin kökenleri. *Defter*, 33, 41-69.
- Karakaş, M. (2008). Devletin düzenleyici rolü ve Türkiye'de bağımsız idari otoriteler. *Maliye Dergisi*, 154, 41-63.
- Karluk, S. R. (2009). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaymak, M. (2010). 1873-1896 krizi: Mit mi gerçeklik mi? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 165-194.
- Kazgan, G. (1988). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

KAYNAKÇA (devam)

- Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepek, Y. ve Yentürk, Y. (2000). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mahlebiciler, Ö. (2006). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Rezerv Yönetim Politikaları ve Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesaplarının Analizi*. Uzmanlık Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, 120s. (yayınlanmamış).
- Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, (2019-20). http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=396.
- Oğuz, Ş., (2008), *Globalization and the contradictions of state restructuring in Turkey*. Toronto: Ontario.
- Oğuz, Ş. (2016), *Yeni Türkiye'nin Siyasal Rejimi, Yeni Türkiye, Kapitalizm, Devlet ve Sınıflar*. T. Tören ve M. Kutun, M, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Oyan, O. (1998), *Türkiye Ekonomisi Nereden Nereye?*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Ömürlüoğlu, G. (2020). Ak parti döneminde eğitim sisteminin ideolojik temelleri. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 75-102.
- Özar ve Ercan, (2004), *Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu, Bütünleşme mi? Neoliberalizmin Tahribatı*, Metis Yayınları.
- Özçetin, B. ve Demirci, S. (2005). *Türkiye'de Liberalizm ve Birey, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm*. C. 7, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkazanç, A., (1996) *Yeni Sağ, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: İletişim Yayınları.

KAYNAKÇA (devam)

- Öztürk, E., (2003), “Türk İdare Sisteminde Rekabet Kurumunun Yeri ve Diğer Bağımsız İdari Otoritelerle Karşılaştırılması”, Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara, 2003
- Pamuk, Ş. (1986). *24 Ocak Sonrasında Sınıflar ve Gelir Dağılımı*, 11. Tez Kitap Dizisi 1986/2, İstanbul: Uluslararası Yay.
- Saad-Filho, A. (2008). Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki. Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel, İstanbul: Yordam Kitap.
- Savran, S. (2013). *Üçüncü Büyük Depresyon, Kapitalizmin Alacakaranlığı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Saybaşı, K. (1976), Türkiye’de özel teşebbüs ve ekonomi politikası, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 13/Güz.
- Shaikh, A., (1988), Bunalım Kuramının Tarihine Bir Bakış, *Dünya Kapitalizminin Bunalımı*, N. Satlıgan, S. Savran (Derl.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- SYDV, (2008). 2007 Faaliyet Raporu. Ankara: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Genel Müdürlüğü.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*. 2.bs., Ankara: İmge Kitabevi.
- Şener, E., H, (2008), Avrupa Birliği, neoliberalizm ve idari reform ilişkisi. *Memleket Siyaset Yönetim*, 3(7), 112-137.
- Şengül, T., (2003), Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler. *Praksis Dergisi*, 9, 183-220.
- Tanyılmaz, K. (2014). Türkiye Büyük Burjuvazisinde Derin Çatlak, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, N. Balkan ve A. Öncü (ed.), Ankara: Yordam Kitap.
- TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu, Tasarı ve Teklif Raporları, 2018, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyonlar_sd.calismalar?p_kom_kod=17&p_islem=1 (Erişim Tarihi 21.08.2018)

KAYNAKÇA (devam)

- Toker, M. (2005). *Türkiye’de Liberalizm ve Birey, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm*, C. 7, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topal, A. (2002). Küreselleşme sürecindeki Türkiye’yi anlamaya yarayan bir anahtar: yeni sağ. *Praksis Dergisi*, 7, 63-84.
- Turan, B. (2016). *Neoliberalizm, AKP ve Kamu Alımları Düzeni: 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu ve Değişiklikleri Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 439s. (yaminlanmamış).
- TÜİK, (2019). Sağlık Harcamaları İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2019-33659>
- Vergara, F. (2006). *Liberalizmin Felsefi Temelleri: Liberalizm ve Etik*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Wallerstein, I. (2003). *Liberalizmden Sonra*. Çev. Erdal Öz, 2.bs., İstanbul: Metis Yayınları.
- Yalman, G., (2004), Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Alternatif Bir Okuma Denemesi, *Sürekli Kriz Politikaları, Türkiye’de Sınıf, İdeoloji ve Devlet*. N. Balkan, S. (haz.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Yeldan, E. (2002). Neoliberal küreselleşme ideolojisinin kalkınma söylemi üzerine değerlendirmeler. *Praksis Dergisi*, 7, 19-34.
- Yeldan, E., (2011), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.

İntihal Farkındalık Bildirimi

Öğrenci Adı & Soyadı: Erkan TÜRK

Öğrenci Numarası: 197022

Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans

Tezsiz Y. Lisans

Tezli Y. Lisans

Doktora

Bu lisansüstü tezin yazımında kendime ait olmayan düşünceleri ve ifadeleri tırnak içinde alıntı yaparak ve kaynak göstererek kullandığımı, aksi takdirde bunun intihal, intihalin de disiplin soruşturması sonucunda Üniversite'den uzaklaştırma ve diğer hukuki sonuçları olduğunun farkında olduğumu bildiririm.”

20/08/2021

Erkan TÜRK